

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1943.

9 Kommission hos Svegårds Boghandel,

Sorø.

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXI

1943

Redaktionsudvalget:

Overlærer *J. Heltoft*, Haslev.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Stednavneudvalget.

Adjunkt *Poul Kierkegaard*, Herlufsholm.

Henvendelse i Redaktionssager sker til *J. Heltoft*, Haslev.

RAMEL-SEHESTEDS KAPEL I SORØ KIRKE

Af

L. Balslev.

orø Kirke rummer en Mængde adelige Begravelser fra 17. og 18. Aarhundrede. De fleste af dem er godt gemt i Gravkældrene under Højkoret og Østkapellerne, men de kan godt fortjene lidt mere Opmærksomhed, end der sædvanlig bliver dem til Del.

De har for det første Interesse som Minder om Christian IVs Akademi fra 1623. Det skyldes denne Institution, naar saa mange adelige Slægter valgte Sorø som Gravplads; for saa vidt har altsaa Adelsbegravelserne en Historie at berette ligesom Kongegravmælerne eller Ligstenene fra Middelalderen, der vidner om det rige Kloster og dets Velgørere.

Gravmæler fra Tiden omkring 1700 er som Regel ikke særlig pragtfulde, men ogsaa derved er de typiske. Det var en fattig Periode, og selv Standspersoner nøjedes ofte med en vaabensmykket Kiste og en Indskriftsplade.¹⁾ I Sorø danner disse Begravelser en interessant Baggrund for Holbergs, Thotts og Reitzensteins Marmorsarkofager, der hører hjemme i

Slutningen af det 18. Aarhundrede, da Folk var rigere, og Ny-Klassicismen var blevet den herskende Stilart. Kisterne fra det 17. Aarhundrede er som Regel præget af Barokken.

Blandt de soranske Adelsbegravelser indtager det Ramel-Sehestedske Kapel ved søndre Korsarm bag Munketrappen en Særstilling. Rummet er i sig selv saa enkelt og smukt, og det har været i Brug som Gravkapel længere ned i Tiden end noget andet Kapel i Kirken, idet den sidste Begravelse fandt Sted i 1876.

Desuden har flere af de her bisatte Personer været ret betydelige Folk, hvis Historie i hvert Fald er typisk for deres Tid og deres Stand.

Forhaabentlig kan da de følgende Oplysninger om dette Kapels Historie i nyere Tid og om nogle af de Personer, der er begravet i det, være til Glæde for en og anden blandt de mange, der hvert Aar besøger Sorø Kirke. Et Gravkapel med forfaldne Kister kan være skummelt nok, og den, der besøger det, kan være i Tvivl om, hvad han skal stille op med disse saakaldte Seværdigheder.

Grunden er som Regel dog blot, at man ved for lidt. Det kan være en stor Glæde at staa paa en historisk Plet og forstaa det Sprog, den taler, selv om det er fjernt og dæmpet, men denne Glæde faas ikke for ingenting. I sin bedste Form tilfalder den kun den, der ikke skyr Møjen ved at skaffe sig den nødvendige Oplysning.

Naar det gælder Gravene i Sorø, maa man først søge til Nationalmuseets Værk om Danmarks Kirker og især til Løfflers store Bog om Gravmonumenterne i Sorø Kirke, hvor alle læselige Indskrifter er gengi-

vet. Man vil her finde Svar paa mangfoldige Spørgsmaal, men naturligtvis ikke paa alle dem, man kan finde paa at stille. Et Monument som Sorø Kirke er udtømmeligt for den interesserede.

Kapellets ældste Historie.

Det kønne, hvælvede Rum med den slanke Grantsøjle i Midten har oprindeligt ikke været tænkt som Begravelsesplads. Det er egentlig en Del af Klosterets Østfløj, men det har i Middelalderen været brugt som Sakristi. Det vil sige, at det var Gemmested for Kirkens hellige Kar og Opholdsrum for Præster, der deltog i Altertjenesten.

Som Sakristi har det været brugt og betegnet endnu længe efter Reformationen. Af en Synsforretning fra 1623 ses det, at en stor Kiste med Breve gemmes her,²⁾ og 1639 kaldes Naborummet (Just Høgs Kapel) „Enden af Sakristiet“. ³⁾ Ramel-Sehesteds Kapel maa da være den anden Ende.

Nu rummer det 10 Kister, men der har før været 14, idet de 4 Ramelkister i det sydlige Østkapel (Benedicts og Bernhards) hørte med, saa Kisterne maatte staa oven paa hinanden.

Hvornaar er det blevet Gravkapel? Ingen Kildesteder oplyser det, saaledes som det er Tilfældet med Christian Friis, og Just Høgs Kapeller, men al Sandsynlighed taler for, at den første, der har brugt det paa denne Maade, er Hofmester Henrik Ramel. Han var Hofmester for Christian IVs Akademi fra 1640-49 og mistede i denne Periode tre Børn, der døde som smaa. De har nok oprindeligt ligget begravet i Rummet bag Munketrappen; nu ligger de i en fælles Kiste, der stammer fra 1772, i Benedicts og Bernhards Ka-

pel ved Siden af. De oprindelige Kister er forsvundne, men Gravskrifterne er bevarede i Afskrift i det kongelige Biblioteks Haandskriftsamling.⁴⁾ De er ikke trykte hos Løffler og skal derfor anføres her:

I

Herunder ligger begravet ærl. og velb. Henrich Rammel, som var født paa Helne Kirche Anno 1634 d. 12. Apr. af disse ærl. og velb. foreldre hans Fader er ærl. og velb. mand Hen. Ram. til Beckeskow hofmester for det kongl. Adel. Acad. Sorøe, hans moder er ærl. og velb. Frue Margrethe Scheel, og bortkaldte Gud ham paa Sorøe d. 5. Decbr. Anno 1648.

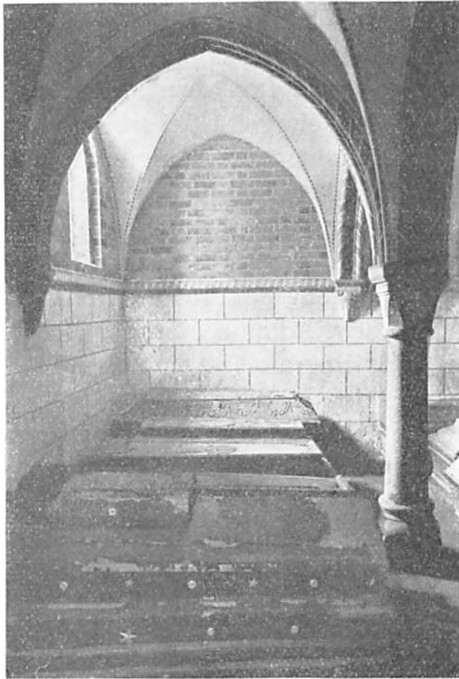
II

Herunder ligger begravet ærl. og velb. Ottho Rammel som var født paa Helne Kirche Anno 1635 d. 11. Maj af disse ærl. og velb. forældre, hans fad. er ærl. og velb. mand Henr. Ramm. til Beck. hofm. for det Kongl. ad. Acad. Sorø, hans mod. ærl. og velb. Frue Magar. Scheel og bortkaldte Gud ham paa Sorøe d. 2. Decbr. 1648. Gud give ham etc.

III

Herunder ligger begravet ærl. og velb. Jomfrue Birgittha Rammel, som var ærl. og velb. mand Hen. Ram. daatter hofmester paa det kongl. Acad. Sorøe, hendes mod. ærl. og velb. Frue Magar. Scheel, Hr. Ottho Scheels til Hammelse deres daatter fød paa Sorøe Anno 1644 d. 25. Oct. og paa Sorøe sødeligen igien i herren hensov d. 12. Mar. 1645. Gud give hende etc.

Foruden ved Gravskriften er de to Sønner tillige blevet mindet i et højstemt tysk Sørgekvad af Bernhard Ulrich, trykt i Sorø 1648 hos Heinrich Krusen.

Ramel-Sehesteds Kapel med Sehestedernes Kister.

Efter „Danmarks Kirker“.

Hvo, der ikke bevæges ved disse Dødsfald, hedder det, maa være af Staal og Kiselsten.

Det er dog ikke sikkert, at Hofmester Henrik Ramel har betragtet sine Børns Begravelsesplads i Sorø som en Arve- eller Slægtsbegravelse. Han blev efter 1649 Lensmand paa Møn og døde her 1653. Han

blev begravet fra Nikolaj Kirke i København, og hverken han eller hans Hustru ligger i Sorø.

Det gør derimod en tredje Søn af dem, en kendt og anset Mand, Etatsraad Ove Ramel til Borreby, som blev begravet her 1685, efter et ret omskiftende Liv. Fra da af kan man tænke sig, at Slægten har hævdet sin Ret til Begravelsesplads i Sorø.

Den ældste Kirkebog fra Sorø begynder med Aaret 1691 og indeholder altsaa ingen Oplysninger om Ove Ramel. Derimod kan man se, at Ordet Sakristi ikke længere bruges om det nuværende Ramel-Sehestedske Kapel, men om selve søndre Korsarm.

Det hedder nemlig for 1699: „fredag d. 7. Julii Blef tvende Sl. Hr. Admiral Marqvor Rodsteens fruер nedsatte i deres Begravelse omme ved Sakristiet.“

Marqvor Rodstens Begravelse er i Kælderen under Reitzensteins Kapel. Det er da det eneste naturlige at forstaa „Sakristiet“ som søndre Korsarm. Dette bekræftes ogsaa ved adskillige af de følgende Indførsler, selvom Stedsangivelser i Forbindelse med Ordet Sakristi naturligvis tit er vage og vanskelige at fortolke. Omkring Midten af det 18. Aarhundrede synes Indførslerne at forudsætte, at der har været et nordre og et søndre Sakristi lig med nordre og søndre Korsarm. I nordre Korsarm stod ellers Døbefonten. Saa sent som i 1836 skriver Direktor Estrup i sin Indledning til Wendelboes Beskrivelse af Mindesmærkerne i Kirken, at søndre Korsarm indtil for faa Aar siden var Sakristi ikke blot af Navn, men ogsaa af Gavn.⁵⁾ —

Ove Ramels Kiste er nu flyttet til Benedicts og Bernhards Kapel sammen med tre andre Kister, som gemmer Resterne af hans før nævnte, tidligt afdøde

Søskende, hans Hustru Fru Mette Rosenkrantz og hans Datter Frøken Else Ramel. Indskrifterne er til Dels endnu læselige, men kortfattede. Den, der vil vide lidt nærmere Besked, maa søge til andre Kilder.

Etatsraad Ove Ramel.

1637-85.

Slægten Ramel er en indvandret tysk Slægt.⁶⁾ Under Frederik II kom den ældre Henrik Ramel til Danmark og naaede gennem Kongens Venskab en betydelig Magtstilling som Præsident for det tyske Kancelli og Hofmester for den lille Prins Christian, den senere Christian IV.

Hans Søn, den yngre Henrik Ramel, var Christian IVs betroede Mand, og som før nævnt var han Hofmester for Akademiet i Sorø 1640-49.

Ved hans Død var hans Søn Ove ca. 16 Aar og gik som Akademist i Sorø.⁷⁾ Hans Moder styrede hans Arvegods Bækkeskov (Beckaskog) paa den frugtbare Slette ved Christiansstad i Østskaane. 1659 synes han at være indskrevet som studerende i Orleans⁸⁾, saa han har formodentlig gjort en af Tidens sædvanlige Studierejser, inden han selv overtog Bestyrelsen af sine Godser.

I 1658 havde den første Karl Gustavkrig ført til Skaanes Afstaaelse. Den skaanske Adel kom derved i en vanskelig Situation. Den svenske Regering forlangte, at enhver Indbygger skulde aflægge Troskabsed; til at begynde med er der megen Opposition mellem Godsejerne, men de fleste bøjer sig, blandt dem ogsaa Ove Ramel og hans yngre Broder Hans. De blev 1664 begge optagne i den svenske Adel og introducerede paa Riddarhuset i Stockholm.

Det 17. Aarhundredes nationale Følelser er vistnok meget forskellige fra vore. Det er dog tydeligt, at det ikke har været saa let for de skaanske Stormænd at skifte Herre, og hos adskillige af dem lever stadig under Overfladen en Følelse af Forpligtelse over for Danmark og den danske Konge. Begivenhederne viste, at dette ogsaa gjaldt Ove Ramel; uden at kende ret meget til hans private Følelser har man nok Lov til at gætte paa, at det har betydet noget for ham, at hans Far og Bedstefar havde vundet Anseelse og Indflydelse i den danske Konges Tjeneste. Naar han til sidst kom til at hvile i Sorø, saa skyldes det blandt andet, at han paa et givet Tidspunkt foretrak dansk Tjeneste for svensk.

Foreløbig gik han efter 1664 op i Bestyrelsen af sine Godser. 1666 købte han Uggerup sydvest for Christiansstad, ikke langt fra Bækkeskov, og samme Aar blev han Formynder for Kristian Barnekows lille Søn Kield Kristoffer. Af Jordebøgerne fremgaar det, at han har styret sin Myndlings Godser med Dygtighed.

Knud Fabricius, som fortæller disse Træk i sin Bog om Skaanes Overgang til Sverrig, karakteriserer Ove Ramel som en ung Mand med megen Selvstændighedsfølelse; en dygtig Godsejer, men ikke nogen fremragende Begavelse og ikke, som Faderen, i Besiddelse af særlig Kultur og Dannelse.⁹⁾ Hans Formuesforhold maa dengang have været gode. 1663 havde han giftet sig med Mette Rosenkrantz og havde med hende faaet Lergrav i Jylland, mellem Herning og Holstebro.

Imidlertid blev Forholdet mellem Danmark og Sverrig igen spændt. I Danmark haabede mange paa

at kunne vinde Skaane tilbage, og i 1673 fik Ove Ramel Lejlighed til at drille de svenske Myndigheder.

Landshøvdingen i Christiansstad, Durell, holdt i dette Aar den 31. Oktober Møde med Stænderne i sit Len for paa Regeringens Vegne at bevæge dem til at bevilge Penge, saa man kunde føre 4 Kompagnier over til Tyskland. Durell forhandlede med hver Stand for sig, og det lykkedes ham paa denne Maade at faa tilvejebragt en Ordning, som tilfredsstillede de svenske Krav.

Da kom Ove Ramel til Stede og protesterede. Han havde altsaa ikke overværet Mødet fra Begyndelsen, men nu erklærede han, at han, bl. a. paa Grund af Almuens Fattigdom, ikke kunde gaa med til den trufne Ordning.

„Denne Mand,“ skriver Durrell bagefter, „forekommer mig noget, ja ikke saa lidt singulier og under Tiden til Hinder, hvorpaa jeg ogsaa sidst fik en reel Prøve . . . nemlig, at han blev ude, indtil alle Stænderne havde konsenteret dertil, og siden kontradicerede han alene og havde saa nær voldt noget Ophold, ja maaske en Breche i Værket.“¹⁰⁾

Efter denne Episode kan det ikke undre, at Ove Ramel kom til at spille en ret betydelig Rolle paa dansk Side under den skaanske Krig fra 1675-79, det første Forsøg paa at genvinde Skaane. Efter Erobringen af Kristiansstad 1676 blev han Krigskommissær og siden dansk Amtmand. 1678 blev han forflyttet til Helsingborg og virkede der bl. a. ved at samle Friskytterne, de saakaldte Saphaner, fra Helsingborg Amt og Gønge Herred. De havde ligesom under Karl Gustavkrigene ved Overfald og Plyndringer gjort Svenskerne megen Skade.¹¹⁾

Det er klart, at den svenske Regering var misfornøjet. Ove Ramels Godser blev konfiskerede, og i Februar 1678 blev han stævnet til Møde sammen med andre Godsejere, Borgere og Bønder, der alle var mistænkte for at støtte den danske Sag. Han opnaede endog, sammen med 4 andre Adelsmænd, at blive dømt til Døden og henrettet — dog kun in effigie, altsaa et Træbillede i Stedet for Personen selv.¹²⁾

Det lykkedes ikke for Danskerne at erobre Skaane, og Ove Ramel maatte efter Fredsslutningen søge til Danmark. Hans Broder Hans blev i Sverrig og er Stamfader til den endnu eksisterende svenske Linie af Ramelslægten.

I Stedet for de skaanske Godser erhvervede Ove Ramel sig i de følgende Aar nogle gode sjællandske Gaarde. Som før nævnt havde han ved sit Giftermaal faaet Lergrav i Jylland. Den skilte han sig nu af med og erhvervede til Gengæld Basnæs og Part i Borreby, som paa den Tid ellers ejedes af Guldmageren Valdemar Daa, kendt fra H. C. Andersens Historie. Valdemar Daa satte alle sine Penge til under Forsøgene paa at lave Guld og maatte 1682 forlade Borrebye og overlade sin Part af Gaarden til Ramel, der altsaa nu blev Eneejer. En gammel Krønike fra Borrebyarkivet fortæller, at Valdemar Daa havde faaet Tilbud om at blive boende paa Gaarden sin Livs Tid som den nye Ejers Ven og Broder, men han var for stolt dertil, han gik til Fods derfra med en Kiep i Haanden og sit alchymiske Glas i Barmen.¹³⁾

I den samme Krønike fortælles der en kuriøs Historie om Ove Ramels Død. Han sad en Dag alene i en Stue ved Siden af Gaardens Brevkammer

og spiste. Da kom der en stor sort Hund ind ad Døren, gik hen til Bordet og saa paa ham. Ove Ramel syntes, at Hundens Øjne var store som Brikker (d. e. Tallerkner) og funklende. Han kaldte paa sin Tjener Peter Rosenmeyer og bød ham jage Hundene ud — men Peter Rosenmeyer kunde ingen Hund se. Kort efter døde Ove Ramel.¹⁴⁾

Paa Kistepladen i Sorø staar der mere overbevisende og jævnt, at Ove Ramel hensov sødeligen „paa Borreby udi Sjælland den 29. Januarii Anno 1685“ efter „en fornuftig Afsked fra denne Verden.“ Forfatteren af denne Indskrift har da næppe kendt Historien om den varslende Hund, men derfor kan den jo være lige god, som Spøgelseshistorie betragtet. Det har i hvert Fald sin Interesse at kende den, naar man staar ved Ove Ramels Kiste.

Hans Enke Fru Mette Rosenkrantz overtog Godserne, men maatte skille sig af med Basnæs. Til Gengæld erhvervede hun siden Gaarden Espe. Ved Mandens Død var hendes økonomiske Forhold slette, og Staten tilstod hende en aarlig Pension paa 500 Daler som Erstatning for de mistede svenske Ejendomme. Deri maa vel ogsaa ligge en Anerkendelse af Ove Ramels Indsats under den skaanske Krig.

I øvrigt overlevede Mette Rosenkrantz sin Mand i 45 Aar og forbedrede vistnok i denne lange Enkestand sine Formuesforhold betydeligt. Hun døde 1730; en Søn, som nævnes i Gravskriften, men mærkeligt nok ikke i Danmarks Adelsaarbog fra 1925, maa være død før Moderen. I hvert Fald blev Borrebye overtaget af en Datter, Frøken Else Ramel, om hvem det hedder i det bevarede Testamente,¹⁵⁾ at hun „med al datterlig Lydighed“ har været Mo-

deren til Fornøjelse, Tieneste og Bistand. Hun døde dog allerede 1732, og hendes Kiste staar som før nævnt ved Siden af Forældrenes i Benedicts og Bernhards Kapel.

En anden Datter, Margrethe Sophie, som var død 1728, to Aar før Moderen, var gift med Generallojtnant Jens Maltesen Sehested; de og deres Efterkommere overtager saa at sige Sorøbegravelsen, efter at Ramelernes Mandslinie i Danmark var uddød.

Generallojtnant Jens Maltesen Sehested.

1649-1730.

Sehestedslægten stammer fra Vendsyssel og hører til dansk Uradel; selve Navnet har den dog taget fra en holstensk Slægt, der tilfældigvis førte et lignende Vaaben som den danske.

Man kan altsaa sige, at Sorøkapellets ejendommelige Dobbeltnavn ret beset rummer et Minde om, hvordan en oprindelig tysk Slægt gennem Ægteskab gaar op i den danske Adel. Det er noget, der tidt er sket.

Jens Maltesen Sehesteds Kistepladeindskrift hører til de interessanteste i det gamle Kapel, og hans Løbebane har været mere eventyrlig end de flestes. Han hører vel ikke til Slægtens betydeligste Medlemmer, men vi lærer dog i ham en dygtig, dansk Officer fra Tiden omkring 1700 at kende.

Hans Gravskrift beretter udførligt og med retorisk Sving om hans militære Bedrifter. De fleste af dens Oplysninger stemmer nøje med en Optegnelse af ham selv, som er trykt af Louis Bobé i Personalthistorisk Tidsskrift (6. Rk. VI). Denne Optegnelse rummer dog kun hans militære Data bortset fra en kort Tilføjelse

om hans andet Ægteskab og hans Død. Den er detailleret og saglig; den gør nærmest Indtryk af at være en officiel Skrivelse, maaske Bilag til en Ansøgning eller lignende. Den maa være forfattet mel-

Generalløjtnant Jens Maltesen Sehested 1649-1730.

Efter Maleri paa Frederiksborg Slot.

lem 1710, da Sehested blev Generalmajor og 1716, da han tog sin Afsked med Generalløjtnants Rang.

I sin fuldstændige Form kan Gravskriften læses hos Løffler S. 63 eller paa Kistepladen, hvor den endnu er ret tydelig. I det følgende vil kun blive anført Brudstykker, som trænger til Forklaring. Der er

formentlig ingen Grund til at tvivle om de Oplysninger, som den har eller kan have hentet fra Selvbio-grafien, og det er som sagt de fleste.

Jens Maltesens Far, Malte Sehested, var en Broder til den berømteste Mand af Slægten, Hannibal Sehested, som var Svigersøn af Christian IV, Statholder i Norge og til sidst, efter længe at have været i Unaade, Rigsskatmester hos Frederik III efter Omvæltningen 1660.

Malte Sehested havde flakket viden om i fremmed Krigstjeneste, særlig hos en polsk Feltmarchal, inden han slog sig til Ro i Danmark. Broderen Hannibal skaffede ham til sidst Stavanger Len i Norge,¹⁶⁾ der dog siden ombyttedes med Aastrup i Vendsyssel, nær de Godser han ejede, Rydhave og Boller.

Da han døde 1661 paa Rydhave, var hans yngste Søn Jens, — født i Stavanger 1749, — ca. 12 Aar. Malte Sehested blev begravet i Viborg, og foran hans Lig førtes, ifølge Ligtalen,¹⁷⁾ en Standard, som den salig Mand selv havde erobret fra de Tyrker. Da den yngste Søn, i Modsætning til sine ældre Brødre, gik i fremmed Krigstjeneste, havde han altsaa et værdigt Forbillede at efterfølge.

Han begyndte i Tyskland, hvor han allerede 1672 var i Kejsereus Tjeneste. Som Kavaleriløjtnant kom han til Nederlandene under den saakaldte „hollandske Hævnkrig“, hvor Kejsereus hjalp Holland mod Ludvig XIV. 1676, da den skaanske Krig var udbrudt, blev han kaldt hjem til Danmark og blev Major og siden Oberstløjtnant i den danske Hær.

De første danske Enevoldskonger, Frederik III, Christian V og endnu Frederik IV var som bekendt meget mistænksomme over for den danske Adel. Det

gav sig ogsaa Udslag deri, at de kun ugerne udnævnte danske Adelsmænd til Officersposter. En Opførelse fra 1690 viser f. Eks., at i det Aar var der i Rytteriet fem udenlandske Officerer for hver dansk.¹⁸⁾ Sehested hører altsaa som dansk Rytterofficer til Undertagelserne; derimod er den Vej, ad hvilken han opnaar sin Stilling, ikke usædvanlig. Der fandtes paa det Tidspunkt i Danmark endnu ikke nogen Officersskole; al militær Uddannelse var praktisk, og den bedste praktiske Uddannelse fik man naturligvis gennem Deltagelse i virkelig Krig, hjemme eller i det fremmede.

Om Sehesteds Deltagelse i den skaanske Krig oplyser Gravskriften og Selvbiografien ingenting. Efter dens Afslutning giftede han sig 1681 med Else Skeel til Katholm og Hessel paa Djursland. Hun døde Aaret efter, og han giftede sig anden Gang med Ove Ramels Datter, Margrethe Sophie. Det lader til, at han nu, efter en bevæget Ungdom, har tænkt sig at slaa sig til Ro som Godsejer. Han tog sin Afsked fra Hæren og købte sin første Kones Slægtninge ud af de to djurslandske Gaarde, Katholm og Hessel, som hun havde bragt ham, idet han til Gengæld gav Afkald paa sin fædrene Arv, Boller i Vendsyssel.

Det fredelige Liv som jysk Godsejer kom dog ikke til at vare længe: 1689 traadte han igen ind i Hæren som Oberst og Chef for et hvervet Rytterregiment, ikke for at gøre Garnisonstjeneste i Danmark, men for at gaa til England med et Hjælpekorps for Kong Vilhelm III.

Denne var blevet Konge i England 1688, efter at Jakob II var blevet fordrevet som Katolik. Han havde Størstedelen af Befolkningen bag sig, men ikke alle.

Særlig holdt Katolikkerne paa Irland med Jakob II og ligesaa Ludvig XIV, Europas mægtigste Fyrste. Foraaret 1689 landede en fransk Hær paa Irland under Kong Jakobs egen Anførsel, og det engelske Parlament erklærede Frankrig Krig. (Den pfalziske Arvefølgekrig). I denne Situation kunde Vilhelm III nok trænge til Hjælp, og han opnaaede bl. a. en Aftale med Chr. V af Danmark om et Hjælpekorps.

Det kan lyde mærkeligt, at Danmark skulde hjælpe England, og i Jens Maltesens Gravskrift bliver det ikke gjort mere antageligt, naar der staar: Fornemmelig fremskinner 1689 Heltens uforsagte Nidkiærhed som Oberst for et Cavallerieregiment, iblant de danske Tropper, der skulde skaffe England Roelighed.

Danmark var imidlertid dengang en ret betydelig Militærmagt. Enevælden havde forbedret Hæren, og iøvrigt var saadanne Hjælpekorps ikke noget usædvanligt paa Ludvig XIVs Tid. Staterne holdt store staaende Hære, som i Fredstid kostede mange Penge uden at være til Gavn. Man kunde bøde herpaa ved at stille et Hjælpekorps til Raadighed for en krigsførende Magt uden derved at blive inddraget i Krigen.

Det danske Hjælpekorps skulde være paa 7000 Mand. Betalingen for Transporten til England eller Skotland var 240,000 Rdlr., og saa længe Tropperne var i engelsk Tjeneste, skulde Kongen af England betale dem den sædvanlige Sold. Ved Tilbageleveringen skulde han yderligere til Kongen af Danmark for hver manglende Infanterist betale 10 Rigsdaler, for hver manglende Kavallerist 60 Rdlr. Kommandoen over Korpset førtes af Hertug Ferdinand Wilhelm af Würtemberg-Neustadt; hertil kunde en dansk General naturligvis ikke betroes. Traktaten om Hjælpekorps

var sluttet af den engelske Diplomat Robert Molesworth, hvis Skildring af Danmark 1692 er almindelig bekendt.¹⁹⁾

Danske Historieskrivere har tidligere været meget tilbøjelige til enten at prise dette og andre danske Hjælpekorps' Bedrifter eller at bebrejde Kongerne, at de saaledes solgte deres Undersaatters Liv. Hertil er dog at sige, at det i hvert Fald i dette Tilfælde har drejet sig om hvervede Soldater, hvoraf de fleste ikke var danske eller norske.²⁰⁾

Gravskriften berømmer Sehested meget for hans Deltagelse i Kampene. Den nævner først Slaget ved Drogheda 1690. „En Wilhelm smager Frugten af Sejren, imedens den ulykkelige Kong Jakob flyr“. Dette Slag benævnes ellers almindeligt efter Boyne-floden, ikke efter Drogheda, som er en østirsk By.

Videre nævnes det franske Nederlag ved Agrim i Midtirland 1691 og 6 Belejringer, som siges at bringe Sehested stor Ære. „Nu er Irland fredet, men for de danske forflyttes kun Krigens Skueplads: De franske skal 1692 angribes i Flandern: Nederlagene ved Steenkercke og Harderwyck og de vigtigste Fæstningers Erobring ere Beviis paa de Allieredes Tapperhed.“

Der kan hertil føjes følgende Bemærkninger: Ludvig XIV havde siden Krigens Begyndelse haft en Hær staaende i Belgien, som dengang hørte til Spanien. Under Marchallen af Luxembourg havde den 1690 besejret „de Allierede“, d. e. Frankrigs Fjender ved Fleurus. 1692 blev Luxembourg overrumplet af Englænderne ved Steenkerke, men vendte dog det truende Nederlag til en Sej. 1693 angreb han Kong Vilhelm ved Neerwinden og sejrede igen stort, skønt Eng-

lændernes Stilling, gennemtrukket med Grøfter og Volde, var meget stærk.

I Sorøgravskriften maa „Harderwyck“ sikkert være en Fejl for Neerwinden. I Sehesteds egen Optegnelse staar der: „de 2de Batailler for Steenkirken og Narving“, hvilket sidste vel er = Neerwinden. Harderwyck ligger i Holland, ved Zuidersøen, og blev belejret af Franskmændene 1674, under den hollandske Hævnkrig. Sehested kan have været med der i sin Ungdom, men i den pfalziske Arvefølgekrig synes Byen slet ikke at have spillet nogen Rolle, ja Ludvig XIVs Hære har vel end ikke været i Holland. Endelig er det i sig selv urimeligt, at Gravskriften ikke skulde nævne eller have til Hensigt at nævne Neerwinden; det var det sidste store Slag i den flanderske Del af Krigen, og en Ekskadron af Sehesteds Ryttere deltog i den Kavallerifægtning, som afsluttede Kampen inden de allieredes endelige Tilbagetog.²¹⁾

Englænderne og deres allierede blev slaet i de større Slag og kunde ikke fastholde de vigtigste Fæstninger som Mons og Namur. De havde imidlertid kæmpet tappert og udholdende under den sejge Kong Vilhelm, den „astmatiske Benrad,“ som en engelsk Historiker kalder ham, og der er altsaa ikke noget latterligt i Gravskriftens Ord om alle Nederlagene som et „Beviis paa de Allieredes Tapperhed.“ Man kan ogsaa gaa med til, at Kampagnen kan have bragt den „afsiælede Helt“ Sehested megen Ære, men den derpaa følgende Beretning er til Gengæld mærkelig.

Det hedder: „Hand iiler til Faren, søger i Spidsen af heele Rgmt: hvor Ilden er stærkest; men 70 Mand,

den overblevne Rest af Regimentet Fulgte ikkun Anføreren levende fra Campagnen. Begges Æreminde fortæner Laurbær-Krandse“.

Hvor og hvornaar denne Heltebedrift skal være udført siges ikke; der er noget vist ubestemt over Fremstillingen, som ikke indgyder Tillid. Der er dernæst det mærkelige, at den i Modsætning til alle Gravskriftens øvrige Oplysninger *ikke* har Hjemmel i den selvbiografiske Optegnelse, og som det mest mærkelige skal endelig anføres, at en meget lignende Beretning forekommer i Ligtalen over Heltens Fader, Malte Sehested.

Han deltog med Tapperhed i Torstensonkrigen 1643-45, bl. a. i Træningen ved Gudsøe Vig nord for Kolding den 9. Januar 1644. Her forsøgte et jysk Rytterkorps at standse Svenskerne, og om Malte Sehesteds Deltagelse i denne Kamp hedder det:

„oc der de svenske saa meget hastig og uformodentlig offuerfaldt vor Folck, oc den Skermytzel, som stod ved Gudsøe-Mølle hafver den S.: Mand med sit Compagnie fegtet saa meget mueligt vaar, oc hand derofver miste alle sine officerer, oc den største Deel aff sine Folck, saa hand med meget faa aff sit Compagnie, maatte riterere sig med de andre hans Kongel. May. Folck i Skantzen ved Snoghøj.“

Mon ikke det er Faderens Bedrift, som i Gravskriften bliver tillagt Sønnen?

Derfor kan han godt have vundet Berømmelse i det fremmede, og han maa i hvert Fald have været en erfaren Krigsmand, da han 1696 blev kaldt hjem og blev Chef for et norsk Rytterregiment. Han vendte dermed tilbage til det Land, hvor han var født og fungerede i mange Fredsaar som en omhyggelig og

samvittighedsfuld Regimentschef, indtil han 1710 blev Generalmajor og fratraadte Regimentskommandoen.²²⁾

Paa det Tidspunkt var Danmark igen i Krig med Sverrig efter Karl XII's store Nederlag ved Poltava 1709, og i Norge forberedte man sig paa at gøre en Indsats. Derved kom Sehested paa sine ældre Dage igen til at gøre aktiv Krigstjeneste. Han deltog i Løvendals Indfald i Bohuslen i Sommeren 1711, og ved Kvistrum Bro var han den 27. August i Spidsen for det norske Fortrav med til at drive Svenskerne paa Flugt.²³⁾

Det er dog et Spørgsmaal, om han ikke var blevet for gammel til at føre selvstændig Kommando. I 1710 havde Løvendal ganske vist udtalt om ham, at han endnu for sin Alder var en hurtig Mand. Hans Regiment er i god Orden „og saa vidt jeg kan bedømme, vil jeg ikke ønske mig nogen bedre Kavallerigeneral“.

Efter Afslutningen af Felttoget til Bohuslen fremsatte Løvendal imidlertid i et Brev til Kongen d. 27/11 1711 en Række Udtalelser om de norske Generaler, og heri hedder det om Sehested: Han „er en rar gammel Mand. Jeg tror, at han er god i Spidsen for en Eskadron, men jeg tiltror ham hverken tilstrækkelig Hukommelse eller Livlighed til at komme godt fra at kommandere et Kavallerikorps (un aile de Cavallerie).“²⁴⁾

Imidlertid kom Karl XII hjem fra Tyrkiet, hvortil han var flygtet fra Poltava. 1716 gjorde han sit første Indfald i Norge og endnu ved denne Lejlighed var Sehested med, trods den skarpe Dom over ham fra 1711.²⁵⁾

Mens Hovedstyrken af den norske Hær blev op-

stillet øst for Christiania langs Glommen og Øjeren fra Kongsvinger i Nord til Frederiksstad i Syd, samledes der en Reserve eller Forsvarsstyrke i og omkring Christiania under Kommando af Sehested, som lod anlægge Forskansninger og Forhugninger uden om Byen.

Det var dog kun muligt at opholde Kong Karl en kort Tid. Christiania med Undtagelse af Akershus blev rømmet, og Sehested fik Befalinger over højre Fløj af den nye Forsvarsstilling mellem Christiania og Drammen.

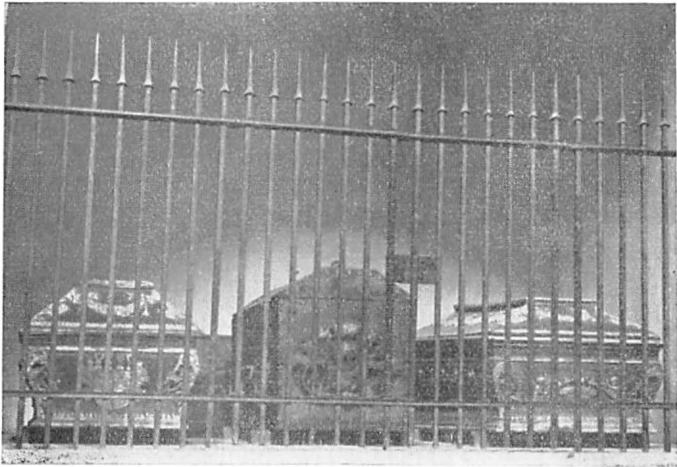
Det lader dog ikke til, at han har spillet nogen større Rolle, og maaske fik han kun disse Kommandoer paa Grund af sin store Anciennitet. Da Karl XII havde rømmet Norge, fik Sehested i hvert Fald sin Afsked med Generalløjtnants Karakter d. ²³/₁₀-1716 og vendte derefter tilbage til Danmark, medens hans to Sønner, Ove Ramel og Knud Gyldenstjerne, blev i Norge og gjorde Karrière i Hæren.

Fra hans sidste Tid i aktiv Tjeneste stammer en Anbefaling, som han gav Løjtnant Hans Christian Harboe, der havde været Adjudant hos ham. Den er bemærkelsesværdig derved, at den udtrykkelig fremhæver om Harboe, at han var „Een indfød, der tiener Deres kongl. May^{st.}“, og han anbefales derefter til al Velvillighed og Tjenstfærdighed hos dem, han maatte faa med at gøre. Det er tydeligt nok den ene danskfødte Officer, der skriver om den anden.²⁶⁾

Jens Maltesen levede efter sin Afsked endnu i 14 Aar, idet han døde 1730. Tilføjelsen til hans Selvbiografi siger: „paa Ødemark i Sjælland.“ Maaske har han ejet denne Gaard nær Sorø; den tilhørte

1731 Kongen, men i Hofmans Foundationes²⁷⁾ siges den oprindeligt at have tilhørt en „Oberst Sehested“.

Jens Maltesens Svigermoder, Fru Mette Rosenkrantz, var som før nævnt paa sine gamle Dage blevet en velstaaende Dame. Det fremgaar af hendes bevarede Testamente, at hun fra 1718 til 1724 har

Det sydligste Østkapel i Sorø Kirke, skraat over for Ramel-Sehesteds Kapel.

I Kisterne hviler, regnet fra venstre:

Fru Mette Rosenkrantz, Etatsraad Ove Ramel og Frk. Else Ramel.

ydet sin Datter og dennes Mand forskellige Pengeløb ialt 3950 Rdlr. „efter Anmodning“ og „til deres Høynødvendighed“. Hun har desuden, hvad der jo lyder mærkeligere, betalt sin salig Datters Begravelse og givet ialt 304 Rdlr. for at faa hende sømmeligen til Jorden bestædiget. For disse Beløb har hun modtaget Obligationer, og de skal nu træk-

kes fra Børnebørnenes Arv. Det er dog vel tvivlsomt, om man heraf kan slutte noget om Jens Maltesen Sehesteds økonomiske Forhold i hans sidste Aar. Der kan jo være saa mange Grunde til saadanne Familietransaktioner.

Hans Død fører os igen tilbage til Sorøkapellet, hvor der ved denne Tid har fundet mange Begravelser Sted. 1727 var Jens Maltesens Hustru, Margrethe Sophie Ramel, død og bisat her.²⁸⁾ I Januar 1730 døde hans Svigermoder, Mette Rosenkrantz, og hen paa Foraaret han selv. Hans Søn, Oberstløjtnant Ove Ramel Sehested, kom i den Anledning ned fra Norge med sin Hustru, Anna Kirstine, født Stockfleth. Hun ventede et Barn, som kom til Verden paa Borrebye den 5. August, men faa Dage efter Fødslen døde Moderen. 1732 døde Frøken Else Ramel, som havde overtaget Borrebye efter Mette Rosenkrantz.

Blandt Gravskrifterne er den over Anna Kirstine Stockfleth (Løffler S. 64-65) den indholdsrigeste. Den er naturligt nok fuld af bitter Klage i en højstemt Stil, der er typisk for Tiden:

„En dyrebar Moders uransagelige Henfart begræder de, som icke endnu ved, Hvorfor de græder, de umyndige børn. Ja det barn, som først fih livet, da moderen døde, begræder sin egen ingang i verden og sin moders udgang, saalenge som det i verden skal leve...

Som en fructsomelig moder gich hun med sin Huusbonde ud fra sit fæderneland, for at begrave de Sl. afdøde i Danmark, for at faae og arve nogle Jordishe Levninger. Hun saae tillige sine forfædris Grav og fant større behag at Hvile i Deris

Sovekammer end boe paa de Jordiske Herresæder...“

Sorgen kan jo gerne være ægte, selv om dens Udtryk forekommer os overdrevet, men det er svært at tage det helt alvorligt, naar det videre hedder:

„O! ægteskab, om der var noget livsaligt ægteskab i Verden, da mellem dette Høye par en ægte Kierlighed. O! skilsmisse (dit Nafn allene er forskræckelig)...“

et ægteskab, der Ikun var som en Dag og en Skilsmisse, der allerede har været som 1000 Aar.“

Det er i hvert Fald ejendommeligt, at den saaledes klagende Ægtemand hurtigt trøstede sig, idet han godt et Aar efter Dødsfaldet forlovede sig med Friderica von Eickstedt, en Datter af Frederik VI's Yndling, Overkrigssekretær (d. e. Krigsminister) Valentin von Eickstedt. Ove Ramel Sehested har imidlertid, som det vil fremgaa af det følgende, ikke blot, i Overensstemmelse med sin Tid, elsket de store Ord. Han har virkelig nydt Anseelse som en betydelig Mand. —

Mette Rosenkrantz og Else Ramels Gravskrifter er kortfattede; mærkeligt nok er deres Begravelser ikke indført i Sorø Kirkebog, hvor dog Mette Rosenkrantz er omtalt i følgende to Indførsler for 1730:

d. 6. Junij blev salig General Lieutenant Shested's Liig nedsat i sl. Fru Ramels Begravelse.

d. 21. Novembr. blev overste Leutn: Shested's frues Liig nedsat i sl. Frue Ramels Begravelse. —

Generalløjtnant Ove Ramel Sehested.

1687-1774.

Ove Ramel Sehested fortjener Opmærksomhed, som den, der i 1772 lader Sorøkapellet restaurere. Der skal derfor anføres nogle Træk til Belysning af hans Liv.

Han havde lært Soldaterhaandværket fra Grunden af, idet han havde staaet tre Aar som Gemeen og Underofficer, da han 1707 blev foreslaaet til Løjtnant.²⁹⁾ Praktisk Erfaring har han kunnet vinde under Elleveaarskrigen 1709-20³⁰⁾, og 1739 blev han af sin Regimentschef i en Konduiteliste karakteriseret som en dygtig Officer med følgende Udtryk:

„Fuldkommen Statur og goed Exterieur. Fører et skikkeligt Levned, inclinerer til Dyd og ey til Egenøttighed, Spil, Drik eller Quereller, er af en goed, mere hurtig end langsom Begreb, applicerer sig vel paa Tienesten. Forestaar sin nuværende Charge med Fliid og formaar at betiene en højere, besidder ingen particulière Videnskab“.³¹⁾

Hans andet Ægteskab har sikkert skaffet ham Forbindelser, som til Tider kunde være nyttige, f. Eks. gennem Svogeren H. H. v. Eickstedt; 1744 blev han Oberst og Chef for sin Faders gamle Regiment, det 1. søndenfjeldske nationale Dragonregiment; 1749 synes han at være sendt i diplomatisk Ærinde til det svenske Hof,³²⁾ og til sidst blev han Generalløjtnant. 1761 gik han af, idet han overlod Regimentet til sin Søn, Frantz Wilhelm Sehested, for 6000 Rdlr. og en aarlig Pension paa 300 Rdlr. Endnu paa det Tidspunkt kunde et Officersembede altsaa baade arves og sælges paa een Gang!³³⁾

Et Vidnesbyrd om den Anseelse, han ogsaa efter

sin Afsked nød i Norge, har vi i den bekendte Rantzau-Aschebergs Breve til General Gähler. Rantzau var fra 1766-67 kommanderende General i Norge og nævner flere Gange „den gamle Ramel Sehested, som nyder megen Tillid“. Et Sted skildrer han, hvorledes han har vundet Frantz Wilhelm Sehested for en vanskelig Sags Gennemførelse og ligeledes hans Fader, Generalløjtnanten, „som er et Orakel m. H. t. Krig og især m. H. t. Kavalleriet i dette Land“. ³⁴⁾

Ogsaa i den bekendte Samler Terkel Klevenfeldts Breve træffer man O. R. Sehesteds Navn. Klevenfeldt vil gerne erhverve Portrætter af berømte Mænd og har bragt i Erfaring, at en værdifuld Samling ejes af en Oberst eller Generalmajor Sehested, som dog vist er for stor en Elsker af den Slags til at ville skille sig af med dem. Det er muligt, at Klevenfeldt, som ikke engang ved, hvor den paagældende Officer bor, tænker paa Broderen Knud Gyldenstjerne Sehested, men i og for sig er det en naturlig Tanke, at den slægtsglade Ove Ramel har samlet paa gamle Portrætter. ³⁵⁾

Da han var blevet langt over 80, rejste hans Sønesøn Ove Ramel Sehested d. y. til Sorø for at studere. Hans Farfar gav ham da følgende Formaning med paa Vejen: Farvel, min Søn, før dig vel op, fornærm Ingen, men lad dig heller ikke fornærme, thi viid: at det første Slag er en Ducat værd. ³⁶⁾ —

Samme Aar, 1772, lod den gamle General, som vel har følt Døden nærme sig, Kapellet i Sorø restaurere. Herom melder endnu den kendte Indskrift over Døren: De Ramlers Arvebegravelse istansat for 230 Rdlr. af Generallieutenant Ove Ramel Sehestedt.

Det havde maaske været kønnere, om i hvert Fald

Bekostningen ikke var anført, men Indskriften synes alligevel at have imponeret Samtiden. Den blev nemlig efterlignet to Aar senere. En rig Sorøekøbmand, Johan Adolph Foss, var død i 1768 og begravet skraat over for Rameler og Sehesteder i det sydlige Østkapel (Benedicts og Bernhards). Da hans Enke døde 1774 blev Kapellet restaureret, og over Døren kom til at staa: De Fossers Arvebegravelse, istandsat 1774. Til Kirken er betalt 500 Rdlr. for dens stedse Vedligeholdelse.³⁷⁾

Hvis det, som jeg antager, har været Hensigten at være lige saa fin paa det som de adelige Genboer, saa har denne Hovmodighed faaet sin Straf, thi Fossernes Kister er senere flyttet ned i Kælderen, og deres Plads optages nu, som før nævnt, af fire Ramelkister.

Den gamle General døde 1774 hos sin Svigersøn F. L. Schlanbusch paa Ejdsvold. Hans Lig blev ført den lange Vej til Sorø.

Johan Frederik og Frantz Wilhelm Sehested.

I de følgende 100 Aar blev adskillige af hans og Broderen Knud Gyldenstjernes Efterkommere i to Slægtled begravede i Kapellet, indtil al Begravelse i Kirken hørte op.

Først Brodersønnen, Johan Frederik Sehested, død 1785. Han havde en Tid gjort Tjeneste i den norske Hær, men var ved sin Død Chef for det slesvigske Rytterregiment. Paa hans Kisteplade (Löffler S. 66) staaer karakteristisk nok et følsomt tysk Vers. Heri sammenlignes den døde med en Lysstraale, der tidligt sank bag Bjergene og døde bort, herlig og skøn, som Maanens Skær paa de blaa, skælvende Bølger.

Baroktidens Svulst er afløst af det sene 18. Aarhundredes Sentimentalitet.

Kort efter Johan Frederik døde den før nævnte Frantz Wilhelm Sehested, Restauratorens Søn og Efterfølger som Regimentschef; han naaede at blive Generalmajor og havde som sin Fader Forbindelser i de højeste Kredse. Bl. a. har han vistnok gennem sin Svigersøn T. G. Schlanbusch været indviet i de Planer, som i Kronprins Frederiks Omgivelser før 1784 smededes om at styrte Guldberg og kalde A. P. Bernstorff tilbage.³⁸⁾

Han døde 1787 i København, hvorfra hans Søn bragte hans Lig til Sorø.

Det er interessant at se tre Generationer af Sehestedslægten knyttede til den norske Hær. Det er en tydelig Illustration til den Opfattelse, som baade danske og norske Militærhistorikere gør gældende, at de danske, som havde højere Officersposter i den norske Hær, gennemgaaende befandt sig godt i Landet og blev nøje knyttet til det. De giftede sig med norske Kvinder, erhvervede norsk Jordejendom og søgte kun sjældent Forflyttelse til Danmark.³⁹⁾

Hvad Jordejendom angaar, saa ejede Ove Ramel Sehested Holeby i Tune Præstegæld, Frantz Wilhelm ejede Oslo Ladegaard og Johan Frederik Tose i Smaalenene. — Typisk er ogsaa et lille Træk, som fortælles i Oberstløjtnant von der Weydes Selvbio-grafi. Han gjorde som ung Tjeneste i Norge under den store nordiske Krig, men ønskede sig hjem til Danmark. Han er altsaa for saa vidt en Undtagelse fra den almindelige Regel, men han fortæller, at hans Venner „Capit. Ove Rammel Sehested og Knud Guldenstiern Sehested med Fleere“ raadede ham til at

blive i Norge og tage imod et Kompagni, som var tilbudt ham.⁴⁰⁾

Det er altsaa tydeligt, at Jens Maltesen Sehesteds Efterkommere er stærkt knyttede til Norge. Det er mærkeligt, at de samtidigt kan bevare Tilknytningen til Sorøkapellet! —

Geheimstatsminister Ove Ramel Sehested.

1757-1838.

Omsider brød dog Frantz Wilhelm Sehesteds Søn Ove Ramel Sehested den yngre paa dobbelt Vis med Slægtstraditionen. Han kom til at leve og virke i Danmark og opgav den militære Løbebane, idet han efter at have studeret i Sorø og København blev juridisk Kandidat 1775, hvorpaa han efter en længere Udenlandsrejse traadte ind i Økonomi- og Kommercekollegiet, den Tids Ministerium for Handel og Industri.

Han kom derved i nært Samarbejde med Ernst Schimmelmänn og overtog efterhaanden mere og mere af dennes Arbejde som „Kommerceminister“. 1813 blev han Præsident for Kollegiet efter Schimmelmännns Afgang og virkede i denne Stilling til sin Afgang 1831. Medlem af Geheimstatsraadet blev han dog først i 1824.

I Personalhistorisk Tidsskrift (6 Rk. 6) er trykt en Optegnelse om ham, der aabenbart indeholder adskillige Træk, som han selv maa have fortalt. De giver et Indtryk af ham som Privatmand: en munter Ungkarl, der har haft Tid til at fornøje sig trods det store Arbejde, hans Embede krævede. For 1786 noteres f. Eks. et Spil Billard i den helt store Stil om 100 Rdlr. Partiet. Han skulde have været til „Assem-

blee" hos Ministeren Schack Rathlou, men spillede i Stedet til Kl. 4 om Morgenen med Jess Anker og gik hjem med 1000 Rdlr. Jess Anker var Søn af den rige Christiania-Købmand, Justitsraad Christian Anker, og har forhaabentlig haft Raad til at tabe.

Ove Ramel Sehested 1757-1838. Statsminister.

Maleri paa Frederiksborg Slot.

Efter Entomologiske Medd.

En anden Historie, som Sehested formodentlig ogsaa selv har givet til bedste, handler om en Rejse fra Herregaarden Vognserup til København. Han gik til Fods „fra Roeskilde Torv til Kjøbmagergade i Kbhvn. $4\frac{1}{2}$ Miil i 4 Timer og 10 Min., kom hjem Kl. 4 om Morgenen. Visite om Eftermiddagen derpaa

af Oberst Krogh fra Norge, som han talede med i Søvn, lagde sine Been op paa hans Skjød, og som endelig, ham uformodet, lagde hans Been ned, og gik bort“.

Blandt Sehesteds private Interesser stod ellers Naturhistorien, særlig Insektforskningen, i første Række. Han havde i Norge haft en Huslærer, N. Tønder Lund, der 1722 fulgte ham som Hofmester til Sorø ⁴¹⁾ og iøvrigt Livet igennem var hans meget gode Ven. Fra ham stammer aabenbart denne Passion, der særlig blev uddybet under et Studieophold i Kiel 1776-78 hos den bekendte Entomolog I. C. Fabricius. Baade Sehested og Lund grundede store Insektsamlinger, som de derpaa forenede, hvorved det blev en Samling af ganske usædvanlige Dimensioner. Den blev til sidst, i 1810 efter Tønder Lunds Død, af hans Enke solgt til Staten for 15000 Rdlr. — en uhyre Sum paa den Tid.

Tønder Lund var oprindeligt teologisk Kandidat, men kom, formodentlig gennem sin Forbindelse med Sehested, ind som Deputeret i Generaltoldkammeret. De to Venner havde i Kraft af deres Embedsstillinger gode Forbindelser i de danske Kolonier og erhvervede derved mange tropiske Insekter til deres Samling.

At Sehested ikke blot har været Tønder Lunds Beskytter, men selv virkelig aktiv, fremgaar af, at han har ordnet den Løvenskjoldske Insektsamling, der siden blev foræret til Herlufsholm. ⁴²⁾

Tønder Lund har aabenbart efter sine Breve at dømme haft et lignende frejdigt Humør som sin Elev; det har nok ogsaa bidraget til at knytte dem sammen. —

En kort Karakteristik af Sehested findes i Forfatteren August Hennings Dagbog fra 1802. Den giver et mærkeligt Indtryk af den fornemme Embedsmands bramfrie Udtryksmaade og demokratiske Tankegang.

Hennings traf ham hos Schimmelmänn paa Sølyst og skriver derefter om ham, at han har „en meget ren Sans for sand Menneskelighed. Han taler med Varme om den franske Revolutions første Tid „da alt det infame Tøj, Adelen og Cleriseyet blev afskaffet. . . . han ser i Ørnen Bonaparte blot en Gærdesmutte, som skjuler sig i Bajonetternes lave Hække“⁴³⁾

Det er ejendommeligt at møde en saadan Tankegang hos en højtstaaende Kollegieembedsmand, der tilmed er Kammerherre og nært knyttet til Frederik VI. Det er Aanden fra Stavnsbaandsløsningens Tid, der lever videre.

Som en Modsætning til Munterheden og de forskellige private Interesser skal endelig nævnes Sehesteds Holdning i 1813 i en for Danmark meget alvorlig Situation. Det er helt mærkeligt at læse derom i Øjeblikket.

Vi var som bekendt i 1807 kommet i Krig med England og havde derved, egentlig imod vores Vilje, faaet Napoleon til Ven og Forbundsfølge. 1812 havde han lidt sit store Nederlag i Rusland, og Oktober 1813 var han blevet slaaet ved Leipzig, men endnu raadete han over betydelige Hære, og Tilliden til hans Geni var ikke helt undergravet.

Paa dette Tidspunkt kom en østrigsk Afsending til København og foreslog Frederik VI at bryde med Frankrig og i Stedet slutte sig til Koalitionens mod Napoleon. Betingelsen var blot, at vi til Gengæld

skulde afstaa Trondhjems Stift til Sverrig, der var Østrigs Forbundsfølge.

I det Raad, som Frederik VI i den Anledning sammenkaldte, var ogsaa Sehested med. Han maatte som de andre give sine Tanker skriftlig Form, og der er bevaret to Betænkninger fra hans Haand. Man kan vist ikke sige, at de vidner om særligt Statsmandsblik, men han var i et udenrigspolitisk Spørgsmaal paa fremmed Grund og udtrykker sig med Forsigtighed.

I den første Betænkning, af 4. December, foreslaar han ligefrem, at man skal se at vinde Tid:

„hvo er den dødelige, der kan forudse Afvekslingerne i en Krig, som føres paa den ene Side af Europas største Mand, og som endnu er i Besiddelse af saa megen Magt og Vælde, og paa den anden Side af foreenede Magter, der mangler et stort Hoved i Spidsen, og som sandsynligen om føje Tid selv blive uenige om Byttet. Erfaringen har til alle Tider og selv i vore Dage viist, hvor afvekslende Krigslykken kan være, og at grunde en sikker Formodning paa denne er umuligt.“

I den anden Betænkning, af 9. December, da Forholdet for Franskmændene var blevet endnu vanskeligere, slutter han sig med nogle Forbehold til Flertallets Standpunkt, at man bør tage imod Tilbudet, hvilket for saa vidt ogsaa skete, men uden at den østrigske Mægling fik den forønskede Virkning. Karl Johan førte sin Vilje igennem, og Danmark maatte afstaa hele Norge.⁴¹⁾

Sehesteds Testamente.

Sehested døde 1838, over 80 Aar gammel. Han efterlod sig et Testamente, hvori forekommer følgende Bestemmelse: ⁴⁵⁾

„Da jeg stedse har været en Hader af forfængelig Pragt, saa ønsker jeg, at mit Lig i al Stilhed bliver bragt til Sorø for at indsættes i Sorø Kirke i min Familiebegravelse, hvilken, da den derved bliver aldeles opfyldt, maa betragtes som aldeles tillukket og overdrages Kirken til Ejendom, imod at den af Kirkens Fonds vedligeholdes, og imod at derfor af mit Bo udbetales 500 Rdlr., skriver Fem Hundrede Rigsbankdaler eller mindre, dersom Kirkens Bestyrelse dermed vil finde sig tilfreds“.

Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler resolverede under 21. Sept. 1839, at dette Tilbud skulde modtages. For saa vidt maa der vel stadig paahvile Kirken en Pligt til at vedligeholde Kapellet.

Trods Udtalelser om, at Begravelsen nu var aldeles opfyldt, er der dog senere blevet hensat endnu en Kiste i Kapellet bag Munketrappen. 1876 døde i København Kammerherre Christian Frederik Sehested, Sønsøn af den før nævnte slesvigske Generalløjtnant Johan Frederik Sehested. Han havde før sin Død betinget sig af Kirkeinspektionen i Sorø, at han skulde begraves her; man havde paa det Tidspunkt ganske glemt Testamentet fra 1838. ⁴⁶⁾ Denne Christian Frederik Sehested er formodentlig for al Fremtid den sidste, der har opnaaet Begravelsesplads i Sorø Kirke. Ved hans Bisættelse var der gaaet omtrent 700 Aar, siden Absalon lod sin Ven, Bisp Frederik af Slesvig begrave i søndre Korsarm. Saa langt et Tidsrum genspejler altsaa Kirkens Grave.

Kapellets Historie efter 1886.

Imidlertid trængte baade Kapel og Kister stærkt til at istandsættes. „Det særlige Syn“ krævede flere Gange en saadan Istandsættelse, men først i 1886 blev det til Alvor. Ifølge Kirkeinspektionens Protokol, som jeg har haft Lov til at benytte, var i Juni 1886 samtlige Kister flyttet ud, og da det næste „særlige Syn“ afholdtes d. 5. August 1887 manglede kun Vægdekorationen.

Hvis man kan dømme efter en Plan i Nationalmuseets Arkiv med Paaskriften: Approberet. Herholdt. d. 8. December 1886, er der ved Restaureringen sket følgende: 1) Det oprindelige Gulv er blevet frilagt. 2) Det nuværende Vindue er blevet indsat i Stedet for et ældre, gaadefuldt Dobbeltvindue. 3) Døren er blevet gjort smallere og højere.

Nationalmuseets Arkiv gemmer ogsaa en Skrivelse, hvori Maleren Kornerup, som havde dekoreret Kirken, foreslaar at lade den gamle Maling i Kapellet opfriske. Han fik dette Hverv overdraget, og det var fuldbyrdet, da særligt Syn holdtes den 3. August 1889.

Tilbage var saa Spørgsmaalet om Kisternes Opstilling og eventuelle Restaurering. Man var naturligt nok ked af at flytte alle 14 Kister tilbage til det nyistandsatte Kapel, hvor de for at faa Plads delvis havde maattet staa oven paa hinanden.⁴⁷⁾ I Stedet tænkte man sig at flytte nogle til det sydligste Østkapel (Benedicts og Bernhards). Derom blev der truffet Aftale med det særlige Syn 1890, men saa fandt man til sin Forfærdelse O. R. Sehesteds Testamente fra 1838. Kunde man nu flytte Kisterne ud, naar der var betalt 500 Rdlr. for stedse Vedligeholdelse af Begravelsen?

Det lykkedes 1891 Kirkeinspektionen at opnaa det særlige Syns Tilslutning til at flytte nogle Kister til et saa „distingveret“ Sted som Benedicts og Bernhards Kapel. Ogsaa Kultusministeriet gav sin Tilladelse, og d. 25. Aug. 1892 noteres det i Kirkeinspektionens Protokol, at Flytningen har fundet Sted. Dermed var den Ordning tilvejebragt, som er bevaret indtil nu, saaledes at det oprindelige Kapel kun rummer Sehesteder og deres Hustruer, mens de fire Ramelkister staar i Østkapellet.

Man kan saa spørge, om denne Ordning er den bedst mulige. Rummet bag Munketrappen er i al sin Enkelthed et Stykke værdifuld Arkitektur og historisk interessant som en Del af det ellers forsvundne Kloster; adskillige Rum i dette har formodentlig været indrettede paa lignende Maade med en Midtsøjle til at bære Hvælvingerne.

Der er ingen Tvivl om, at Kisterne misklæder Rummet. Herom skriver Kornerup allerede 1886 i sin Betænkning til Nationalmuseet: „Særdeles ønskeligt vilde det da være, om dette smukke Rum kunde blive befriet for de der henstaaende Ligkister, som maatte kunne anbringes i Nabokapellerne. Da vilde den simple, men ædle Arkitektur kunne træde frit frem, og Stuen vilde da atter kunne faa sin oprindelige Bestemmelse.“⁴⁸⁾

Da Sakristiet i nordre Korsarm baade paa den ene og den anden Maade er utilfredsstillende, er det blevet foreslaaet, at man skulde indrette Ramel-Sehesteds Kapel til Sakristi, som det har været før. Den værste Hindring for at dette kunde ske, er formodentlig Kirkens Forpligtelse fra 1838 til at vedligeholde Begravelsen. Maaske kunde man gøre som i

1880 i Just Høgs Kapel ved Siden af, hvor man gravede en Del Kister ned under Gulvet. Kistepladerne i Ramel Sehesteds Kapel kunde i saa Fald restaureres og opsættes paa Væggen til Minde om de døde Adelsmænd og deres Fruer.

OVERSIGT OVER SLÆGTSKABSFORHOLDET MELLEM DE I RAMEL SEHESTEDS KAPEL
BEGRAVEDE PERSONER

(Hofmester Henrik Ramel d. 1653)

Ove Ramel d. 1685
g. Mette Rosenkrantz d. 1727

Henrik d. 1648 Otto d. 1648 Birgitta d. 1645

Margrethe Sophie d. 1727 Else Ramel d. 1732
g. Jens Maltesen Sehested d. 1730

Ove Ramel Sehested d. 1774
g. 1) Anna Kirstine Stockfleth d. 1730
2) Friderica von Eickstedt d. 1755

(Knud Gyldenstjerne Sehested d. 1758)

Frantz Wilhelm Sehested d. 1787

Johan Friedrich Sehested d. 1785
g. Pauline Fabritius de Tengnagel d. 1819

Ove Ramel Sehested d. 1838

(Johan Frederik Gyldenstjerne Sehested d. 1830)

Navnene i Parantes betegner Personer, der ikke er
begravede i Sorø.

Christian Frederik Gyldenstjerne Sehested d. 1876.

KILDER OG FORKORTELSER.

C. J. Anker: Biografiske Data om 330 norske Generalspersoner 1628-1885. (Anker)

Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udg. af Generalstabten. (St. n. Kr.)

Danmarks Kirker. Sorø Amt. Udg. af Nationalmuseet.

Dansk biografisk Leksikon. 1. og 2. Udg. Flere af de nævnte Personer omtales kun i 1. Udg.

Danske Samlinger for Historie, Topographiie, Personal- og Literaturhistorie. (D. S.)

K. Fabricius: Skaanes Overgang fra Danmark til Sverrig. (Sk. O.)

Aug. Fjelstrup: Borreby og dets Ejere. (Fjelstrup)

Hirsch: Fortegnelse over danske og norske Officerer med Flere 1648-1814. Utrykt. Kgl. Bibliotek. (Hirsch)

J. H. F. Jahn: De danske Auxiliærtropper I. (Jahn I)

L. A. = Landsarkivet i København.

J. B. Løffler: Gravmonumenterne i Sorø Kirke.

Personallhistorisk Tidsskrift. (P. T.)

Joh. Schiøtz: Elleveårskrigens militære Historie, udarb. for den norske Generalstab. (Elleveårskrigen)

Sorø Kirkes Inspectionsprotocol. Utrykt. Sorø. (K. I. P.)

Sorø. Klosteret. Skolen. Akademiet. Udg. af Sorøansk Samfund. (Sorø)

E. G. Tauber: Udsigt over Sorø Academies Forfatning under Christian VI og Frederik III. (Tauber)

O. Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie. (Vaupell)

Wendelboe: Beskrivelse af Mindesmærker i Sorø Academies Kirke. (Wendelboe)

HENVISNINGER.

1) Sorø I. 266. 2) Tauber Bilag 14. 3) Sorø I. 266. 4) Ny kgl. Sml. 181m 5) Wendelboe 18. 6) A. Aarb. 1925. 7) Tauber Bilag 61 S. XLII. 8) P. T. 4 Rk. I. 148. 9) Sk. O. II. 58-59. 10) Sk. O. II. 241-42. 11) Hirsch. 12) N. P. Jensen: Den skaanske Krig 341. 13) D. S. 2. Rk. V. 72. 14) D. S. 2. Rk. V. 73. Sml. Fjelstrup. 15) Borrebys Godsarkiv i L. A. Sml. Fjelstrup. 16) Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660 Note 1060. 17) Knud Poulsen Kolding:

Ligprædiken over Malte Sehested. ¹⁸⁾ Vaupell I. 247. Sml. Holm: Danmark-Norges indre Historie 1660-1720 I. 448. ¹⁹⁾ Jahn I. ²⁰⁾ Historisk Tidsskrift 5. Rk. V. 256. ²¹⁾ Jahn I. 121. ²²⁾ Elleveårskrigen I. 157-58. ²³⁾ Vaupell I. 428. St. n. Kr. III. 248-49. ²⁴⁾ Citeret efter Elleveårskrigen I. 157-58. ²⁵⁾ Jfr. til det følgende: Danmarks Riges Historie V, 69-70., St. n. Kr. VIII. 90, 98. ²⁶⁾ P. T. 2. Rk. III. 47. ²⁷⁾ VII. 555. ²⁸⁾ Ifølge Testamentet. Gravskriften har 1728. ²⁹⁾ Hirsch. ³⁰⁾ Han maa antagelig have været med ved Høland, da Oberst Kruse i Marts 1716 dumdristigt angreb Karl XII, eftersom han var Chef for Kruses Livkompagni paa det Tidspunkt. Se Hirsch. Vaupell I. 547 f., Norske Samlinger I. 140. Om en anden Episode, hvor han fik et Skram-Skud over Maven se P. T. 3. Rk. I. 233. ³¹⁾ Anker 239. ³²⁾ Meddelelser fra det norske Rigsarkiv I. 20. ³³⁾ Hirsch. ³⁴⁾ Inkvisitionscommissionen af 20. Jan. 1772. Udg. ved Holger Hansen. V. 25, 41. ³⁵⁾ D. M. 5. Rk. V. 112, 114. ³⁶⁾ P. T. 6. Rk. VI. 77. ³⁷⁾ la Cour: Sorø Bys Historie 71. Wendelboe 84. ³⁸⁾ Regeringsskiftet 1784. Fremstillinger og Aktstykker 39-41. ³⁹⁾ Rockstroh: Den nationale Hær i Danmark III. 236-37. Elleveårskrigen I. 76. ⁴⁰⁾ P. T. 3. Rk. I. 220. ⁴¹⁾ Sorø Akademis Økonomi og Kirkeregnskab 1772-73 i Rigsarkivet: Hr. von Sehested den yngre fra Norge ankom den 29. Juli 1772 med Hofmester Hr. Lund. ⁴²⁾ Se særligt Entomologiske Meddelelser XV 1921-27 S. 106. Om Løvenskjolds Samling S. 116. ⁴³⁾ D. M. 7. Rk. I. 206. ⁴⁴⁾ D. M. 5. Rk. IV. 39, 58-59. ⁴⁵⁾ Citeret efter K. I. P. S. 63 f. f. Selve Korrespondancen i Anl. af Testamentet skulde findes i Sorø Godsinspektørarkiv i L. A.; den er registreret i Correspondence-Journalen 1. Jan. 1828-1. Jan. 1840, men udtaget af den tilsvarende Pakke med Journalsager. ⁴⁶⁾ K. I. P. 18-28. ⁴⁷⁾ Wendelboe. ⁴⁸⁾ Nationalmuseets Arkiv.

NAVNET SLAGELSE

Af

*Gunnar Knudsen**).

For at forstaa Navnet Slagelse maa vi have fat paa de gamle Skriftformer. Det viser sig da, at Slagelse i Middelalderen blev skrevet *Slagløse*, men at Efterleddet i Tidens Løb er blevet til *-else*, ligesom f. Eks. *Bavelse* og *Havelse*.

Det hører derfor til den kendte Gruppe af Landsbynavne paa *-løse*, der har sit Udbredelsescentrum paa Sjælland og derfra breder sig til Lolland-Falster og Fyn, men ikke rigtig naar at finde Fodfæste i Jylland. Mod Øst breder de sig til Skaane, og derfra langt op i Sverrige. Men udenfor Skandinavien optræder de overhovedet ikke.

Ordet *Løse* er tidlig gaaet af Brug i det almindelige Sprog, og det er derfor meget vanskeligt at fastslaa den præcise Betydning. Man hælder nu mest til den Opfattelse, at det betyder Græsgang, og at disse Navne derfor afspejler et Kulturafsnit, hvor Kvægavlen særlig har floreret, og henhører dem til romersk Jernalder eller Folkevandringstiden.

*) Radioforedrag 3/4 1941.

Flertallet af vore Købstæder er opstaaet i Middelalderen eller senere, men Slagelse har haft en lang Forhistorie som Landsby, og der er ingen Tvivl om, at det er en af de allerældste Købstæder paa Sjælland.

Vi vilde ogsaa gerne vide, hvad Navnets Forled betyder. Det er sikkert almindelig kendt, at mange Stednavne indeholder Personnavne, og det kunde jo ogsaa være Tilfældet med Slagelse. Morsomt er det at se, at man tidligere i høj Grad har været inde paa denne Tanke.

I Sorø Kirke fandtes der i det 18. Aarhundrede ophængt en Stamtavle over Absalons Slægt. Den begyndte med Slav, en Mand af fornem Slægt, som byggede Slagelse, der har Navn efter ham, og han ligger begravet i en Høj udenfor Byen. Hans Søn var Toke Trylle, den første, som lod sig døbe, og derefter følger Skjalm Hvide, Asser Rig og Absalon. Er Stamtavlen rigtig, skulde Slav altsaa være Absalons Tipoldefar, og man kan omtrent regne sig til, at Slagelse da skulde være grundlagt omkring ved Aar 1000.

Det kan nu ikke være rigtigt. Navnene paa -løse er meget ældre, snarere fra 3. og 4. Aarhundrede.

Historien om Slav gaar stadig igen i den ældre historiske Litteratur, og det er derfor ikke mærkeligt, at man i Slagelse troede fuldt og fast paa ham. I 1809 formodede Pastor Bastholm, at Slagterhøjen paa Hyllerup Mark var Slavs Gravhøj, og Pastor Fuglsang skrev, at for ikke mange Tiaar siden skal Slavs Ligsten være købt fra Antvorskovs Stalde for at afslibes til Ligsten over en Borger af Slagelse.

Det kan ikke hænge rigtigt sammen. Antvorskov Kloster blev jo oprettet i Absalons Tid, og da havde

Tipoldefaderen længe hvilet i sin Høj, og hvorfor skulde den gamle Hedning have en Ligsten? Absalon samlede ganske vist paa Forfædre, han gravede sin Fader og sin Bedstefader op og flyttede dem til Sorø Kloster, som han selv havde stiftet; havde han ogsaa hentet Tipoldefaderen fra Højen, vilde han nok have anbragt ham i Familiebegravelsen i Sorø Kloster.

De gamle Navne paa -løse indeholder forholdsvis sjælden Personnavne, og Slav er iøvrigt ganske ukendt som Personnavn. Derimod indeholder de gerne Ord af naturbeskrivende Betydning, som for Eksempel Stenløse af Sten og Havelse af Have i den gamle Betydning Indhegning. Slagelse kan derfor, sproglig set, vanskelig indeholde andet end Ordet Slag. Men Slag betyder jo flere Ting, og vi forstaar ikke Navnet, før vi faar Betydningen ligesom mere indkredset. Det er en af Vanskelighederne ved Navneforskningen. Selv om man tit saa nogenlunde kan klare de formelle Spørgsmaal, kommer man ikke sjælden tilkort med Betydningen. Trælleborg kan vist ikke indeholde andet end Ordet Træl, men det er ikke helt klart, i hvilken Betydning man skal opfatte Ordet, eller hvad der har givet Anledning til Navnet.

Med *Slag* i Slagelse er det ikke stort bedre bevendt; der mangler sikre Holdepunkter for Bestemmelsen af den specielle Betydning. Ordet hænger jo sammen med Udsagnsordet *slaa*, og de mange Betydninger udtrykker dels Handlingen at slaa, dels de Virkninger, de Spor, som Handlingen efterlader.

Naar Mennesker slaar løs paa hverandre, bliver det til et *Slag*; naar Vejen bugter sig, kan vi sige, at den *slaar et Slag*, og endvidere har *Slag* kunnet betyde en Sænkning i Jordsmonnet. Man har tidligere

været inde paa at forklare Slagelse af denne sidste Betydning, men den gamle Landsby *Slagløse*, der maa antages at have ligget i Byens Centrum, kan ikke siges at ligge i nogen Sænkning, tværtimod. Det gælder just heller ikke de andre Byer med Forleddet Slag. Det er *Slaglille*, som er en sammentrukket Form af *Slagløselille*, ligesom *Stenlille* er et oprindeligt *Stenløselille*, og tæt syd for Slaglille laa Byen *Slagelsebo*, der er gaaet op i Sorø Store Ladegaard. Disse Byer ligger faktisk ret højt, selv om der er Mose og Eng i Omgivelserne. Hvad angaar *Slagstrup* Nord for Slagelse, er det sikkert et gammelt *Slagløsetorp*, en Udflytterby fra Slagelse.

Men jeg skal pege paa en anden Betydning af Slag. Naar en Hest løber afsted, hører vi dens *Hovslag*, men de Spor, som Hovene efterlader sig, kaldes i flere nordiske Dialekter ogsaa for *Slag*, og overhovedet kalder man Spor, navnlig efter Dyr, men ogsaa Vognspor, for *Slag*. Her kunde vi være ved noget, som var af Betydning. Oldtidens Veje har været primitive Færdselslinier, har ikke været banede og kun staaet synlige som Sporene af de Ryttere og Kreaturdrifter, som har passeret dem. *Slag* maa derfor antages at have kunnet betyde Vej. Nu ligger Slagelse ved Hovedfærdselsvejen gennem Sjælland, den der i vore Dage officielt betegnes som Hovedvej Nr. 1, og den gaar ogsaa gennem Slaglille. Selv om Vejen i Tidens Løb har undergaaet visse Forlægninger, har den nok i store Træk været den samme. Jeg vil derfor tro, at Byen har Navn efter denne ældgamle Færdselslinie.

Der er noget vemodigt ved at skulle bortforklare Sagnet om Slav som Byens Grundlægger, men det

maa være Poesi. Jeg skal kun til Slut understrege, at det at have en mytisk Grundlægger er noget af et Privilegium for de virkelige Storstæder. Athen var grundlagt af Gudinden Athene, og Rom af Romulus; herhjemme har vi Kong Roar, som ifølge Sagnet byggede Roskilde, og jeg kan derfor ikke se, at Slagelse har nogen Grund til at skamme sig over sin Stamfader.

TRÆK
AF
FOLKELIVET I VESTSJÆLLAND
FRA GAMLE DAGE

AF
Johs. C. Jessen.

*Og han har aldrig levet,
som klog paa det er blevet,
han først ej havde kær.*

(N. F. S. Grundtvig).

Med disse Linier som Motto gav den, der skriver dette, sig til at sysle med Vestsjællands danske Skolers Historie. Det blev derfor en Opgave under det paafølgende Arkivstudium at iagttage, at saadanne af de gamle gulnede Blade, der gengav Billeder af Folkelivet i ældre Tider, ikke gik uænsede gennem Hænderne. Og saaledes indlevede man sig efterhaanden med Befolkningen i det givne Tidsrum, lærte at forstaa den og at holde af den.

Paa Grundlag af disse Blade, flest fundne i Arkivstoffet for Vestre og Østre Flakkebjerg Herreder og navnlig fra de gamle Kirkebøger (Kb.), men ogsaa fra Bispearkivet (Bp.), fremsættes her nogle Billedrækker af Folkelivet i Danmark, nærmere bestemt fra det vestlige Sjælland, især fra det attende Hundredaar.

1. Kirkebøger.

Omkring 1630 begyndte enkelte Præster paa egen Haand at føre Kirkebøger. De ældste Kirkebøger i Sorø Amt er førte af Sognepræsterne i Førslev-Sneslev (1630), Taarnborg (1633) og Hyllested-Venslev (1635); men ellers blev Kirkebøgers Førelse paabudt ved kgl. Reskript af 20. Maj 1645, udstedt af Christian den Fjerde, som alvorligt tilholdt Præsterne at holde „rigtig Kirkebog med Dag og Datum, hvor mange i deres Sogne fødes, hvo der til Fadder staar. Og hvo aarligen vies og dør“.

Skønt Reskriptet lød paa, at den Præst, der „her udindi forsømmelig findes, skal derved have forbrudt sit Kald“, synes mange Præster ikke at have efterkommet Kongens Paabud. Halvdelen af Kirkebøgerne i Sorø Amt er paabegyndt langt op i det 18. Hundredaar. Men ikke faa er fortæret ved Ildsvaade eller maaske paa anden Maade gaaet til Grunde. Disse gamle Protokoller, uskematiske og ikke rubricerede Kirkebøger kunde i Tiden før 1814 føres ret frit, naar Reskriptet iøvrigt toges til Følge.

Flere Præster „indviede“ deres Kirkebøger med at citere et Skriftsted eller at skrive andre smukke Ord forrest i de som oftest digre Protokoller, som Kirkeejerne stillede til Raadighed for Øjemedet.

Agersø-Omø Sognes ældste Kirkebog, 1681, indledes med Ordet „I Jesu Naufn“; saaledes begyndte fromme Folk altid Dag og Gerning i ældre Tider, gik ogsaa til Nattero i samme Navn.

Fødby Sogns ældste Kirkebog er fra 1721. Paa den Tid var Fødby Anneks til Næstved St. Peders Sogn. Men i Fødby havde en Sognekapellan sit Sæde. Han bar det poetiske Navn Perlesticker. Man kan sige, at

Fodby Sogns Kirkebog indviedes med Oplæsning af Bibelord, med Tale og Sang og Bøn.

Kirkens Patron, ædle og højfornemme Wilcken Hornemann, lagde for:

De, som i denne Bog skal tægnes og indskrifvis,
Er de, som efterdags i Daabens Vand indlifvis,
Og hvilcke Mennisker af Verden tagis ud,
Naar de tilforn har hørt det haarde Dødsens Bud.

O Jesu, du som og dig self har ladet døbe,
Lad dette Lifsens Vand saa kraftelig nedløbe
Til de, i Adam og i Synden døde, smaae
At de derved fra Synd aftoed blifve maae.

Lad ogsaa deris Sjæl, som her har maat forandre
De Jordeboliger, lad dennem ogsaa vandre
Hen til din Himmelsal og Lystig Kanonsang
Det bedis hjerteligt af

Wilcken Hornemann.

Næstved 1. January Anno 1721.

Rasmus Perlesticker citerer nu Apostelen Paulus' første Brev til Thessalonikerne Kapitel 3, Vers 12-13:

Herren formere (forfremme) Eder og giøre Eder ofverflødige i Kiærlighed til hverandre; hand styrcke Eders Hierter at være ustraffelig i Hellighed for Gud og Vor Fader udi Vor Herris Jesu Christi tilkomelse med alle hans Hellige.

d. 1. January Anno 1721.

Perlesticker lægger Fjerpennen. Hans Tanker dvæler ved Præstens høje Kald og byrdefulde Hverv, der kun lidet baader, om ikke Herrens Kraft og Styrke lyses over det. Han ser Præst følge Præst i Fodby Kald, tager atter Fjeren og fortsætter:

Til mine Efterkommere i Embedet:

Du Guds udvalde Ven, som efter mig skal lære
Guds Folck og Arvedeel og for dem Byrden bære:
Velsignelse og Kraft vær her forønsket dig!
Indtil du og med mig faar Deel i Himmerig.

Jerusalem, Guds Hus, jeg ønske vil til Lykke,
Gud dig fremdelis vil til Himlen ret udsmykke,
At du maa prydet staa som Jesu kiære Brud,
Til Jesus kommer selv at løse dig herud.

Rasmus Perlesticker.

Inden Perlesticker noterede den første kirkelige Handling i Bogen, skrev han endvidere:

„I Jesu Navn begynde vi nu her dem alle med deris Faddere, som fra 1. January 1721 ere i Foedbye Kircke opofrede Gud i Daaben og indplantede i Viinstocken Jesu Christo; dernest dem, som i Ægte-skab ere indladne, siden dem, som have udstandet Kirckens Disciplin, tillige dem, som ved dend time-lige Død ere hjemkaldede til Herren, og saa fremde-lis, saa lenge det Gud behager“.

Rasmus Perlesticker.

Ved Indskrivningerne i Kirkebøgerne var det i Reglen Daabsdagen, ikke Fødselsdagen, Begravelsesdagen, men ikke Dødsdagen, Præsterne noterede. Et kristent Menneskes Liv tog sin Begyndelse i Daaben og afsluttedes ved Graven, naar Præsten lyste Velsignelsen over det. — I faa og knappe Ord skete Nedskrivningerne, oftest kun med de vedkommendes Navne samt Datum i Kalenderaaret eller i Stedet for dette den paagældende kirkelige Aarsdags Navn.

Enkelte Præster skønnede, at dette var for afknappet, og indføjede nogle karakteriserende Ord om

Forhold og Personer, hvilket navnlig kunde være paa sin Plads ved en og anden Afdøds Jordefærd. De lagde ikke Sordine paa Sproget de gamle Velærværdigheder. Efter Tidens Sædvane fortælles i stærke Ord om Menneskers Dyder og Lyder, skildres Sygdomme, Fattigfolkets Vilkaar m. m. m.

2. Sygdomme.

Store Dele af Befolkningen agtede kun Lægehjælp ringe, men bar i Skæbnetro sit Sygdomskors med taalmodig Gudhengivenhed. Eller de søgte kloge Mænd og kloge Koner, hvis Salver og Afkog ikke uden Grund nød Anseelse, og hvis Menneskekundskab derhos rigeligt opvejede Lægens. I sværere Sygdomstilfælde søgte man vel nok Lægens Raad, men naar alt syntes at glippe, endte man dog igen hos den kloge Kone.

Gaardmand Hans Jensens Hustru, Zidse Larsdatter af Tiustrup, gik i flere Aar syg og skrøbelig uden at finde lægende Midler mod sin Svaghed. Endelig fik hun det Raad, at hun skulde bade sig i et Afkog af en Myretue. Ude i Skoven fandt man da en dejlig stor Tue med sunde, friske Myrer, som man bragte hjem, kogte i Vand og afsiede. Zidse krøb nu i Myrebadet. Men „da blev hun med et saa slet, at Maalet forgik hende, og hun døde Natten derefter“ (1781, Kb.).

Anna Mathiesdatter, Ole Hansens Kone i Sørby-magle, „blef omsider ynkelig syg af Vattersaat, og da der paa det sidste brast Hul paa den ene Side, hvor der flød en stor deel Vand ud, fulte hendes Død strax der paa“ (Kb. 1728).

Peder Andersens Tjenestedreng, der jordedes Langfredag 1728 paa Magleby Kirkegaard, hørte til de stille lidende; ingen tog sig af denne fattige hjemløse Dreng. I sløv Taalmodighed bar han sit Kors, indtil Døden forbarmede sig over ham og tog det midt i hans Arbejde paa Borreby Hovmark, hvor han „efter at hand dend gandske Vinter hafde været svag og var fuld af onde Bylder, faldt om og døde ved Plougen, som Per Jørgensen Per Andersens Stiffader holdt paa; Anders Nielsen i Maglebye og Lars Larsen pløjede næst ved og saae Drengen døde; dog blev hand for sikkerheds skyld af Hans Thomdsen og Peder Mogensen her i Byen siuenet og var intet at see paa ham uden mange Bylder, særdeles een stor og slem, som sad bagi hands Nacke ved Halsbenet“ (Kb.).

Sognepræsten Hr. Hans Holst i Krummerup-Fuglebjerg nedskriver om Husmand B. Berentsens 2-aa-rige Søn, der jordedes 1762 paa Fuglebjerg Kirkegaard: „En forunderlig Tilfælde havde dette Barn, en hvid Orm under begge øien Brynene, der hævede Hudden om øinene saaledes op, at ingen øine saaes, men allene tov smaa Rifter, som af en Kniv; kort før Døden krøb Ormen ud af det høire Næseboer saa langt, at Faderen fik Hold om den og trak den ud. Den var spids til begge Ender, saa tyk som en Pibe-Stilke og 1 kvarter lang. Hævelsen falt strax og man saa derefter et Par gode øine. Mens Ormen levede, stod den paa Midten og reiste begge sine Spidser lige høit i Veiret“.

For Kræftsygdomme fandtes jo intet Raad. Ved Indskrivning af en Jordefærd den 31. Marts 1773 tegner Sognepræsten i Sørbymagle Hr. Malte Beck følgende utilslørede Billede af en Kræftpatients Lidel-

ser: Kirkeværge Poul Hansen, Rosted, æt*) 60, endte Livet paa en ynkværdig Maade. Kræft havde ganske førtæret hans Ansigt indtil de nederste Læber og Pande Benet over Oynene, som laae ude af Hovedet og havde mistet Synet. Det, Livet sidste $\frac{1}{4}$ Aar blev opholdt ved, maatte indlades i en Aabning, hvor Næsen havde været; thi den øverste Tandgierde var ganske førtæret. Jeg saae hans Ansigt nogle Dage, før han døde. Det var et ret Elendigheds Spejl, et grueligt Siun. Dette Bane Saar bar han paa over 18 Aar; i Begyndelsen var det ikkun en liden Rift i Huden paa Næsen under det venstre Øjenlaag, som han ikke agtede for noget, greb ikke heller synderlig om sig før de sidste 5 Aar, da først Næsen med øverste Læbe, derefter Kinder, Kindbenet og Pandebenet over Næsen, som blev førtæret. Hafde man ikke seet det, skulde man næppe troe, at et Menneske saa til reedt kunde holdes i Live alene! i alt dette havde han sin fulde Samling og fornuft og kunde grant høre lige til det sidste; thi Hjernen var ubeskadiget, men Maalet faldt efterhaanden og blev omsider uforstaaeligt. Han døde formodentlig hen i et Slag Søndag Morgen Kl. 2 den 24. Januar. Han var en forstandig, from og redelig Mand, var meget taalmodig i sine smertelige Lidelser, kiendte Herrens faderlige Haand herudi og gav hans Navn Ære. Text: Jeremias Kapitel 15 Vers 18 (Hvorfor varer min Smerte evindelig? Hvorfor er mit Saar ulægeligt og vil ikke lade sig hele? Du er bleven mig som en svigefuld Bæk, som Vand, der ikke er bestandigt).

En almindelig forekommende Forkølelsessygdom,

o: ætatis, „i en Alder af“.

der ytrede sig ved Feber hver fjerde Dag, kaldtes Kvartanfeber. Den medførte sjældnen Døden, i hvert Fald ikke direkte, men var aabenbart smitsom og kunde for længere Tid være en ubehagelig Gæst i Hjemmene. Af smitsomme Sygdomme grasserede navnlig den saakaldte Sprinkelsygdom, der optraadte ret ondartet og viste sig med Sprinkler eller Pletter. En 48aarig Gaardmand i Faardrup og hans 2 Børn, henholdsvis 9 Maaneder og 18 Aar gamle, døde i 1793 samtidigt af Sprinkelsyge.

3. Husraad.

De fleste Husmødre forstod sig erfaringsmæssigt lidt paa Medicinalvæsen, hvilket nok kunde tiltrænges i Tider, hvor Afstanden til Læge og Apotek ofte var stor; men deres virkelige Indsigt paa dette Omraade var naturligvis ringe. Det kneb med at bevare Fødemidlerne friske i de lavloftede Huse og lumre Rum. Man bagte ikke ofte, men det hjemmebagte Rugbrød, de danske Husmødres bedste Produkt, var godt og nærende, saalænge det ikke mugnede. Efterhaanden blev det tørt, men det gav Arbejde for Tænderne, vore Forfædres stærke og sunde Vaaben for Forebyggelse af Fordøjelsessygdomme. Et godt Stykke Sul og en Slurk af Ølbimpelen og en Dram hjalp til at holde Appetitten vaagen. Men Øllet blev let surt. Bønderne fandt da paa at komme Sølvglød i Øllet for at fjerne den sure Smag. Sølvglød, som er et Skum, der sætter sig paa Sølv, naar det er smeltet eller glødet, er temmelig giftig. Og Regeringen advarede derfor ved Bispecirkulære til Menighederne mod Brugen i nævnte Øjemed (Bp.).

4. Testimonier.

Ogsaa andre end fornævnte svære Sygdomme grasserede. Og en og anden Præst kunde henfalde til at nedskrive Testimonier over Afdøde, i hvis fældende Sygdom han saa Guds Straffedom over forhærdede Syndere. Paa Agersø Kirkegaard blev d. 17. Dec. 1730 „kast jord paa den oprørske og forførske Qvinde Kirsten Norsk, blev dog af Gud haardelig straffet; førend hun døde, at hendis Kiød falt og raadnet af hende i levende Lifve“. — Og Karen Kristen Peders af Haarslev, der 30 Aar 9 Maaneder gammel jordedes 3 Aar senere paa Tingjellinge Kirkegaard, indskrives i Kirkebogen med Tilføjelse: „NB. Var en raa bisk og skenderisk Qvinde, der i sin sidste Barselseng fik en sær Svaghed, icke ulig Vattersot, laae et og $\frac{1}{2}$ aars Tid ved Sengen og blev saa elændig paa det sidste, at naar mand satte hende op til en Væg, stod hun som et Træbilled. Ved slig Kors haaber jeg, at hun fandt Gud, og Gud hende“. — Berta Olufsdatter blev 1738 fundet død paa Næblerød Mark i Tiustrup Sogn. „Som hun døde af fuldskab, saa lad hendes Eksempel tiene os til denne Erindring, at vi vogte os, at vore Hjerter ej besværes dermed“ (Kb.).

Det var jo ellers Degnen, der tjente lidt til Brødet ved at forfatte Testamentet, som Præsten ved Jordefærd oplæste fra Prædikestolen over hæderlige, gode Borgere. Men Præsterne havde, som man ser, Kirkebøgerne til Raadighed i lignende Øjemed, naar de kunde ønske at afgive et Testimonium til Efterretning for senere Slægter. De forstod sig paa at sætte Folk paa Plads og lagde ikke Fingrene imellem, naar de revsede eller skar ned, lige saa lidt som det

skortede paa overdreven Ros, naar den fandtes betimelig.

Sognepræsten i Herlufsholm, Hr. Magnus Hammer, slog haardt til i Forfølgelsen af Stedets gamle Degn og Skoleholder, Christopher Klintrup — endogsaa efter dennes Død. Degnekonen var saavist ikke af de elskeligste i ægteskabelige Forhold. Ved Notering af hendes Død i 1773 tilføjede Hammer kort: „En ond gik død for en prøvet Mand.“ Man synes dog her at spore nogen Sympati for Degnen, en Forstaaelse af hans Prøvelse. Men da hans Dødsfald et Par Aar efter indførtes, skrev Præsten lige saa kortfattet: „En ond forarget Mand i sin Ægtestand og Embede“.

I Sørbymagle-Kirkerup Menigheders Kirkebøger har Sognepræsten Hans Hansen (1717-31) nedskrevet mange Testimonier, fast prentede, paa Godt og ondt. Om Anders Jørgensen, Snoge Mølle, der jordedes 24. Marts 1724, skriver han: „... var ægteføed i Kirckerup af Jørgen Andersen og Giertrud Hansdatter, blev hjemme hos hans Forældre 21 Aar, lærte imidlertid Bødcker Haandværk, kom saa til Peder Rasmussen i Lorup og tieente ham 1 Aar, fick der paa hans Faders Huus i Feste i Kirckerup, boede der ugift i 12 aar saa der fra til Snoge Mølle i ægteskab med Møller-Encken samme steds Karen Pedersdatter, aflede med hende 5 Sønner og 3 Døttre, hvor af de 3 Sønner forhen ere døde, blev syg og gick til sengs d. 7. Febr.: da hans Maal og mæle strax begynte at betages ham, saa han intet kunde tale; ieg kom til ham i denne hans sygdom og omendskiønt hand intet kunde svare noget, og hafde ingen anden Maal end en grædagtig Skrig, i saadan tilstand, laae hand bort indtil den 2. Marts, var gam-

mel 51 Aar 6 Maaneder 3 Uger og nogle Dage. Hand havde i ald sin Tid været et uroligt menneske, ofvergifven i Ord med banden og svergen, hengaf sig omsider til drick, var ellers af liden Guds frygt, troe og lofve. Hand blev begrafven uden Prædiken, uden sang og Klang, icke formedelst Fattigdom, thi hand efterlod sig temmelig god Tilstand, icke heller saa meget formedelst Karrighed, som formedelst hans bemelte Enckis nidskhed og Fortrædelighed imod Kirkens Tienere“.

Det var saa sandt ikke i blide Toner, Hans Hansen priste Gaardmand af Kirkerup Isack Thomasons Levesæt. Dog: Naar Enden er god, er alting godt. Isack, † 1724, var „ægteføed i Thy, Bisted Sogn, flyttede med hans Forældre her til Landet, og da de boede i Ringsted, gaf han sig ud at tiene, blev strax derpaa udskrevet til Soldat A: 1677 i den saa kaldede schonscke Krig og efter at hand i 16 Aar hafde været Soldat, fick sin Afsked og pas, gav sig der paa igien til at tiene (bl. a. hos Præsten i Ringsted i 4 Aar). Efter at hand saaledes i nogle Aar havde tient, fick hand den Gaard i Kirckerup til Fæste, som Slagelse Hospital tilhører, hvor hand boede til han døde, nemlig (i) 37 Aar. Kom i Ægteskab med Jens Ibsens Encke nafnlig Kirsten Lardsdaatter |: der siges, som og kand være troelig, at bemelte Jens Ibsens Forfædre hafver boed sammesteds Søn efter Søn eller og Frende efter Frende hen ved 300 Aar, og efter samme Jens Ibsens Død er Gaarden siden blefven beboed af fremmede :| lefvede med hende i ægteskab 25 aar, aflede med hende en Søn, som for hen er død, falt forleden aar ned af en Stie, stødte sig i sær Hovedet ilde, hvilket hand fandt mindelse af til hans Død:

blef omsider sengeliggendes 2 Gange beredt, sidste Gang d. 22. August: døde den 24. August gammel hen ved 73 aar. Var en gammel, verckelig og paaholden Mand; haard, knarvurren, og stridig i hans omgiengelse, skiøttede om ingen, dog gaf Gud ham et saligt endeligt efter en haar Helsot, efterlod sig god Tilstand. Udloftet til Kircken for Lejersted 10 Sld.“.

Meget smukt Eftermæle gives 2 Mænd, der døde ved Hundredaars Skiftet 1800. Om Gaardmand Niels Pedersen, Tiustrup, † 44 Aar gl., hedder det: „... Denne Mand, som tjente mig (Provst Wædelee, i Tiustrup 1779-1802) i 5 Aar og siden beboede Gaarden Nr. 2 i Tiustrup i 15 Aar, skylder jeg her ved det Vidnesbyrd, at han var en Israelit, i hvis Sjæl var ikke Svig. At han tjente mig som en ærlig og tro Tjener, at han som Gaardmand opførte sig saaledes, at ingen kan have Aarsag til at klage over ham. Gid, Guds rige Velsignelse maa hvile over denne retskafne Mands talrige Afkom, som er 6 umyndige Børn. — Dette lidet, men fortjent Blomster bør jeg strø paa en agtværdig Bondes Grav med tillagt Ønske, at mine Eftermænd vil lægge Mærke dertil, og saavidt de kan, bidrage til disse Børns Vel!!!“ (Kb.)

Og om Gaardmand Hans Sørensen i Lorup fortælles i Kirkerup Kirkebog: „... en oprigtig, ærlig og trofast Mand, som tjente Gud i Aand og Sandhed. Den Overflødighed af Jordens Gods og Formue, hvormed Gud havde velsignet ham, brugte han ikke, som saa mange Rige, til at undertrykke og udsuge sin fattige Næste. Tværtimod — han var ædelmodig og velgørende mod de Fattige, og han var en Til-

flugt for alle Trængende, endskønt hans Godhed ofte blev misbrugt af ildetænkende, som laante og ikke betalte... Hans Hustrus Død tog han, som ellers var meget syg, sig saa nær, at han inderlig ønskede sig Døden og levede kun faa Dage efter hende, blev 48 $\frac{1}{2}$ Aar gammel“. Om H. Sørensens Hustru, Karen Nielsdatter, der døde 5 Dage før, siges ogsaa kønne Ord: „Hun savnes og begrædes derfor meget ikke alene af sin efterladte Mand, men ogsaa af de Fattige“.

5. Fattiges Vilkaar.

De gamle Kirkebøger kan i hjerteskerende Træk berette om Fattigfolks Vilkaar i Live og ved Dødens Port, om Samfundets Udskud, om hjemløse Børn, der tiggede sig Landet igennem.

„Bodild Lardsdaatter, en gammel fattig Qvindemenneske, som var meget ussel og skidenfærdig |: hvorfor hun blev kaldet Sorte Bodild |: hafde ingen Tid været i ægteskab, men hafde dog faaed et par uægte Børn, var heller et godt stackel villig til det hun kunde gjøre, i sær til at lugge i Hafver, blev omsider syg og døde her i Sørbymagle, gamel om-trent 60 Aar“ (1726).

En betlende Kvinde fra Baarse ved Vordingborg slæbte sig paa sin Tiggerfærd samme Aars 13. Februar om Aftenen til Fuirendal, hvor hun søgte Læ af Haven. Her fandt man hende Dagen efter, frosset ihjel. — Navnlig i sidste Halvdel af det 18. Hundredaar vrimlede det overalt i Landet med Betlere. Og Døden fulgte dem i Hælene. Fra Holsteinborg-egnen meldtes 1764 om en fattig, fremmed Betler, der angav at være Skoflikker; syg og elendig søgte

han ind hos Gaardmand Jens Jensen, Sønderjellinge, hvor han kort efter afsluttede sin triste Færden. Omtrent samtidig vandrede en anden Tigger omkring paa Egnen, men 21. April om Aftenen fandt man ham død udenfor Hans Pedersens Gaardport i Venslev. „Han havde intet andet paa sig end 2 Billejern“. Og et fattigt Betlerbarn, „navnlig Jens Ditlef fra Kirke Borup døde hos Peder Jørgensen i Hyllested“. Nogle Aar senere førtes en fremmed ubekendt Betler, ca. 60 Aar gl., halvdød til Søren Andersens i Rude, hvor han straks efter Ankomsten døde. Han var muligvis hjemmehørende i Pedersborg. „Efter Beretning skal han være opdraget af en Tørvegrav i Fuirendal“ (Bp.).

Paa Skørpinge Kirkegaard jordedes i 1780erne 3 Betlere, alle ukendte. Den ene udaandede hos Hans Sørensens, hvortil han bragtes i stærkt lidende Tilstand. Den anden førtes syg fra Halkevad og indlagdes hos Oldermænd Hans Bollesen i Skørpinge, hvor han døde en Time efter. Om den tredie skrives rørende kønt: „Han døde uden at være kiendt af nogen her og blev efter Hr. Amtmandens Ordre kastet Jord paa ham af Hr. Hvass samt ved en liden Sømmenskud af Præsten og Bymændene bekostet en Kiste til ham. Tegnene paa hans Ben røbede, at han maatte være en udbrudt Slave, syntes omtrent 70 Aar gammel“ (Kb.).

Der var jo ogsaa saadanne Stakler, som paa Grund af Invaliditet eller anden svær Lidelse ikke evnede at bære Tiggerstaven. Dem maatte man tage sig af paa deres Hjemegn. De gik paa Omgang paa Gaardene og fik deres Forplejning. Hvis de ikke selv kunde færdes, bar man dem fra Sted til Sted, indtil

Døden forbarmede sig over Staklerne. „... kast Jord paa en fattig qvinde, meget elendig, blef af got Folk baaren omkring at samle almisse, døde omsider til Rasmus Bangs i Lille Næstved“ (Herlufsholm 1694).

Naar Tiggeren paa sin Gang ramtes af en svær Sygdom, som dog ikke hurtigt medførte Døden, gjaldt det om at skille sig af med ham, saa han ikke blev siddende fast til Byrde for Byen eller Sognet. Man kørte da den Syge fra By til By, indtil han vel sagtens naaede sin Hjemegn. Hos Befolkningen mødte han Haardhed og Mildhed i Flæng, efter som Mennesker nu engang er indstillet. Sognepræsten Hans Hansen, Sørbymagle, giver en rystende Skildring af en saadan agende Tiggers Færd: „11. Januar A: 1730 døbt et uægte Barn aflet i Kongs-Harested Sogn, paa hin Side Ringsted, men føed paa en Vogn mellem Vollerup Bye og denne Bye (Sørbymagle), thi da Moderen Anna Hansdatter |: som var Apoplexielagen paa den ene Side og derfor blef aget paa en Vogn fra By til By for at søge Almisse :| var paa Vejen mellem disse tvende Byer, kom Fødselen hende ofver, saa at Barnet uden nogen menneskelig Hjælp blef føed paa Vognen, da det var en meget sterck frost og Kuld; paa dend Maade kom hun med sit spæde foster samme Dag her til Byen, som var Søndagen den 8. Januar, blef ført til Peder Jensen her i Byen, som ikke vilde tage hende i sit Huus, men lod strax spænde for sin egen Vogn, lagde hende i den Tilstand, hun var, der paa ved sit foster, og lod hende føre til Bøstrup, hvor hun kom ind til en Mand ved Nafn Christen Hansen; da jeg fick dette at vide samme aften, rejsede jeg der hen om mandag morgen tilig, fant Moderen i meget elendig tilstand:

thi foruden hendis Svaghed, at hun var Apoplexie-
slagen paa den ene Side, var hun nesten nøgen, dog
for resten temmelig frisk efter den Tilstand: Barnet
hiemmedøbte jeg, hvor paa det onsdag nest efter,
som var den 11. Januar, da her var maanedes Prædi-
ken, var her i Kirken til sin Daabs confirmation, baa-
ren af Maren Andersdaatter |: en ugift Pige, tjenen-
des hos ermeldte Chr. Hansen, Bøstrup :| ofserværede
som Vidne Christopher Madsen, Skoleholder her i
Sørbymagle, Frands Pedersen, Gaardmand, og An-
ders Jørgensen, Husmand, foruden Degnen, alle her
af Sørbymagle. Efter Moderens Bekiendelse skal hun
være voldtagen af en før og sterck Stoder, som kom
hende i møde, da hun kom gaaende i en Skov paa
Vejen fra Kongs-Harested til en nær hosliggende
Bye. — Hvo hafver hørt sligt; hvem maa icke for-
undre sig ofver Guds Magtes og langmodighedens
Storhed" (Kb.).

I Herlufsholm Kirkebog, September 1711, findes en
Skildring, der i faa Streger viser et grufuldt Træk af
menneskelig Ubarmhertighed, naar Mennesker i Død-
sens Angst for Pestsmitte rent gaar fra Sans og Sam-
ling: „Nedsat i Ladby Kirkegaard i fattig qvinde
ved Nafn Apolone, hvis Mand, Christen Hansen,
hafde været Pæstdrager i Kiøbenhavn og der død;
Hun kom fra Kiøbenhavn og ville været ind i Nest-
ved, hvor hun var kommen fra (født); men som hun
icke maatte komme i Byen, ej heller torde nogen
huse hende i Lille Nestved, blef hun liggende paa
Lille Nestved Mark og døde“.

Forældreløse Børn sattes i Pleje efter Licitations-
princippet. Den $\frac{3}{4}$ aarige Niels Kuf Danielsen mistede
begge sine Forældre i 1721. Faderen, Skoleholder

Daniel Frederiksen, Rosted, var over 70 Aar, og Moderen, Sophia Antoniesdatter, 48 Aar gl. „De efterlod det i slet Stand, thi det var vandføer og fattig, det voxte nock i lengden, men intet i drøyelsen og kunde aldrig stytte noget paa sine fødder; formedelst dets fattigdom blef det ald sin Tid underholdet af den fattige Bloks Penge ved Kirckerup Kircke. Den Qvinde, som havde det til opsiun efter Forældrenis død, fick ugentlig 1 Mark, men det sidste fierding Aar 1 Mk. 6 Sk. til dets underholdning. Døde omsider d. 8. April sidst afvigte (1722), var gammel 2 aar mindre end 3 maaneder“ (Kb.).

6. Børneopdragelse.

Opdragelsesprincipper veksler med Tiderne. Snart er Haardhændethed, snart Blødsødenhed fremherskende. Den flittige Fortæller, Præsten Hans Hansen, giver os et Indblik i, hvorledes Barnets Kaar formede sig omkring 1725: „Inger Hansdatter, ægteføed i Bøstrup af Hans Hansen, Gaardmand, ibidem, og Kirsten Hansdatter Anno 1712, var stedse hiemme hos Forældrene, som holt hende ikke allene flittig til Skole, men endog til anden Husgierning; sidst afvigte Søndags 8te Dage fant hun sig noget upasselig, men maatte dog mandag, tirsdag og onsdagen derpaa kiøre med mæg-vognen, hvorved hun omsider saaledes blef ofvervunden, at hun maatte gaae til sengs og døde saa 8. Okt., gammel omtrent 13 aar og 5 maaneder“ (Kb.).

7. Dødsmaader.

De gamle støvede Protokoller og Skrifter beretter videre om Menneskenes Færden og Endeligt, om

Dødsfald uden forudgaaende Sygdom eller efter Ulykkestilfælde, om livstrætte Mennesker, der selv skærer Livstraaden over, eller om voldeligt Overfald, der har Døden til Følge.

Hans Velærværdighed, højlærde Sognepræst Otto Maar faldt i 1729 ned af Magleby Kirkes Taarn gennem det vestre Lydhul og slog sig ihjel paa Stedet. „Han var steget op i (Taarnet) for at see efter hans Karl, som var ved (Stignæs) Stranden at hente Sand“ (Kb.). — Maars Efterfølger i Embedet Hr. Joh. Steemann døde 13 Aar senere ved uforsigtig Omgang med Skydevaaben.

Gaardmand Christen Hansens Søn, Ole, 22 Aar gl., af Omø, vovede sig i Vinteren 1786 ud paa det islagte Agersøsund for ad den Vej at naa til Skælskør. Det gik ogsaa meget godt, men da han gik hjemad igen, „brast Iisen paa Strømmen under ham“, og han druknede ved Indløbet til Skælskør Fjord. Broderen med flere søgte efter ham. De fandt ham, da Isen gik bort, og bragte ham til Agersø.

Man kunde ogsaa drukne i en Møddingpøl: „Mandagen den 29. May blef en fremmed Betler-Mand, som af en Fejltagelse gik ud i en Møddingpøl paa Fodbye-Gaard og der druknede, efter foregaaende Besigtelse af Vedkommende, og efter Amtmandens derpaa følgende Resolution, begravet. Saa vit andre kunde skionne, var han 70 Aar gammel.“ — En forsmædelig Død overgik Husmand Peder Pedersen paa Stignæs' østre Hoved. Af pure Nysgerrighed krøb han den 12. August 1818 „frisk og sund“ op i et Pæretræ for at se paa 2 Mænds Slagsmaal. Her nød han paa neutralt Felt af Fredens herlige Frugt, der hang omkring ham. Men pludselig gik Grenen, hvor-

paa han stod, i Stykker, og han faldt ned og slog 2 Sideben i Stykker. Seks Dage efter bar man ham til hans Grav paa Magleby Kirkegaard, 38 Aar gammel (Kb.). — Gaardmand Jens Pedersen, Hyllested, vovede sig hverken ud paa Glatis eller til Tops i Pæretræer. Han var en sindigt farende Mand, 55 Aar gl., der holdt sig til Kakkellovnskrogen. Der var lunt i November 1809, da Manden med Leen lagde sin klamme Knokkelhaand paa ham.

En voldsom Død overgik Skoleholderen i Kirkerup, Student Mauritz Tvede, æt 53, idet Johan Philip, der tjente hos Skovfoged Ejler, paa Julesøndag 1772 kastede ham ud i Peter Nielsens Mødding, „hans Hoved slaget mod Stenene, hvoraf han becomm en farlig buele i Panden, som af Felt-Skiereren i Slagelse blev synet, laae til Sengs efter denne Skade 10 Uger, men klagede stedse endog i sin sidste Levetime, at Johan Philip havde givet ham Bane-Saar. Der skeede Obduction paa hans Legeme, men endnu ikke gjort Arrest paa den anklagede“ (Kb.).

Fra ældre Tider fandtes smukke og solide Brøndværker, men i fattige Tider forsømte man at vedligeholde dem, saa de efterhaanden forfaldt. Brøndene stod da ofte uden Dæksel eller kun med et Par Fjælle over, og Vandbærerne maatte passe vel paa at holde Ligevægten, naar de trak Vandet op. Trods al Paapassenhed krævede Brøndene dog af og til et Offer. I 1792 druknede Tjenestepige Anne Jacobsdatter af Uagtsomhed i en Brønd i P. Hansens Have i Faardrup, og en 12aarig Pige druknede samme Aar af Vaade i Smedens Brønd.

Men det hændte jo ogsaa, at livstrætte Mennesker søgte Glemsel paa Brøndens Bund. Degnen Lars

Saabyes Enke af Tiustrup faldt ved Novembertide 1752 „som i en Vildelse efter Folckes Sigelse i Jens Mortensens Brønd i Kirckerup, hvor hun drucknede og blef Optagen af Byens Folck udi Herredsfogedens Nærværelse Sieur Carlsen fra Stines, der efter blef lagt i en skickelig Kiiste, og efter Kongelige allernaadigste Resolution er tillat at begrafves i de fattiges Jord paa Kirckegaarden; der til hun blef baa- ren af Bye Mændene, og af dem bedeckt med Jords paa kastelse. Gud, lær os saa at tælle vore Dage, at vi maa bekomme Viisdom i Hiertet, hvilcken kand vejleede os vel igiennem en syndig Verden, giøre os trøstige i Døden, og forhjælpe os om en ævig Salig- hed hos Gud. Det unde os Gud Fader allesammen ved Jesum Christum Vor Herre, Amen“, noterede Præsten Malte Bech, der altsaa ikke medvirkede ved Jordefærden, da han vel ansaa Enken for Selvmorder.

Om Tidens haandfaste Rettergang erindres man ved et Notat af en Jordefærd i Herlufsholm 1710, da en Kvinde, der havde dræbt sit Barn, efter fore- gaaende Dom af Harrested Birk, begravedes. Og i 1730 døde „en liden Dreng fra Roested, ægteføed i Slagelse af Thor Fyrbach |: som var Rytter og fick siden afskeed, da hand med Kone og Børn flyttede til Roested, hvor hand formedelst tyfverie blef gre- ben og omsider hengt ved Slagelse, hvor hans me- ste tyfverie var begaaed :|...“

8. Lejersteder.

Det var som Regel Godsejere og adelige Perso- ner, der ejede Kirkerne. De kunde da, som det sig hør og bør, sikre sig Gravsteder, eller som det hed: Lejersteder, i særlige Kapeller eller Sidebygninger til

Kirkerne. Det var saare godt at nedsænkes i Koret, helst ved Alteret naturligvis, men ogsaa under Taarn og Skib, ja, i Vaabenhuset var det ogsaa godt. Med Kirkeskibet førtes man sikkert i Gudsrigets Havn. Urtegaarden, umiddelbart op til Kirkemuren udenfor Kirken, var ogsaa et eftersøgt Lejersted. Og saa blev Lejet vel fattigere, efterhaanden som man fjernede sig fra Kirkebygningen, eller efter som Lys og Skygger eller Læ faldt. Men de bedste Gravsteder kostede jo vedkommende Liebhaber en god Skilling — efter Omstændighederne.

Anno 1685 den 29. January hensof salig udi Herren Høyædle och Velbaarne Ofve Ramel, Kongl. Mayestæts Etats Raad paa Borreby Hovedgaard och blef hands Adelig Liigsbegiengelse holdet udi Maglebye Kirche den 19. February, da hand udi samme Kirche blef indsat. — I samme Kirke hviler Provsten for Vestre Flakkebjerg Herred, Sognepræst Henrik Hirnklovs 2 Sønner, om hvilke han skriver: „Anno 1699 den 6. January døde min salig Søn Just Lorentz Hirnklow om Natten Klocken vaar henved 12 slet og blef begravet her i Maglebye Kirche dend 13. ejusdem: Hans Grafsted er i Choret half anden Allen fra Patronens stoel paa dend syndre side, og naar op ad imod Alteret saa meget som en Allen lige ud og tæt ved Degnestoelen: Hans Alder vaar her i Verden 2 aar 10 Maaneder 2 ugger: Gud gifve hannem med alle Troende en glædelig opstandelse“. — Og „Anno 1712 Mandagen den 25. Juli bortkaldte Gud ved en salig Død fra denne Verdens jammer til den ævige Himmeriges Glæde min Sal: Søn Lauritz Valentin Hirnklow, som blef derefter begravten Mandagen d. 1. August: Hans Begravelsessted er i Kir-

tæller om den pietetsfulde Omsorg, hvormed den almindelige Befolkning — Almuen, som det hed — omfattede Kongehuset. Den 30. Juli 1808 udsendtes en kgl. Skrivelse, som her gengives i Uddrag: „Kong Frederik den Sjette, at da Hendes kongelige Højhed Prinsesse Charlotte Frederikke, Vores kære Fætter, Hans Højhed Prins Christian Frederiks Gemalinde befinder sig i frugtsommelig Stand, befaler Hans Majestæt . . ., at der ved Gudstjenesterne i Kirkerne gøres Bøn til Gud om hans naadige Varetægt og Velsignelse til lykkelig Forløsning for denne høje Person, hvilket saaledes (fra 1. August) vedværer, indtil offentlig Taksigelse kan ske for en naadig Bønhørelse“. Befalingen udgik til Sognepræsterne fra Bisperne. Og under 7. Oktober udstedtes Kontraordre i Henhold til højeste Befaling, at da Prinsessen lykkelig var forløst med en Søn, skulde Menighederne underrettes derom, og fra Prædikestolene lyde „Taksigelse for den Allershøjstes Varetægt, mens Forbønnen for Prinsessens Frugtsommelighed ophører“ (Bp.). — Saaledes anmeldtes Frederik den Syvendes Fødsel den 6. Oktober 1808.

10. Jordefærd.

Fattigforsørgedes Ligfærd foregik saa enkel som muligt, kun med Jordpaakastelse og Velsignelse ved Præsten og et Par Vers sjunget af Degnen. Ved Selvmorderes Jordefærd fungerede Præsten ikke. Men ellers formedes Højtideligheden saa nogenlunde, eftersom der ofredes. Det gjaldt Offer til Præst og Degn, til Sang og Klokkeklang. Man har en morsom Historie om en Præst i Gimlinge — han hed Qvistgaard — der tog mod Bestilling af Ligtaler efter en nærmere

fastsat Takst, hvori Talens Længde spillede en væsentlig Rolle. Rektorerne ved de latinske Skoler, Købstædernes Degne, kunde møde op med Sang af „halv Skole“ eller af „hel Skole“, og Landsbyernes Degne forstod ogsaa ved forskellige Kneb at gøre sig fortjente af de sørgende Efterladte. Major Vinding jordedes paa Slagelse Sct. Peders Kirkegaard under Sang af hel Skole og med Klokketklang. Ellers hed det f. Eks. „Begravet med ordentlig Ceremoni af Ligprædiken og Klokker“.

Om Klokkeringning ved Ligfærd siger Sognepræsten Hans Hansen i Sørbymagle 1724: „.... Han var den første af dem i Menigheden, som ikke blev ringet for, der han døde, hvilket her og de fleste Steder havde været en forfængelig og superstitiøs (overtroisk) Skik her i Riget og vedholdes siden Pavedømmet og kaldes Sjælsringen. Var i gamle Dage ment dermed, at Sjælene ved de helliges Bønner da bleve befordrede til Himmerige eller fik i Skærsilden des lideligere (taaleligere) Vilkaar. Omendskønt man nu ikke mente det saa groft, saa blev den dog som en unyttig og forfængelig Skik slet forbødet i Landemodet“. — Efterhaanden optoges Skikken igen, som aldrig helt bortfaldt.

11. Fødsler.

Da der kun var forholdsvis faa eksaminerede Jordemødre, og de altsaa ofte maatte hentes langvejs fra, traadte ukyndige Hjælpersker sommetider til og søgte at røgte Hvervet efter deres Forstand og Evne. Dødfødte Børn prøvede de at bringe til Live ved at blæse „Vejr“ i deres Lunger og børste dem under Fødderne. Og det var maaske heller ikke saa

ilde. — Ugifte Mødre idøintes Lejermaalsbøder, det vil sige Bøder for Samleje. Margrethe Ipsdatter af Gimlinge stod aabenbar Skrifte for Sognepræsten og udlagde en Rytter som Barnefader, som hun „ej vidste Navn paa, men laa hos hende ved Gimlinge Torps Gærde“. Han havde voldtaget hende. Det synes haardt nok, at ogsaa hun maatte bøde de sædvanlige 6 Rd. (Bp.).

I Slutningen af det 18. Hundrebaar meldes om mange Voldtægtsforbrydelser; de næsten florerede. I Sørbymagle døbtes 1778 to Børn af voldtagne Kvinder. Den ene Kvinde voldtoges af „en ubekjendt Person paa Marken“, den anden af „en ubekjendt Jæger“. Mødre, der mødte ved Daaben med deres „uægte Børn“, stod i Kirken aabenbar Skrifte eller underkastedes Forhør: „Barnefaderen var en Person, som hun ikke kendte, der kom til hende mellem Sludstrup og Harrested. Hans Navn vidste hun ikke, og hans Klæder var: rød Kjortel med blaa Opslag“, noterede Sognepræsten i Faardrup i Aaret 1770 efter Udførelsen af en Daabshandling. „Fadderne var den ganske Menighed, som var til Stede“, lyder det ganske kønt ved saadanne Lejligheder nu og da. I Kirkehelsinges beskrives Forhøret under Daabshandlingen saaledes: „Paa Forespørgsel, hvo der var Barnets Fader, blev svaret: en ubekjendt Person, navnlig Hans. Videre spurgt, hvad han hedte mere. Svar: Det vidste hun ej. Endnu spurgt, hvor Gierningen var sket. Svar: Mellem Høng og Nybro. Endvidere spurgt, om hun kunde bekvemme sig til saadan Omgang med en ubekjendt. Svar: Han tog hende med Magt“ (1776).

12. Kirkegangskoner.

Naar en Kvinde første Gang efter sin Barnefødsel ønskede at søge Kirkegang, tilmeldtes det Præsten, som da modtog „Kirkegangskonen“ i Vaabenhuset, hvor han i en lille Tale mindede hende om hendes syndige Attraa og derefter højtideligt førte den bodfærdige Kvinde ind i Kirken, hvor hun saa befandtes værdig til atter at nyde Kirkens Goder. Skikken med Barselkvinders Kirkegang holdt sig i afsides Egne til henimod 1900. Kirkens Tjenere nød direkte eller indirekte noget Offer for Lejligheden og interesserede sig lidet for Skikkens Afskaffelse. Der mødte færre og færre Kirkegangskoner, og Skikken ebbede ud af sig selv. En Beretning fra 1766 giver Indtryk af, at Barselkvinders Kirkegang allerede dengang var et omtvistet Samtaleemne. I hvert Fald, naar Sognepræsten Hr. Hvass i Skørpinge var Partner i Sagen. Hans Nielsen havde bestilt Kirkegang for sin Kone hos Hr. Hvass, men „derpaa selv taget hende i Haanden og ledet hende ind i Kirken, uagtet Degnen stod hos og passede paa hendes Ankomst“. Hvass klagede til Bispen med „ydmygste Bøn om Satisfaktion for denne opsætsige Forstyrrelse i Menigheden“. Men Mølleren og hans Kone i Halkevad aftalte med hinanden, at naar Tid kom, vilde de gøre ligesaa (Bp.). Og det tjener egentlig til Ros for Mølleren, at han vilde vedkende sin Medskyldighed i Konens Forseelse.

13. Krigsaar.

Fra Krigsaarene 1807-14 har Skælskøregnens Kirkebøger en hel Del at fortælle om Bryllupper, Barnedaab og Begravelser. En engelsk Soldat blev ihjelskudt Natten til den 12. August 1812, da nogle en-

gelske Slupper borttog et Kufskib og en Skonnert ved Agersø Havn. Han jordedes den følgende Dag paa Øens Kirkegaard, og i Marts 1809 stedtes 11 danske Matroser af de ved Agersø liggende Kanonbaade til Hvile samme Sted. De druknede, da de i en stærk Storm den 26. Marts vilde ro i Land fra Baadene. Mange andre navngivne Artillerister eller Jægere ved det jyske Infanteri-Regiments Jægerkompagni nævnes som faldne.

I Træfningen ved Køge Bugt den 29. August 1807, da det sydsjællandske Landeværnsregiment under General Holten Castenschiold løb fra hinanden under Englændernes Angreb, faldt bl. a. Lars Nielsen af Holsted i Herlufsholm, der efterlod sig Enke og 2 Børn paa 12 og 15 Aar, endvidere Johan Ditlev Hansen, Gumperup — Enke og 4 „uopdragne“ Børn — og Hmd. Peder Larsen, Tiustrup: Enke med 4 Børn. Hver af de 3 Familier tilstodes i Henhold til Det kgl. General Kommissariums Skrivelse af ²⁶/₃ 1808 tolv Rd. i aarlig Pension (Bp.).

14. Kolde Vintre.

Vinteren 1709 skal have været uhyre streng over hele Europa. Det falder godt i Traad dermed, at der i Tjæreby d. 23. Maj s. A. jordedes „5 fattige døde Lig, som blef indsatte i det gamle Vaabenhuus forgangen Vinter, fordi de icke for den stercke Vinter kunde komme i Jorden“. Vinteren 1663-64 har rimeligvis ogsaa været haard. Hans Christensen, Hesselby ved Skælskør, blev fundet død paa Byens Mark først i December. Han stod derefter oven paa Jorden indtil 16. Februar, da han efter 2 Mands Ed begravedes paa Kirkegaarden (Kb.).

15. Ritualer.

I disse gamle Tider betød det økonomisk Ruin for et Hjem, naar den ene af Ægtefællerne døde. Den eneste Redning var, at Enken eller Enkemanden snarest indgik i nyt Ægteskab. Mange unge Præster, Degne og Skoleholdere tilgiftede sig ad den Vej deres Embeder, men maatte rigtignok ofte tage til Takke med gamle Enker. Dog, det kunde der bødes paa, naar den gamle Kone afgik, ved Ægteskab med en ung Kvinde. Mange Mænd overtog Fæstegaarde og Fæstehuse, og mange Kvinder gik ind til Husmoderværdigheden i Gaarde og Huse ad samme Vej. Meget tit højst ulige Parter. — Det kunde vel nok gibbe i en Præst, naar han skulde vie et saadant sammenbragt Par. Hr. Jockum Horster til Sørbymagle-Kirkerup krympede sig ved Tanken om at skulle oplæse Vielsesritualet i Anledning af en 70aarig Enkes forestaaende Bryllup med en ung Karl paa nogle og tyve Aar. Horster indsendte da underdanig Begæring om, at Bispen vilde gøre sin Indflydelse gældende hos Majestæten, saa at han ved Kopulationsforretningen maatte faa Lov til „at udelukke noget af det tredie og fjerde Stykke i den foreskrevne Akt, som taler om Korset og Trøsten, samt om Bønnen maatte forandres. Mig tykkes ellers, det er at hentyde til den om Frugtsommelighed talende Skrift om en uvedkommende Kvindes Person til Spotteres Latter, og var det godt, om slige sildige Giftermaal kunde afskaffes“ (Bp.).

Hr. Horster havde god Grund til at omgaaes Ritualer med Forsigtighed. Endnu gik der Frasagn om den unge Sognepræst Høyers Uheld i 1755, da han forrettede en Daabshandling i Omø Kirke efter en

nyanskaffet Alterbog. I Uagtsomhed kom han til at vende 2 sammenhængende, uopskaarne Blade paa een Gang, idet han tænkte kun at vende eet. Den følgende Onsdag bad han Forældrene komme til Stede i Kirken med Barnet og Fadderne. Han læste da Ritualet op i dets Helhed, men døbte dog ikke Barnet igen, som et ildesindet Menneske havde meldt. Den unge Præst slap ved kongeligt Brev fri „uden videre Tiltale mod at betale 3 Rd. i Bøde til de fattige“. Men Provsten fik Tilhold om ved en Visitats at meddele Menigheden, at Barnets Daab var gyldig, og at „ingen Skrupel derom kan gjøres“ (Bp.).

16. To Kirkeklokker.

Præsternes gamle Embedsbøger indeholder jo Oplysninger om Embedernes økonomiske Forhold, Afskrifter af Cirkulærer vedrørende Embedernes Varetagelse, Visitatsudtalelser af Overordnede, Meddelelser om de skiftende Præsters Familieforhold o.s.v. Men det hænder, at man ogsaa i disse gamle Protokoller finder et Guldorn. Sognepræst Klarschou, Magleby, 1742-56, har i Pastoratets Embedsbog sikret efterfølgende Indskrifter paa Sognekirkens gamle Klokker mod Forglemmelse. Han fortæller: „Paa den liden Klocke i Taarnet, som blef omstøbt, siden den var i stykker 1748, fandtes dette, som ikke er sat paa denne, der nu lyder:

Anno 1701 støbte mig Peder Lytzen og Jacob Jerimiæsen.
Jeg Aarons Bjelde lyder med
Og minder hver hen til sit sted
I Kirken ved Guds Naades Bord
At mette sig med Lifsens Ord.

Paa den store Klocke, der endnu er i sin Brug og af en herlig Klang, findes:

Anno 1701 støbte mig Peder Lytzen og Jacob Jerimiæsen.
 Hør Synder, hør min søde Klang
 Nu vil Gud holde Sjæle-fang.
 Kom snar og til din Sjæle-trøst,
 Hør i Guds Hus en anden Røst.

Klokkerne bærer desuden følgende Indskrift: Til denne hellige Brug (paa den første Klocke stod i Stedet; Til den Ende) lod mig omstøbe Høyædle og Velbaarne Frue Mette Rosenkrantz Salig Hr. Etatzraad Ove Ramels til Borreby 1701“.

Hr. Klarschou oplyser, at „begge disse Klokker blefve omstøbte i Sludstrup ved Slagelse Anno 1701“.

17. Et Par Smaatræk.

De gamle Skrifter indeholder saaledes en Vrimmel af Smaatræk fra Dagligliv og Fest, og mange andre Træk af fornøjelig Art kunde nævnes. Der var f. Eks. Skikken med at give Tyvedrik eller give Tyvetønde, som det ogsaa hed, en gammel Haandhævelse af Retten efter begaaet Tyveri, hvorved Sagen efter privat indgaaet Forlig afgjordes med, at Tyven maatte bøde en Tønde Øl med tilhørende Brændevin til Byfolkene, der nød den givne Tyvedrik ved lystig Sammenkomst, ofte alt for lystig, for afholdende eller maadeholdende Mennesker var i disse Tider sjældnere end drikfældige indenfor alle Samfundsklasser (Bp.).

Og som en lille Mundbid af de mindre højtidelige Notater i Kirkebøgerne kan nævnes følgende fra Pedersborg-Kindertofte Menighedens Kirkebog: „Jordet

Hans Jensen, Pedersborg, 80 Aar gammel, efter 9 Dages Svaghed. Han var af en besynderlig Styrke; i Braaby, Liunge Sogn, har han ved Veddemaal baaren en Tønde Rug igennem Byen med sine Tænder“ (1755).

HERLUF DAA TIL SNEDINGE

Af

V. Møller.

Paa den ældgamle Borg Snedinge (nu under Holsteinborg) boede for 400 Aar siden Jørgen Daa med sin Hustru Kirsten Beck, en Søster til Rentemesteren Lave Beck paa Førslev. En kort Tid havde Jørgen Daa haft en lille Forlening i Norge, ellers tilbragte han hele sit Liv paa Snedinge, som hans Fader havde haft før ham. Under Opholdet i Norge fødtes Sønnen Herluf Trolle Jørgensen Daa. Der var nu 2 Sønner og efterhaanden kom 7 Døtre til.

Der var uroligt og lidsigt Blod i Slægten: Den ældste Søn stak som ganske ung til Søs og omkom nede ved Portugals Kyst.

Herluf blev ogsaa Sømand og kom saaledes til Holland, hvor han traf sin Skæbne i en Kvinde Vennike Villums. Ung og ubesindig trolovede han sig med hende. Dog vendte hans Sind sig senere — da havde han faaet flere Børn med hende. Da Frederik II holdt Retterting paa Antvorskov den 12. Sept. 1586, klagede Vennike over Herlufs Handlemaade. Rettertinget (Datidens Højesteret) dømte Herluf til „at holde Vennike Villums for sin Ægtehustru og ikke forlade

hende, men leve og dø med hende — og ikke omgaas hende som en Bislopperske (Frille)“. Herluf efterkom ikke Dommen — han var rejst til England — og i flere Aar saa og hørte hun intet til ham. Jørgen Daa tog hende da med til Snedinge. Forøvrigt klagede hun ogsaa over Herluf til Dronning Elisabeth i England. Vennike befandt sig alt andet end godt paa Snedinge. Hun paastod, at hun var indespærret i et Kammer, hendes Tjenestepige var jaget bort, ingen maatte hun komme til, og ingen maatte komme til hende; hun holdtes som en Fange. Hun slap dog til Jylland og tog Ophold paa en Gaard. Paa Herredagen paa Koldinghus mødtes Jørgen Daa i Følge med sin Svigersøn Claus Hundertmark fra Gjerdrup (v. Skælskør) med Vennike. Herluf var stadig i Udlandet. Det var hvasse og ramsalte Ord, der skiftedes mellem Svigerfar og Svigerdatter. Hun mente, at han kaldte hende en Hore og titulerede ham derfor med, at han var en Tyv og en Skælm. Han berettede, at det havde han ikke sagt, men blot udtalt, at hun vel vidste, hvorledes hun havde levet med hans Søn. Hvad hendes Indespærring paa Snedinge angik, saa var dette løgnagtigt Klagemaal: hun gik til hans eget Bord, aad og drak, ligesaa godt som Vor Herre havde undt ham, og naar hun ikke vilde gaa til Bords, da lod han hende spise paa hendes Kammer, det var et Sengekammer, og hverken Laas eller Lukke var der for hende. Dommen paa Koldinghus siger: Vi holder Jørgen Daa for en ærlig, oprigtig Riddersmand — og begge skulde være fri for hinandens Beskyldninger.

Imidlertid tumlede Herluf rundt i Europa, bl. a. i Spanien. Da han 1596 indstævnedes af Vennike, for-

klarede han, at hans Venner havde forskrevet 500 Daler til hendes Underhold.

Men saa gik det Vennike galt, skønt hun øjensynligt havde Retten og Sandheden paa sin Side. Herluf Daa fik 1597 den unge Chr. 4. til at lade Roskilde Kapitel dømme i Ægteskabssagen, idet han paastod, at hun havde forbrudt sit Ægteskab. Hun havde — paastod han — i et Hus uden for Østerport født et Barn, som han ikke var Fader til. Hun oplyste, at Herluf var Fader til Barnet, det var avlet i Aarhus hos Jakob Bogfører, hvor Herluf havde besøgt hende. Nej, sagde Herluf, i flere Aar havde han ikke haft Omgang med hende — hun vilde ikke. Ej heller havde hun beklaget sig over at være voldtaget eller sagt, at hun var frugtsommelig. Dommen udtaler: Hun har været ham utro, mens han var fra Riget, kaldt sig Annike og hemmeligt bragt Barnet ind i København, for at det skulde opfostres der. Hun har ikke skikket sig som en ærlig Dannekvinde, men forbrudt sit Ægteskab, saaledes at Herluf Daa maa være hende kvit og gifte sig igen.

Han fik dog mange Kvaler med hende og hendes Børn de følgende Aar.

*

*

*

Jørgen Daa og Kirsten Beck døde i Fasten 1597 og blev bisat i Ørslev Kirke. Saa overtog Herluf Daa Snedinge. Paa Skiftet d. 30. April deltes mellem Herluf og hans 7 Søstre. Delingen foretoges af Lauge Beck og Oluf Daa.

Mellem Herluf og hans to hjemmевærende Søstre, Margrete og Lene, kom det til Retssag. De to Jomfruer mente, at der skulde afkortes noget i Herlufs

Arv, fordi han tidligere var blevet underholdt hjemme-fra og havde brugt saa mange Penge.

Ja, svarede Herluf, i ca. 14 Aar havde han levet sammen (!) med Hollænderinden, i den Tid havde Faderen forstrakt ham med adskillige Pendinge til Underhold, det stod altsammen i Faderens Regnskabsbog. Arild Hvitfeld var Værge for Lene og vilde have Herlufs Arv formindsket med de Udlæg, Faderen havde gjort for ham. Men Herluf sagde, at skulde hans Gæld fradrages, saa skulde det, som de to Pigebørn havde faaet i Fløjl, Silke, Perler m. m. — det havde kostet Forældrene en stor Sum til Købmænd i de 14 Aar — ogsaa trækkes fra deres Arvepart. De havde ogsaa faaet Ophold, medens han i de Aar hverken havde faaet til Føde eller Klæder. Hvad han havde faaet, var opskrevet med Rente paa Rente. Ifølge Jørgen Daas Regnskabsbog var der fra 1587—97 betalt 3597 Daler for Silketøj og Fløjl!

Herluf dømtes til at svare de 2 Søstre efter Skiftet — men om han rettede sig derefter, er et andet Spørgsmaal.

— Snedinge Hovedbygning var tarvelig og meget forfalden, da Herluf overtog den — den blev vurderet 1597 til 1000 Daler. Den skulde nu gøres mere anselig og standsmæssig. Ved et Mageskifte med Kronen fik Herluf Daa 8 Bøndergaarde, som han lod nedrive paa 2 nær, Jorden blev lagt til Snedinge, og Byggeriet begyndte. Paa den vestre Længe af Borggaarden staar Aarstallet 1615 og Bogstaverne H. D. og K. G. (Herluf Daa og Karen Grubbe).

Det er troligt, siger Præsten Olivarius i Ørslev, at Jørgen Daa har bygget den østre og nordre Længe af Borggaarden i Tavlmur. Men den nordre Længe,

som er Porttaarn, har dobbelt Etage, ikke til Værelser, men til Korn, og samme Længe røber ikke sin Alder. Om Borggaarden er skønne Grave, hvorover en Sten- og Træbro fører, og over Porten, som man gaar ind, staar paa den ene Side:

Pax inrantibus	Fred for dem, som indgaar
Solies habitantibus	Salighed, som her bor
Vita æterna excuntibus	Det evige Liv for dem, som udgaar.

Paa den søndre Længe af Borggaarden i Muren lige for Porten staar H. D. — H. S. (Herluf Daa — Hilleborg Skinkel).

Inden for samme Port, paa venstre Haand, staar et 8-kantet højt Taarn, grundmuret, med Spids eller Spir, beklædt med Kobber. Dette Taarn har nok i Begyndelsen ikke været agtet højt, siden der kun er een Indgang til Kornlofterne, men med Tiden til Zirat forøget.

— Saaledes saa Herluf Daas anselige Borg ud. Han opholdt sig dog ikke meget der. D. 13. Januar 1600 fejrede han sit Bryllup med Hilleborg Poulsdatter Skinkel. Hun døde der paa Gaarden 1612 og blev sat ind i Ørslev Kirkes søndre Kapel. Efter Datidens Mode var 1602 Herluf Daas fædrene og mødrene Vaaben indbrændt i det ene Vindue, under det andet Fru Hilleborgs fædrene og mødrene Vaaben. 1615 blev Herluf Daa viet til Karen Pedersdatter Grubbe, der overlevede ham i 28 Aar og giftede sig igen. Hun døde 1658, og hendes Kiste sattes ned i Storehedinge Kirke.

Før sit Giftermaal med Hilleborg havde Herluf deltaget i den unge Chr. 4des Rejse Nordkap rundt, hvor han førte et af Skibene. Det var i 1599.

1601 fik han Kommando over 3 Skibe og skulde rense Nordsøen for Fribyttere. En kort Tid havde han en lille Forlening i Norge, men det var ikke saa godt. Rentemesteren maatte kvitte for Afgiften, og Herluf fratræde. Alligevel blev han Lensmand paa Island, men fik dog Tid til som Admiral at deltage i Kalmarkrigen. Da han fratraadte Lensmandsbestillingen paa Island, blev han dømt til at udrede 5000 Daler.

Med sine Søskende havde han i mange Aar Rets-sager. Stadig vendte de tilbage til, at de var for-urettet ved Skiftet. Det vilde føre for vidt her at omtale disse Sager, hvor interessant det end kunde være —, men hvor maa det have kostet.

Ogsaa med Hollænderindens Børn var der Vrøvl. Et af dem, Elisabeth, var sat under Opsyn i Helsingør, men flygtede til Danzig. Hun kom dog senere tilbage og ægtede Joh. Schuldt i København.

Schuldt rendte nu til Chr. 4. og klagede over, at Herluf Daa havde lovet ham 5000 Daler i Medgift. I den Anledning skrev Kongen til Herluf, at han maatte affinde sig med Schuldt, saa Kongen kunde blive fri for hans Overløb.

*

*

*

Grunden begyndte at gynges under Herluf Daa. Hans økonomiske Forhold forværredes, skønt han havde haft gode Indtægter. Paa Snedinge rykkede Alexander v. Pappenheim ind, og Herluf og Karen Grubbe maatte tage til hendes Gaard, Valbygaard (senere Juellinge) i Stevns. Til sidst maatte de ogsaa fortrække herfra og købte da Skørpinge Gaard ude ved Stevns Klint. Det var 1626.

1630 var Herluf Daa paa Snedinge — vel sagtens for at laane Penge hos Svogeren Pappenheim — og her døde han Fastelavns Søndag d. 7. Febr. 1630. Hans Fødselsaar (døbt i Bergens Kirke) angives til 1565, saaledes at hans stormfulde Tilværelse strakte sig over 65 Aar. Hans Kiste sattes foreløbig ind i Ørslev Kirke, formentlig ved Siden af Hilleborg Skinkels († 1612). Men der forblev den ikke. 1632 tillader Kongen Karen Grubbe, at hendes afdøde Husbond, Herluf Daa, maa flyttes fra den Kirke, hvor Kisten nu er, og til det Sted, der er indrettet til hans Begravelse. Karen Grubbe havde 1631 indgaaet Ægteskab med Vincent Bilde og var flyttet fra Skørpingegaard tilbage til Valbygaard. I sin Sognekirke har hun da ladet indrette et Gravsted for Herluf Daa. Grunden til, at han ikke kom til at hvile i sin egen Sognekirke, Ørslev, hvor hans Forældre laa og hans tidligere Hustru, var den, at Alex. v. Pappenheim døde 1631, og han blev sat ned i Koret i Ørslev Kirke. Hans Enke, Regitze Grubbe, døde 1650, og begge Kister stod der i 1755, paa den ene laa en Kaarde, paa den anden en rød Fløjlshue.

Stort og flot skulde det være — og skralt blev det. Under Herluf Daas mange Rejser havde han hjemme paa Snedinge en dygtig Mand, Jacob Danielsen, til at svare paa de mange Processer og møde frem paa Lands- og Retterting. Denne Mand skrev Indlæg og klarede de økonomiske Skær, saa længe det kunde trækkes ud. Herluf Daa underskrev saa engang imellem: *Herluff*

Daa.

Med hans Processer gik det saa vidt, at hans

egen Kone, Karen Grubbe, krævede ham til Regnskab for en Del af hendes Arvegods, som han havde solgt for at dække noget af sin Gæld — heldigvis havde de ingen Børn.

Hvad mon den „gamle“ Herremand, Admiral og Hugaf har tænkt, naar han stod ude ved Stevns Klint og saa ud over Havet? Naar dette var i Oprør, maatte det minde ham om hans urolige, farefulde Liv. Var det en sjælden Gang Havblik, har det maaske talt til ham om Barndomsdagene paa Snedinge. Men det var mange Aar siden! Man tør nok antyde, at han havde levet Livet farligt.

Efterskrift.

Hvis Herluf Daas Kiste er ført fra Ørslev Kirke, hvad man maa antage efter Tilladelsen til Flytningen, maa den være sat ind i Karise Kirke, der var Sognekirke for Valbygaard (Juellinge).

KILDER.

1. Kancelliets Brevbøger for paagældende Aar.
2. Sjællandske Tegnelser (Rigsarkivet).
3. En Pakke „diverse Sager“ (do.)
4. Indberetning til Hofinans' Foundationer for Ørslev Sogn (p. t. i Nationalmuseet, men hører hjemme i Landsarkivet for Sjælland m. v.).

TILSTANDEN I SORØ AMTS KØBSTÆDER 1660 OG 1682.

Af

Fritz Jacobsen.

Naar Aarene 1660 og 1682 er valgt som Udgangspunkter for en Betragtning over den økonomiske Tilstand i Sorø Amts (dengang Ringsted, Sorø, Antvorskov og Korsør Amter) Købstæder i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, er det, fordi der i Rigsarkivet foreligger udførligt Arkivstof fra de nævnte Aar til Belysning af Emnet.

Efter de to ulykkelige Svenskekrige var Danmark som Helhed i en sørgelig Tilstand; værst var det de Steder, hvor Svenskerne havde huseret, enten paa Gennemmarch eller ved længere Tids Indkvartering; men Nød og Fattigdom raadede alle Vegne. Paa Karl Gustavs March mod København kom han gennem de fire af Amtets Købstæder, og selv om Skælskør laa lidt af Vejen, frelste dette ikke Byen fra Følgerne af Svenskernes uventede og uvelkomne Besøg her i Landet umiddelbart efter Fredsslutningen 1658.

Regeringen evnede ikke at gøre ret meget til økonomisk Lindring for de nødstedte Borgere, hvis

elendige Kaar dokumenteredes gennem indsendte skriftlige Redegørelser og Besværinger. For at Kongen og hans Raad kunde faa et paalideligt Billede af Nødtilstanden de forskellige Steder, nedsattes Kommissioner, der besøgte Landets forskellige Købstæder — paa Sjælland var de to Kommissærer Axel Juul og Oluf Rosenkrands —, hørte paa de Klager, der blev fremsat af Byernes Raad, vel først i mundtlig, men senere i skriftlig Form. Disse Klageakter findes i Rigsarkivet i en Pakke, betegnet „Kommissionsakter vedk. Overtilsynet med kgl. Slotte og Gaarde, Lensgodset, samt adeligt og gejstligt Gods“ (R. K. B. 1660-79).

Heri findes „En Kort Ekstract offuer *Corsøer* ødelæggelse i den forgangen Kriegstid A. 1658. 1659. 1660“ ($\frac{1}{4}$ 1660). Den begynder med at fastslaa, at Indvaanerne er saa forarmede, at der er store Anliggender at andrage Kongen og Rigets højeste Raad om, og siger videre: „Siden den falske Fred ved Svenskernes ukristelige, uoprigtige, underfundige og listige Krigs Indfald for *Corsøer* d. 7. Aug. 1658 er denne By og dens Indvaanere, som tilforn var ringe, nu slet ved Krigen i mange Maader paa Bygning, Skibsrum samt anden Formue og Herlighed ruineret, saa de som nu kan aldrig komme til Rette igen efter Krigenes fordævelige Medfart og i Synderlighed Fjendernes Vold og Tyranni“.

I det første af de følgende fire opsatte Klagepunkter udtales, at Svenskerne har taget alle Heste og Hopper i Byen, som „kunde bære en Sattel“, til Artilleriets og Armeens Befordring, og til Proviantering af Hæren „og de mangfoldige Krigs- og Kofardiskibe og Skuder har de taget og bortslagtet

Størsteparten af Indbyggernes Okser, Køer, Kalve, Faar, Lam, Svin og Gæs, borttaget Korn og Byg paa Marken og „ædt og fordrevet efter Syn og Opskrift“ for 16618 Rdl. Den bekendte Korsørborger Caspar Brand skriver „Baade ved Armeens Ankomst og den langvarende Durchtog og Krigsbesværlighed, fratagen, ruinerit og ødelagt udi Sølf, penge, Kobber, Tin, Jern, Træværk, Sengeklæder, Linned og Ulden, Heste, Hopper, Faar, Kvæg, Vogne og andre Husgeraad efter Fortegnelse beskrevet 1179 $\frac{1}{2}$ Rdl.“ Borgmester Hans Jørgensen meddeler, at han i Skibsrum og Varer er blevet plyndret for 2227 Rdl.; en tredie Borger, Hans Andersen, for 1312 Rdl.

Som andet Punkt anføres Skade og Ruin paa Bygninger. Herunder sættes Tabet af Byens afhuggede Skov til 2400 Rdl., og der skrives „Byens Engbund i Marken og i Byen er opskaaret til Skanser og Fæstning. Der kunde aarlig høstes over 100 Læs Hø, som nu i 20 Aar eller mere ikke kan komme nogen til Nytte“ (2000 Rdl.). Byens Urtehave og Abildgaard er ganske ødelagt og opbrændt (1400 Rdl.). En enkelt Borger, Povel Andersen, har lidt et Tab paa 766 Rdl. Den nye Skibsbro er ødelagt til største Skade for Havnen (500 Rdl.), og det samlede Tab sættes til 12843 Rdl.

Tredie Punkt er „Skadelidelse paa Skibsrum“, der sættes til ialt 7901 Rdl. og indbefatter det Beløb, som nogle Korsørborgere har tilgode for Rejser, som de „imod deres Villie“ har maattet gøre for Fjenden — 63 Rejser til Fyen, Langeland, Falster, Lolland og andre Steder.

Som fjerde og sidste Punkt nævnes Bekostningen ved Indkvarteringen samt det Beløb, der „er udgivet

udi Materialer, Proviant og rede Penge efter de svenske Likvidations Commissærers Kvittering", ialt 43662 Rdl. 4 Mk. 2 Sk. Byens samlede Tab opgives til 81025 Rdl. 1 Mk., hvortil senere kom ca. 4425 Rdl. til danske Troppers Indkvartering.

Det er forstaaeligt, at denne Opgørelse slutter med et Hjertesuk fra Byens Borgere, hvori de udtaler, at de taalmodigt har udstaaet Krigens svære Byrder og sat deres Lid til „den gyldene Fred“, saa de igen kunde komme til Rette; men Tilstanden er nu saaledes, at hvis ikke „den kristne Højøvrighed“ snarest vil „benaade os for saadan Nød og Elendighed“, saa maa de med Hustru og Børn „brat forlade Byen og geraade i Elendighed“. Mange er allerede draget bort, og de fleste er saa forarmede, at fem eller seks „kan ikke holde en Musketerer“, og de kan ikke svare deres Formynderskab, Børnegods eller Kirkegæld. Endskønt Byens og Færgeskabets Ruin er bevist, og Klager forebragt, er ingen Hjælp ydet Byen, hvorfor man nu beder Kongen forbarme sig over Byens Elendighed og give den Midler til at komme paa Fode igen, saa fremmede kan flytte til den, og Havn og Færgested med Overfart holdes ved lige til „Gavn og Forfremmelse“ for Kongen og de rejsende.

I *Slagelse* tegner Kommissionsakten af ²²/₁ 1661 langt fra Billedet saa mørkt som i Korsør. Kun eet af de fire Klagepunkter fra Korsør anføres fra Slagelse: Skade paa Bygninger. Det opgives, at der i Byen findes 115 „øde og afbrudte Gaarde og Vaaninger“, og Udtryk som „slet øde — øde — næsten nederfalden — afbrændt“ kommer stadig igen. 226 Mennesker er husarme, deriblandt en Del Fattigfolk, „der ikke giver Tyng (Skat), men tigger“. Af de

nedbrudte og afbrændte Huse og Gaarde har Byen ingen Hjælp gennem Skatter og Afgifter, og Størsteparten af Borgerskabet er i saa stor Armod, at det er umuligt at kunne udrede de paalagte Skatter, saa meget mere som Byen staar for højt i Taksering. Der opgives intet samlet Skadebeløb for Byen, men sluttet med en Bøn om, at der maa ske en Forandring i Byens „Takseringer og Tynge“.

Om Fjendens Husering paa Antvorskov Slot og i dets Skove kan læses i Aarbog 1938 S. 3 ff.

„*Skelfiskør* Kiøbstedsz Tillstand effter Fiendetiden A. 1660“ (²⁸/₁) er ikke lystelig at læse om. Den karakteriseres i Synsforretningen ved Vendinger som „denne forarmede By — Fjendens Ruin og Plage-skadelig Ildebrand — de bedste Gaarde og Huse staar øde, ruineret og fordrevet og mesten Dels bestaar udi Børnegods og Gæld“. Fortegnelsen over Byens Ejendomme omfatter 184 Numre, hvoraf 81 nu ikke svarer Skat. Der drages en Sammenligning mellem Takseringen 1655 og 1660; det førstnævnte Aar beløb en Skat paa „hver Mands Formue, Vaaning og Brug“ sig til 14 Rdl. 3 Mk. 6 Sk.; men nu er Byen ved „Fjendens Ruin og Besværing“ blevet saa ødelagt og forarmet, eftersom det fra ⁸/₈ 1658—¹/₅ 1660 har kostet Indbyggerne i Indkvartering og Skat 27498 Rdl., at efter Takseringen af 1660 „paa en eenfægtig (enkelt) Skat“ kan denne kun sættes til 6 Rdl. 1 Mk. 2 Sk. Kun ganske enkelte Takseringer er i 1660 højere end i 1655; mange er meget lavere, og mange er paa 0 Rdl.

For *Sorø* Købstads Vedkommende findes ingen Opgørelse over de Tab, Byen havde lidt i Krigens Tid. Den havde først faaet Købstadrettigheder i 1638

og havde meget faa Indvaanere. Det gik særlig ud over Skolen og Akademiet, hvilket kan ses af Oplysninger i Lensregnskaberne fra Aarene 1658-1660 (se Jul. Bidstrup: „Østifternes Købstæder under Svenskekrigene 1658-60“ i „Fra Arkiv og Museum“ Bd. I S. 274 ff.).

Indberetningen om Tilstanden i *Ringsted* Købstad er dateret $20\frac{1}{2}$ 1661, og ved at læse den igennem kommer Indberetningen fra Korsør igen frem for ens Bevidsthed. Det ses, at Ringsted fik sin fulde Part af Krigens Ulykker og Besværligheder, hvilket særlig skyldes, at Byen blev Indkvarteringssted for det svenske Artilleri, senere i tre Dage for Karl Gustav og hans Hofstat og derefter igen — indtil Krigens Ophør — for en Del af den svenske Hær. Der var 120 „Ildsteder“ (Husstande) i Byen, og hver af dem fik et vist Antal Soldater i fast Kvarter. Under hele Krigen og især efter Fredens Afslutning var der i Byen Gennemmarch af fjendtlige Tropper, som i Forening med den faste Indkvartering efterhaanden ribbede Byen for næsten alt af Værdi. Et særlig smerteligt Tab led Lensmanden paa Ringsted Kloster, Jørgen Seefeld, hvis Bibliotek paa over 26000 Bind med mange Sjældenheder af Korfits Ulfeld blev ranet og ført til Bavelse; senere kom det til Sverige, hvor Størstedelen brændte 1697; men en Del findes dog i Uppsala endnu. Der blev paalagt Byen en Brandskat paa 1200 Rdl., og i to Aar maatte den hver Maaned udrede 400 Rdl. til Svenskerne foruden Udgiften ved den faste Indkvartering, der sættes til 100 Rdl. om Maaneden.

Mens den svenske Hær stod mellem Ringsted og Sigersted, maatte Byen levere 6000 \bar{u} Brød, 30 Tdr.

Øl og nogle Tønder Salt, og til Arbejde ved Køge Bys Befæstning skulde hver Dag stilles 16-22 Arbejdere. Ringsted beregnede sine Udgifter i Krigens Tid til 26503³/₄ Rdl., hvortil kom en stor Del Materialer m. m., der leveredes til Fjenden.

Kommissærerne indberetter, at da Borgerne ikke mere kunde skaffe kontante Penge til Fjenden, tog denne Gangklæder, Sengedyner, Duge og Lagener, Kobber og Tin, Kakkellovne samt Heste og Kvæg for den halve Værdi, og naar Borgerne ikke kunde fremskaffe mere, blev de trakteret med Hug og Slag, stukket og blokket i Fængsel. Borgernes Klageskrift udtaler, at i de 70 Husstande har de intet at æde eller drikke, ikke saa meget som én Haandfuld Mel, Malt, Byg eller Rug, men maa ernære sig ved Tiggeri, og det slutter med en Bøn til Kongen om Hjælp, saa Byen ikke skal blive øde og ganske ruineret.

I de tyve Aar, der gik mellem forrige Verdenskrig og Begyndelsen af den nuværende, lykkedes det nogenlunde at læge de økonomiske Saar, som Krigen havde slaadet; men tyve Aar var ikke nok til at læge Svenskekrigens foran skildrede ulykkelige Følger for Sorø Amts Købstæder.

I Aaret 1682 havde disse Byer igen Besøg af en Kommission, der skulde undersøge deres økonomiske Tilstand og lade foretage en Vurdering af de forskellige Ejendomme. Denne Vurdering benævnes almindelig „Grund Takster af 1682“, og de forskellige Akter vedrørende denne findes i Rigsarkivet (Kommissionsakter vedk. Købstædernes økonomiske Forhold 1682-85. A. Sjælland).

Paa *Korsør* Byting mødte d. 29. Marts 1682 otte af Byens Borgere for at aflægge Forklaring om Grund-

takseringen i Korsør. Af denne fremgaar det, at Byen var inddelt i fire „Fjerdinger“; de forskellige Gader nævnes ikke ved Navn; men Antallet af Fag og Stokværk opgives for de forskellige Bygninger. Nogle Enkeltheder fra de forskellige „Fjerdinger“ skal anføres.

I „første Fjerding“ fandtes „en liden Hytte, kaldis Mittenberg, ligger ved Stranden, tilhører Mette Mittenbergs (2 Rdl.)“ Garnisonens Profos var Lejer af en anden lille Hytte, men den stod tom. En Gaard med 11 Fag, 2 Loft højt, og 38 Fag enkelt Hus takseredes til 150 Rdl. Raadmand Mouritz Mortensen var Ejer af en Gaard med Gaardsplads og Have, 12 Fag 2 Lofts og 35 Fag enkelt Hus (220 Rdl.). Der nævnes en Gaard med 17 Fag, „som Stranden næsten hafuer bortskylt och forderfuit“ (30 Rdl.) Kaptajn Jens Gregersen var Ejer af et Hus (165 Rdl.), som tilhørte Korsør Latinskole „og en Del andre Creditorer“. En øde Plads, skænket af Uldrich von Devitz til Kirkegaardens Udvidelse, skulde takseres senere ligesom Byens Raadhus, der bestod af 20 Fag 2 Loft højt Hus og ogsaa brugtes til Ting-, Told- og Vejerbod.

I „anden Fjerding“ (Løbenr. 49-88) træffes ret anselige Vurderingsbeløb. Saaledes havde Borgmester Hans Andersen en Gaard til 480 Rdl., og Poul Schnabbe en til 500 Rdlr.; men den sidste var ogsaa paa 105 Fag. Sognepræsten Mag. Morten Herlach havde en „Residens“ paa 48 Fag; den tilhørte Kirken og blev sat til 120 Rdl. Flere „ledige Gaarde“ anføres.

„Tredie Fjerding“ har et anseligt Hus at opvise; det tilhørte Borgmester Hans Jørgensen og sattes til 470 Rdl. Caspar Brand var Ejer af „et lidet Hus“ paa 3 Fag (12 Rdl.) og de fattige et Hus paa 3 Fag

og et paa $1\frac{1}{2}$ Fag; en Hytte var lejet ud til „Byens Tjener“. „Dominicus schreder“ bor til Leje i en lille Hytte.

Af Grundejerne i „fjerde Fjording“ (Løbenr. 156-188) kan nævnes Peder Clemmendsen, der ejede en Gaard til 175 Rdl. og en til 400 Rdl. „Peder tromslaer“ nævnes som Lejer i denne Fjording. Et lidet Hus tilhører Byens Vægter; men „ligger for stor Schade, som af Stranden kand tilføjes“.

Uden for Byen fandtes tre Vejrmøller, hvoraf den ene var „gandske brøstfældig och ej kand bruges“; den anden „som bruges och er ved Magt“, sættes til 100 Rdl. og den tredie til 70 Rdl.

Den samlede Vurdering sættes til 10140 Rdl. 1 Mk. for Bygninger og 1267 Rdl. 3 Mk. 2 Sk. for Grundene; men naar man ser hen til, at Skaden alene paa Bygninger i 1660 blev opgjort til 12843 Rdl., hvorfra der vel maa trækkes Tabet ved Skov, Engbund og Skibsbro, saa er en Tilvækst fra 7943 Rdl. til 10140 Rdl. i Løbet af tyve Aar et Bevis for, at Opbygning eller Reparation af de ødelagte Bygninger eller Opførelse af nye Huse ikke i ret høj Grad har forbedret Byens økonomiske Tilstand, hvilket ogsaa fremgaar af følgende Efterskrift til Vurderingen.

„Hvilken Taksering vi, det retteste og yderste muligt være kunde, haver forrettet, og findes een ganske stor Del Gaarde og Huse, som aarlig af Stranden, naar Højflod er, stor Skade tilføjes, ja, nogle ganske bortskylles. Desligeste befindes ikke aleneste den største Del af forskrevne, som kun var Lerhuse, og mange smaa Hytter, som med Halm var betækte, mens end og en stor Del deriblandt ganske brøstfældige, ubeboet og næsten øde, som de høj- og

velædle Herrer, Kgl. Commissarier, selv haver set og erfaret. Hvorfor aller ydmygeligst formodes, Deres Høj- og Velædelhed ej alene sligt ville tage udi Consideration (Betragtning), men end og til Kgl. Mayt. udi deres underdanigste Relation denne Stads ringe og elendige Vilkaar ville betænke, i Henseende den ej alene i sidst forledne Fejdetid med store Transporter, Indkvarteringer, Krigsstyr og andre Udgifter fast er blevet ruineret, men end og daglig maa gøre Hans Mayt.s Tjeneste med Transport baade til Vands og Lands, som allerunderdanigst med en god Villie gerne forrettes saa længe muligt."

Det er de samme Toner, der lyder nu, som i 1660; men det vil bemærkes, at en ny Klagegrund denne Gang anføres, idet Storebælt synes at være blevet en meget ubehagelig Nabo for Byen og have optaget Svenskernes Trafik med at ødelægge Bygninger i Byen. Nogen synderlig økonomisk Fremgang for Byen spores ikke.

I *Slagelse* blev Vurderingsdokumentet læst paa Bytinget d. 20. Marts 1682. Der gives ingen Oplysninger om, hvor mange Fag eller hvor mange „Lofter“ de enkelte Bygninger har, og der meddeles heller intet om Byggematerialet udover en Bemærkning i den Erklæring, der afslutter Takseringen.

Denne paabegyndtes i „Smedegades Fjerdning“, hvor der ved mange Ejendomme „ingen Hauge“ fandtes. Her laa „Rectors og tre Hørers Residentzer, som er udi en Bygning, Kirken tilhørig, gifver aarlig Jordskyld til S. Mikkels Kirke 2 Mk. 4 Sk. - 60Rdl.“ (Bagermester Høyers Ejendom). Der nævnes „Karen Kræmmers Byggeplatz med noget gammelt Under-tømmer paa“; det er uden Tvivl den Karen Kræmmer,

hvis Navn er bevaret til vor Tid i Betegnelsen „Karen Kræmmers Vandgang“ (se „Bogen om Slagelse“ S. 110). Borgmester Jens Ebbesen var Ejer af flere Ejendomme i dette Kvarter af Byen. Det er smaa Beløb, der takseres til, bl. a. 7 Boliger à 8 Rdl., og det virker derfor imponerende at læse „Mag. Peder Fossis egen Gaard med Baggaard og Hauge paa Fruegade, 400 Rdl.“ — lige saa meget som Hospitalet. Peder Foss var Rektor ved Slagelse Latinskole 1663-1676; hans Ejendom („Den blaa Butik“) havde 18 Fag til Smedegade, 36 Fag til Skovsøgade og 13 Fag til Strædet („Bogen om Slagelse“ S. 111). Ret høj synes en Taksering paa 250 Rdl. for Clemens-Pedersens øde Gaard med tilliggende Gaards- og Have- rum, hvorpaa „lidet ruineret Bygning staar“. Der træffes Navne som Hermand Sporemager, Maren Skinders og Villum Feldbereder (Skinderne behandlede Skind med paasiddende Haar, medens Feldberederne var Hvidgarvere).

Smedegades Fjerding omfattede 123 Numre, der blev vurderet til 4923 Rdl. for Bygninger og — som overalt i Byen — til $\frac{1}{8}$ af Beløbet for Grundene.

I „Slotsgades Fjerding“ havde „Anna, sal. Hans Hansens“ en Gaard til 400 Rdl. Bogen om Slagelse oplyser, at den første kendte Postmester i Byen var Byfoged Hans Veinholdt, som nævnes i et Skøde fra 1698; men Grundtaksten oplyser, at Elias Postmester boede i et Lejehus i denne Fjerding. Mag. Peder Bendtzen (Benzon), „Rector scholæ“, boede ogsaa her. En vel lige saa kendt, men mindre agtet Borger, Mester Jørgen Skarpretter, havde en Gaard til 40 Rdl., medens hans Formand i Embedet, Mester Ole, havde to ubesatte Vaaninger med tilliggende Haver.

Vi træffer ogsaa her paa „Stutmesters Gaard“, som Bertram Murer beboede uden Lejeafgift mod til Gengæld at have Tilsyn med den tilliggende Kaal- og Humlehave samt to Fiskeparker. Stutmesteren havde Overopsyn med Kongens Stutteri paa Antvorskov. Endelig skal nævnes „Abigael Apotekers Gaard“; hun var maaske Enke efter Apoteker Jul. v. Stracken, der døde 1681.

De 119 Numre vurderedes til 3735 Rdl. for Bygninger.

„Bredegades Fjording“ opviser det mindste Antal Numre (86), men det næsthøjeste Vurderingsbeløb, 4436 Rdl., saa det ser ud til, at det „økonomiske Tyngdepunkt“ i Slagelse dengang laa et andet Sted end nu. Her nævnes „Hospitalens Gaard oc tilliggende Hauge |: Kircken og Siugstuen undtagning |: 400 Rdl.“ Mag. Caspar Hammermüller havde en Lejebolig til 16 Rdl. og hans egen „Residentz, tilhørende Sct. Peders Kirke med dend Kaalhauge ved Gaarden —120 Rdl.“, og „derhos findes et indlugt Væng Eng og Sædeland“ Antvorskov Slotspræst, Mag. Preben Vandel, havde sin Bolig i den gamle Kongsgaard paa Bredegade (Svaneapoteket), Borgmester Christen Sørensens Gaard sattes til 300 Rdl.

I Fjordingen bor bl. a. Sr. Nicolai Musikant, Erik Kandestøber, Hartvig Hattemager og Bendt Hører.

Det sidste af Byens Kvarterer, „Løvegades Fjording“ omfattede det største Antal Numre (162); men Vurderingssummen var kun 3963 Rdl. I det hele taget ser det ud til, at denne Bydel var den, der var daarligst stillet. Der nævnes „8 øde Boliger med ringe Undertømmer paa, ubesatte, den ene ganske øde, à 5 Rdl.“, „to øde Boliger med nogen ruineret Bygning

paa, som Mag. Caspar Hammermüller tilregner sig" — det lyder næsten, som om der næredes Tvivl om Præstens lovlige Ret dertil. Hans Embedsbroder, Mag. Niels Langaa, boede i en Gaard (260 Rdl.), som tilhørte Sct. Mikkels Kirke. Kapellan Oluf Lauritzen havde egen Gaard (150 Rdl.), medens hans Embedsbolig (60 Rdl.), der ogsaa ejedes af Kirken, blev beboet af Orgelmesteren; den havde „liden Gaardsplads og ingen Hauge“. Kirken ejede endnu en Bygning, hvor Klokkeren boede. Endelig nævnes „en øde Plads, kaldet Slottet“, — det var nogle Boder, der laa, hvor nu „Frlægelsen“ er, og tilhørte Sct. Mikkels Kirke.

Uden Taksering nævnes „et ruineret Raadhus med Grundmur og noget Havejord til, som ey er bequem til nogen Brug“ (Huset med Stenbæks Boghandel), og den latinske Skole, der var et mindre Hus uden Gaards- og Haverum. Raadhuset faldt sammen af Ælde 1723, og et nyt blev bygget og indviet 1742.

Til sidst nævnes Byens fem Vindmøller, som hver vurderedes til 80 Rdl.; der laa en uden for Smedegade, en uden for Bjergbygade, en uden for Bredegade og de to sidste uden for Løvegade. Alle Møller ejedes af Borgmestre eller „Borgmesterarvinger“.

Det samlede Vurderingsbeløb for Slagelse By var 19639¹/₈ Rdl. for Bygninger og 2454 Rdl. 5 Mk. 5¹/₂ Sk. for Grundene. Da der ikke i 1660 blev opgivet noget Vurderingsbeløb, kan det ikke ses, hvor stor den økonomiske Fremgang var, udmaalt i Penge; men hvis der i det hele taget har været nogen, har den nok været ret minimal, at dømme efter følgende Klagesuk, der afslutter Vurderingsdokumentet.

„Dette saaledes efter denne fattige Bys itzige

(nuværende) Tilstand, som herefter ved Avling og Manufaktur sig skal ernære. Efter Højstbemeldte Kgl. May.s allernaadigste Forordnings Anledning har vi, saaledes som foreskrevet staar, takseret een Del for den Ufrihed, som hos Grundene befindes formedelst paalagt Jordskyld, een Del formedelst deres slette Bygning mellem Stolper og Lervægge. De øde Pladser anlangendes, som formedelst ulykkelige Ildebrande, store durch March her paa Landestrøget og Tynge over Evne er blevne ruinerede, haver vi sat baade efter Højstbemeldte Kgl. Forordning, saa og paa begge Sider hosliggende Bygningers Proportion det retteste og billigste os syntes, som vi ved egne Hænders Underskrift bekræfter og vidner."

I 1652 havde en Ildebrand ødelagt 120 Gaarde og Huse paa Stenstuegade og Løvegade, og i 1669 nedbrændte 36 Huse paa Bjergbygade, og disse to Brande i Forbindelse med den Skade, Fjenden havde forvoldt, gør Byens slette Tilstand meget forklarlig.

Skælskør Bys Grundtakst ($2^{\text{N}}/4$ 1682) er ret udførlig med Hensyn til Bygningernes Beskrivelse, idet den oplyser om Forhuse og Baghuse, Antallet af „Væggerum“, Længde og Bredde af Huse, Gaardsrum, Haver og Pladser, Væg- og Tagmateriale, Kældere, Brønde m. m. Byen var delt i to Kvarterer, „Østen for Broen“ og „Vesten for Broen“; men de enkelte Gader nævnes ikke.

„Østen for Broen“ omfattede 73 Gaarde, Huse og Pladser. I dette Kvarter ejedes flere Ejendomme af Arvingerne efter de to afdøde Borgmestre, Frederik Koefoed og Anders Mogensen. Ikke alene i Skælskør, men ogsaa i Korsør og Slagelse har det været Borgmestre og Raadmænd, der har været de største Ejen-

domsbesiddere. Datidens Borgmesterløn tillod ikke en uformuende Mand at tage mod dette Hverv, og det blev ham nok heller ikke tilbudt. Kirken og Skolen havde Ejendomme i Kvarteret, og til det hørte følgende Vænger: Capel Vænge, den røde Have, Marie Kirkegaardsvænge, Lovsøe Vænge, Just Ebbels Vænge og Spigerbords Vænge.

„Vesten for Broen“ fandtes ialt 87 Gaarde, Huse og Pladser, og her havde Kirken en Gaard, som Sognepræsten beboede; den havde 14 Væggerum til Gaden, 1 Loft højt, og var teglhængt, og muret i Tavl til Gaden, men klinet til Gaarden; andre 14 Væggerum til Gaden, 1 Loft høj, var klinet og teglhængt; 6 Væggerum Hus paa den vestre Side i Gaarden, 1 Loft høj, havde Port, var klinet og tækket med Halm og brugtes som Fæhus; et Tværhus i Gaarden, 26 Fag, hvoraf de 3 var øde, var klinet, de 8 Fag straatækket og de andre teglhængt; Bygningen brugtes til Ladehus og Stald. Gaardspladsen var 45 Alen lang og 54 Alen bred; der fandtes Brønd i Gaarden og en Jordkælder under Huset, som var 45 Alen langt og 18 Alen bredt. Sønden for Haven var et Stykke Jord, „Moratzigt“, der var 54 Alen langt og 27 Alen bredt. Al denne Herlighed takseredes til 50 Rdl. for Grunden og 150 Rdl. for „Standbygninger“. Desuden var Kirken Ejer af nogle andre Ejendomme, og som „Altergods“ nævnes en øde Plads.

De fattige ejede et Par Huse, der vurderedes til 3 og 5 Daler for Bygninger. Hørerens, Skolemesterens og Klokkerens Boliger er tavlmuret og teglhængt. Den latinske Skoles Hus er grundmuret og teglhængt og sættes til 1 Rdl. for Grund og 16 Rdl. for Bygninger; Kapellanens Bolig er klinet og teglhængt,

men øde og forfalden. I samme Kvarter fandtes Byens Raadhus, 19 Fag, 2 Loft høj „øde og forfalden“; et øde Gaardsrum, 25×39 Alen, hørte til; men det hele sattes kun til 4 Rdl. for Grund og 54 Rdl. for Bygninger. Afdøde Borgmester Anders Mogensens Gaard sattes til 30 Rdl. for Grund og 220 Rdl. for Bygninger.

Til denne Bydel hørte følgende Vænger: Karen Daniels Vænge i Fiskergaden, et Vænge Øst for Peder Hermands Hus, Anders Mogensens Borgmester-vænge, Rasmus Skreders Vænge Nord for Kirken, Klindte Vænget og Olle Roedes Have. I Møllemarken laa to Vejrmøller, der tilhørte Arvingerne efter de to afdøde Borgmestre.

Vurderingsbeløbet for alle Skælskør Bys Grunde og Bygninger blev 5175 Rdl. 1 Mk.

Byens elendige Tilstand fremgaar af Vurderingen og de hyppigt forekommende Vendinger som „øde och forfalden Gaard“, „øde og ubeboet Vaaning“, „øde Pladtz“, „øde Have“ o. l. Selv om nogle Bygninger er muret i Tavl til Gaden, er de klinede Vægge i Overtal. Det ser ud, som om Tilstanden er ringest „Vesten for Broen“. Kun paa et Punkt synes der at være en Fremgang at spore, idet nemlig de teglhængte Huse er i Overvægt over for dem, der er „tagt“ med Halm.

Skælskør Borgerskab havde tidligere indgivet en Del Besværinger til Borgmester Anders Mogensen, der imidlertid, ligesom den anden Borgmester, Fr. Koefoed, og Raadmand Claus Danielsen var afgaaet ved Døden. Tilbage af Byens Styrelse var kun Raadmand Christen Pedersen, som kun havde beklædt Embedet i et Aars Tid og derfor ingen synderlig

Besked kunde give om de økonomiske Forhold, men som dog ved Hjælp af Anders Mogensens Bøger fik stillet noget op.

Byen tilbød at afstaa fra alle sine Krav mod til Gengæld at blive fri for alle Krav, der laa forud for Nytaar 1682. Kongen havde 152 Rdl. 5 Mk. 9 Sk. tilgode for Skat, og Borgerskabet androg om, at Gælden allernaadigst maatte blive eftergivet, til „Fremtarv og Nytte for Byen“. I Behold fandtes 50 Rdl., som blev foreslaaet anvendt som Godtgørelse til Personer, som muligvis kunde have udlagt for meget til Baadsmænd eller endnu med Rette tilkomme noget for deres Rug. Værst stillet var den stakkels By-skriver, som fik Anvisning paa at skaffe sig sin resterende Løn af den resterende Jordskyld, hvis der kunde faas noget af denne. Dette Haab har han nok ikke haft; thi han protesterer.

Vel paa Grund af sin Lidenhed og „Ungdom“ maa *Sorø* finde sig i, at Grundtaksten kaldes „*Sorø Fleckis Grund Taxt Anno 1682*“. Da Kommissionen kom til Byen, fandt den — i Modsætning til de andre Købstæder — ingen Øvrighed at forhandle med, kun Amtsskriveren. Efter Indstævning til ham og samtlige Indbyggere i Byen mødte ingen af Borgerskabet for at frembringe Besværinger af nogen Art undtagen Kaptajn Spormann, der mødte for at klage over hans Gaards Spolering ved Indkvartering af Militær, hvorfor han forlangte Erstatning. I Kommissærernes Indberetning skrives, at da næsten ingen fandtes, som kunde give Erklæring om dette, kan der ikke berettes noget om Statens Administration ud over det, der allerede er indberettet til Cancelliet.

En Vurdering blev dog foretaget; i Store-Gaden var

38, i Brøndgaden 5, i Søe-Gaden 11 og i Lille-Gaden 7 Gaarde eller Huse, og disse Bygninger blev vurderet til ialt 5657 „Slettedaler“ eller $3771\frac{1}{3}$ Rdl. — deraf $\frac{1}{8}$ for Grundene. Takseringsbeløbene er langt højere baade for Grunde og Bygninger end f. Eks. i Skælskør, og der er ikke øde Gaarde og Pladser som dér. Kaptajn Spormanns Gaard, hvoraf en Længde Udhus og begge Vaaninger næsten er øde, sættes til 35 Dlr. for Grund og 350 Dlr. for Bygninger. Amtsskriver Anders Lawesens Hus og Grund i Store-Gaden vurderes til 700 Dlr. og 70 Dlr. Af andre Husere i Gaden kan nævnes „Ober-Førster“ Mads Christensen, Sognepræst Christen Lauremberg, Slaglille, Mag. Sebastian Lauremberg, Mag. Peder Foss, Organist og Sr. Abraham Wuchters m. fl. Sebastian Lauremberg var en Tid Professor i Matematik ved Akademiet og var Søn af Johan Lauremberg, der havde beklædt den samme Stilling og desuden havde paabegyndt den Kortlægning af Danmark, som Johs. Meier fuldførte fra 1647-50. Abraham Wuchters var Akademiets „Contrafejer“ (Lærer i Tegning og Maling) og en søgt og skattet Portrætmaler.

I Søe-Gaden havde Kirken fire af de fattiges Boliger („somme bebos, somme øde“) og i Lille-Gaden havde den otte af de fattiges Boliger („en Del muret, en Del klinet, meget brøstfældigt“). I Store-Gaden var mange af Husene i to Stokværk og tavlmurede.

Da Vurderingskommissionen fra Roskilde kom til *Ringsted*, og den havde „fornummet“, at Grundtaksten var udfærdiget og Byens Forhold dertil (denne Grundtakst fandtes ikke vedlagt Indberetningen), modtog den de forskellige Klagemaal, hvoraf nogle straks blev behandlet, medens andre, der ved-

rørte Byens Regnskaber, henvistes til Revision. Byens Øvrighed og menige Borgere skulde uden Ophold møde for Retten med Byens Regnskaber.

En Borger, Claus Carstensen, stillede Krav om, at Byen skulde betale ham tre Beløb (285 Rdl., 9 Rdl., 31 Rdl.), men fik kun Medhold for det sidste Kravs Vedkommende. Paa et Klagemaal over Vanskeligheden ved for Vognmændene „uden Klagemaal“ at befordre de rejsende, særlig i Kongens Tjeneste, blev svaret, at Borgmester og Raad i denne Sag maatte handle saaledes, at Kongens Tjenere og andre rejsende uden Klage kunde blive befordret, og det syntes rimeligt, at nogle dertil dygtige i Byen blev forordnet dertil, saa at de rejsende ikke skulde opholdes. I „Ringsted fra Saga til Samtid“ meddeler J. V. Christensen, at en af de første Sager, der paa-dømtes ved Raadstueretten efter Krigen, var en Strid mellem Vognmænd i Slagelse, Ringsted og Roskilde i Anledning af, at de Ringsted Vognmænd havde udvist en ulovlig Emsighed over for deres Kolleger i de andre Byer.

Orgelmesteren i Ringsted fremsatte den alvorlige Klage, at man havde forholdt ham hans Løn, og at en Skomagerkvinde „kunde give hannem Indpas udi hans Badskærs Konst“. Kommissionen dømte Byen til at betale ham hans Løn og forbød — under en Bøde paa 20 Rdl. — at nogen gjorde Indgreb i hans Badskærerkunst, da han ikke kunde leve af en Aarsløn paa 30 Rdl., og Maren Skomager vel maatte kunne ernære sig af Mandens Haandværk alene. Da det samtidig indskærpedes Organisten, at han skulde forholde sig saaledes, at ingen Klage over ham kunde fremføres, og vise Kirken sin tilbørlige Opvartning,

ser det ud til, at han heller ikke har været helt uangribelig paa sit Omraade.

Mange Ringstedborgere klagede over, at en Borger, Claus Povelsen, havde optaget de fattiges Kapitaler og i Stedet for givet dem deres Vederlag af „en svensk Restant“, som var indført i deres Gaarde og Huse, og som de nu maatte skatte af. Da Claus Povelsen var død for seks Aar siden, og Arvingerne havde fraskrevet sig Arv og Gæld, var der intet at gøre. Ganske vist havde han efterladt sig 4000 Rdl., men de var efter kongelig Befaling udlagt til Kirken, saa her var intet at hente, „medmindre man kunde formene, Kirkens og de Fattiges Direktører, som her over burde haft Inspection, derfor i saa Maade til at svare kunde anses“.

Det sidste Klagemaal var fra hele Borgerskabet og gik ud paa, at Natmanden i St. Hans Sogn gjorde Byen største Skade. Han havde af Claus Povelsen købt det Hus, han nu boede i; det havde før været „en god Skattebolig“; men hans Naboer skammede sig ved at bo nær ham, hvorfor flere af dem havde ladet deres Huse nedbryde til største Skade for Byen. Borgere androg derfor om, at Natmanden burde „nye Bolig som tilforn og andre deslige Pesthuse uden Bys og Huset at følge med hannem, og Grunden til bedre og nye Byggested til en Skattegaard at reservere“.

Dette var en alvorlig Sag, hvor Natmanden selvfølgelig trak det korte Straa. Han maatte flytte uden for Byens Indhegning, „som andre hans By tilforn haver boet“, men fik dog Lov til at medtage Bygningen. Grunden skulde for Betaling „komme til Bys og forblive til en ret Skattegrund, saa at andre ærlige Borgere dernæst kan have Lyst at bo“.

Saaledes reddedes Ringsted „Byplan“ dengang.

Det kunde maaske se ud, som om de her nævnte Sager var Smaatterier i Sammenligning med, hvad de andre Købstæder havde at fremføre, men da Borgmester og Raad efter Stævning mødte med fuldstændige Oplysninger om Byens økonomiske Tilstand, er det dog mere alvorlige Ting. De gav Oplysninger om alle Skatter og Ydelser i Korn og Furage til Indkvarteringen i Ringsted og mente ikke, at Byen stod i Gæld med Contributioner. Ganske vist stod de i Restance med 156 Rdl., men mente til Gengæld at have et Krav paa ca. 1500 Sletdaler for Rejser og Indkvarteringer. De havde taget disse Byrder lige med Roskilde og Slagelse, uanset deres ringe Vilkaar, hvorfor de af Kong Frederik III var lovet nogen „Benaadning“. Denne havde de andraget om, men havde intet skriftligt at fremvise uden deres originale Memorial.

Paa Kæmneriets og Byens Regnskab eller paa Øvrigheden havde de intet at klage, og da Regnskabet blev oplæst for alle Borgerne, var der ingen, som protesterede; de havde „i alle Maader udstaaet og svaret til Byens Tynge baade de af Kongen paa- budte Contributioner, Indkvartering og Rejser“.

Af det her meddelte vil kunne ses, at der stadig i de forskellige Købstæder herskede Nød, og at en mere end spartansk Nøjsomhed og en stærk Resignation maa have været til Stede hos Borgerne for at kunne bære de Byrder, der hovedsagelig skyldtes den ulykkelige Krig, som en kortsynet Regering havde ført Landet ud i.

DEN GUDELIGE BEVÆGELSE I SYDVESTSJÆLLAND.

AF

Aa. Lambert-Jensen.

I de første 10 Aar efter dens Frembrud 1830-40.

Qmtrent paa samme Tid som Grundtvig tog Kampen op mod Rationalismen opstod rundt om i Landet vakte Kredse, der søgte sammen til Husforsamlinger, fordi deres aandelige Behov ikke tilfredsstilledes af den rationalistiske Forkyndelse, der lød i de fleste Kirker. De blev derfor paa en vis Maade Forbundsfæller i Striden, skønt han længe ikke yndede dem.

Dette Lægmandsrøre, der ikke alene blev Aarsag til en kristelig Vækkelse, men ogsaa indeholdt Spiren til den Rejsning af Folkelivet, som fandt Sted i 2den Fjerdedel af det 19. Aarhundrede, fik for Sjællands Vedkommende sin største Udbredelse i Sydvestsjælland, især paa Holsteinborgegnen. De første 4-5 Aars Historie er skrevet af Lindberg i hans Tidsskrift „Den nordiske Kirketidende“. Af den øvrige Tids Udvikling, 1833 til ca. 1880, findes kun spredte Meddelelser i

Blade og Tidsskrifter, men ingen sammenfattende Fremstilling. Paa disse og især paa et Materiale, der er tilvejebragt af denne Afhandlings Forf. ved Indsamling af mundtlige Meddelelser hos ældre Folk i de Sogne, der ligger nær Holsteinborg, især Kvislemark, Fyrendal og Venslev samt Bisserup By, er denne Fremstilling af de gudelige Forsamlingers Historie bygget.

De gudelige Forsamlinger har deres Forudsætning i nogle maalbevidste, fromme Mænds Virke i Aarene før 1829, da den opstod. Blandt dem er der især Grund til at nævne Skoleholder J. M. Kastrup, Førsløv, Smed Daniel Hansen, Menstrup, Greve F. A. Holstein, samt Skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev. De var Forløbere for den og øvede en Johannesgerning for saa vidt som de ved deres kristelige Vidnesbyrd og deres Livs Vandel banede Vej for dem. Af de 4 Mænd døde den første faa Aar før Opvækkelsen kom, og den anden mødte den i sit Livs Aften. De to sidste sluttede sig til dem; Greve Holstein som dens Beskytter overfor Øvrighedens Overgreb, R. Sørensen som en af dens første Førere.

Langt den ældste — og maaske den, der har beredt Jordbunden bedst — er Johannes Mathiessen Kastrup. Han var Nordmand af Fødsel og blev 25 Aar gammel Medhjælper hos Skoleholderen i Sneslev, Førsløv Sogn, i 1775. Senere fik han Embedet og virkede her til 1818.¹⁾

Midt i en aandelig gold Tid stod han som en helhjærtet luthersk Kristen og øvede en Paavirkning,

¹⁾ Johs. C. Jessen: V. og Ø. Flakkebjerg Herreders Skolehistorie 226.

ikke alene i sit Distrikt, men langt ud over Sognets Grænser, der satte rig Frugt. Han har efterladt sig det Vidnesbyrd, at han var „en opvakt, troende Mand, hvis kæreste Beskæftigelse i Fritimer er at omgaas Guds Ord og anden god Læsning“. ¹⁾

To Gange havde han Visitats, i 1800 og i 1808. Biskoppen var ovenud tilfreds med Undervisningen. Han lod ham katekisere med Børnene over Ordet fra Præd. 12.1: „Tænk paa din Skaber i Ungdommens Dage, førend de onde Dage kommer og Aarene nærmer sig, om hvilke du vil sige: I dem har jeg ikke Behag!“ Biskoppen blev saa bevæget over den hjertelige Maade Skoleholder Kastrup talte med Børnene paa, at han erklærede, at saadan Lærer havde han ikke fundet før paa Sjælland. ¹⁾

Skoleholder Kastrups ældste Datter, Martha, blev gift med Smed Daniel Nielsen i Menstrup omkring Aar 1800. Han havde ikke faaet „virkelig og sand Vækkelse og Oplysning i Religion“ paa det Tidspunkt han blev gift. Men under Svigerfaderens Paa-virkning blev han vakt.

Det gik til paa følgende ejendommelige Maade.

Johs. Kastrup og Smed Daniel skulde til Bryllup med Kastrups Bror i Brøderup ved Præstø. Daniel vilde skaffe Køretøj, men Svigerfaderen mente, at de kunde spare den Udgift og tilbagelægge de 8 Mil, der var frem og tilbage, til Fods. „Jeg skal nok faa en med, der forkorter os Vejen,“ tilføjede han. ²⁾

Og saa begav de sig afsted.

Det blev nok en af de mærkeligste Fodture, der

¹⁾ Haandskreven Familiebog (ejes af Husejer J. Hansen, Torneemark).

²⁾ Ovennævnte Familiebog.

er gjort mellem Næstved og Præstø. Daniel erklærede siden, at hele Turen forekom ham ikke længere end fra Menstrup til Sneselev. Kastrup gav sig nemlig til at fortælle om den hellige Skrift. Paa Vej hen fortalte han om de gamle Profeter og forklarede, hvorledes de alle viser frem til Frelsen i Jesus Kristus. Paa Hjemvejen talte han om de fire Evangelier og paaviste, at Frelsen *er* kommet ved Jesus Kristus og hans Død og Opstandelse.

Da Smeden kom hjem lykkedes det ham at opspore en Bibel hos en Husmand i Marvede Sogn. Den laante han, og blev nu en ivrig Bibellæser. Om Vinteren ved en Tællepraas i de lange Aftener, om Sommeren efter Fyraften i det svindende Dagslys kunde Folk se ham fordybet i Læsning.

Smed Daniel Nielsen og Hustrus Hjem blev et Eksempel for mange. De boede i Menstrup til ca. 1840. Og da Forsamlingsfolkene omkring 1831 begyndte deres Opbyggelser her, har de utvivlsomt fundet aabne Døre.¹⁾ Deres Søn, Hans Danielsen, blev senere en af Forsamlingsfolkernes mest begavede Ordførere (se p. 127).

Den tredie af Pionererne i det aandelige Liv, Greve F. A. Holstein, var opdraget i Overensstemmelse med den wolfiske Filosofis Idealer, ifølgø hvilke Kristendomskundskab blev fortrængt til Fordel for Paragrafer med filosofisk Moral af rationalistisk Anstrøg.²⁾ For sit dybere Gemyt fik han i Barndommen ingen Næring, naar undtages det hans Mor gav ham, men maatte nøjes med de Smuler den kolde Ratio-

1) Forannævnts Familiebog.

2) I. A. Holm: Frederik Adolph, Greve af Holstein. 1843. S. 4 ff.

nalisme tillod ham at opsamle. Senere udvikledes han til mere positivt Livssyn ved Læsning af Pietisten Francke, ¹⁾ som han tilegnede sig paa selvstændig Vis; det rettroende og mystiske Moment blev fremherskende.

Han indsaa, at han ikke alene burde tage sig af sine Fæsteres og Tjeneres timelige Behov, men ogsaa af deres aandelige. Han havde Kaldsret til en Række Kirker og Skoler. Og denne Ret benyttede han til, efterhaanden som Embeder blev ledige, at kalde vakte Præster og Lærere. Lærerembedet i Venslev besatte han med Lærer Rasmus Sørensen 1827. Ved at læse et Par af hans Skrifter havde Greven faaet Interesse for ham; og han blev ikke skuffet. Sognepræst Gallsciøtt i Hyllested og Venslev var en udlevet Olding, han bad den unge Lærer prædike for sig. Saaledes kom R. Sørensen snart til at optræde som Prædikant, omend paa en lidt usædvanlig Maade. Og da Forsamlingsbevægelsen to Aar senere tog sin Begyndelse var han — der ved sit Vidnesbyrd i Kirken havde beredt dens Indgang — vel den første fra Venslev, der sluttede sig til den som en af dens Førere.

Saaledes var Forholdene, da en Fæstegaard i Venslev Sogn i 1829 blev ledig. En ung, vakt Fynbo, Rasmus Ottesen, der engang havde været paa Besøg paa Egnen, fordi han havde hørt, at der var en troende Greve, Præst og Lærer i et Pastorat, søgte og fik den. Han blev stærkt anbefalet af Præsten, Pastor J. A. L. Holm, Kapellan i Hyllested, som

¹⁾ I. A. Holm: Frederik Adolph, Greve af Holstein. S. 221.

Greven to Aar før havde kaldet til Embedet. Kort efter sin Ankomst til Venslev holdt R. Ottesen den første Forsamling.¹⁾ Den var meget beskeden! Og dog blev den Begyndelsen til de mange Opbyggelser, der i de følgende to Menneskealdre holdtes der og i omliggende Sogne.

Tilstede var kun han selv og hans Husstand samt et Par Venner fra Bisserup, og Pastor Holms Karl.

Det skete 4. Søndag i Advent 1829. Næste Sønd. holdt Rasmus Ottesen atter Opbyggelse i sit Hjem. Og da var der foruden disse tre fremmede endnu to Mænd fra Bisserup; og desuden hans Nabo med Familie. Alle disse deltog i hans Andagt.

Fra denne Tid blev der vekselsvis hveranden Søndag holdt Møde i Venslev og Bisserup. Engang imellem besøgte Skolelærer R. Sørensen disse Møder, men da han havde Kirkesangertjenesten baade i Venslev og Holsteinborg Kirker, fik han let Forhindringer. R. Ottesen indrettede det saaledes med Forsamlingerne i de to Sogne, at han holdt Opbyggelse i det Sogn, hvor der var Førstegudstjeneste, saa kunde alle høre Præsten i den Kirke han først prædikede i.

Saaledes begyndte de gudelige Forsamlinger i denne Del af Sjælland. De forløb helt i Fred de første Maaneder. Der var da heller intet særligt opsigtsvækkende ved dem ud over, at det i de Tider var ganske usædvanligt, at der holdtes kristelige Møder og i Særdeleshed, at de lededes af en Lægmand. Man brugte i Reglen Brorsons Salmebog: Troens rare Klenodie (Pastor Holms Udgave). Var Salmerne

¹⁾ I. P. Jensen: Rasmus Ottesen (S. A. Aab. XI 73).

lange, læste man Halvdelen højt og sang Resten af Versene. Derpaa læste en eller anden en Prædiken af Luthers Postille; undertiden læste man ogsaa Dagens Epistel og talte sammen om det læste. Forsamlingerne begyndte Kl. 2-3 om Eftm. og ophørte inden Kl. 6.

Man skulde ikke tro, at nogen kunde have noget imod dem. Ikke desto mindre kom Rasmus Ottesen allerede i Foraaret 1830 i Fortræd for en Forsamling han havde holdt 2. Paaskedag i Bisserup.

En af dem, der sluttede sig til Bevægelsen, var paa det Tidspunkt blevet syg og havde derfor bedt Vennerne om at samles hos sig, da han ellers ikke kunde deltage i Andagten.

R. Ottesen ledede den og holdt en Tale efter at have læst Evangeliet og en af Luthers Prædikener op. Mens han talte, kom en fornem Herre ind og satte sig. Men det anfægtede ikke Taleren, der fra Fyn var vant til, at ogsaa finere Folk kom tilstede; og han fortsatte indtil Vedkommende afbrød ham, præsenterede sig som Grevskabets Læge, Dr. Schmiegelow, og meddelte, at han ønskede at tilse den syge.

Bagefter vexlede han nogle Ord med de tilstedeværende og tog saa Afsked; det hele foregik i Fordragelighed. I Ottesens Tale var intet udæskende. Han tog sit Udgangspunkt i 2. Paaskedags Evangelium og talte om, at Jesus tog sig af sine svage Disciple, efter at han var opstaaet, men endnu ikke faret til Himmels. Derpaa udviklede han, hvorledes Herren begyndte at omgaas dem gennem Ord, idet de to Emauiter ikke kendte ham, skønt han vandrede ved Siden af dem; ja ikke engang, skønt deres Hjerter brændte, da han talte til dem, ikke før han

brød Brødet for dem, „og,“ sagde R. Ottesen, „vi saaledes og er bedst tjent med at kende og tilegne os ham der, hvor han giver os i Brødet sit Legeme at æde, og i Vinen sit Blod at drikke, til vore Synders Forladelse“.

Alligevel anmeldte Lægen Forsamlingen, hvad Greven senere meddelte Ottesen. Der kom dog intet ud af det, velsagtens fordi han stillede sig paa de opvakte Side.¹⁾

1831 holdtes den første Forsamling i Haarslev. Og samme Aar fandt en Begivenhed Sted i Nabo-sognet Venslev, der vakte en Del Opsigt

Anders Frederiksen af Venslev, der var blevet vakt, holdt Bryllup med en ung Pige fra Fyn. I den Anledning var en halv Snes Forsamlingsfolk fra Fyn kommet herover. Det var Trefoldigheds Søndag. Pastor Holm bad Ottesen sørge for, at der ikke ved Brylluppet blev holdt Taler og lange Bønner. „Men syng,“ sagde han, „det maa I, saa meget I vil, det skal ingen forbyde“. O. refererede Præstens Ord for Gæsterne. Men ud paa Aftenen gled Samtalen ind paa aandelige Spørgsmaal. De livlige Fynboer fik Munden paa Gled og glemte Advarselen; og Ottesens Tavshed æggede dem stærkere til at tale om aandelige Ting paa deres egen Vis.

Efter dette blev O. og Rasmus Sørensen enige om at anmelde Forsamling for Sognepræsten i Henhold til Plakat af 13. Jan. 1741.

Dette skete 4. Juni 1831.

¹⁾ Dr. Schmiegelow boede i Fyrendal, død 45 Aar gammel den 30. April 1830, altsaa kort efter Anmeldelsen (maaske kan dette, Hovedvidnets Dødsfald, have medvirket til, at Sagen henlagdes).

Denne Forordning foreskrev, at Forsamlinger i Almindelighed kun maatte finde Sted, naar Sognepræsten var tilstede; under alle Omstændigheder skulde de anmeldes for ham. Ellers maatte Forsamlingen kun bestaa af faa Personer, der kom sammen i Stilhed og skiltes igen uden at foretage nogen Slags Spisen og Drikken, og kun ved lys Dag, Mænd med Mænd og Kvinder med Kvinder. Dog maatte Kvinder ikke komme sammen uden Ledelse af en Præst eller „en anden gudelig og erfaren Person, som Præsten havde beskikket til at være tilstede i sit Sted“. Endvidere kunde Husbond og Madmoder holde Husandagt indbyrdes og for deres Børn og Tyende; men ingen fremmed maatte overvære disse eller indkalde dertil medmindre nogen af en Hændelse kom tilstede, dog aldrig mere end to eller tre for at det ikke skulde faa Udseende af en Forsamling.

Denne Forordning var i sin Tid blevet udstedt for at bekæmpe sekteriske Bevægelser. Da Kristian den 6. udstedte den, havde han overhovedet ikke i Tanke, at den nogensinde skulde anvendes paa en spirende og sund folkelig Bevægelse som de gudelige Forsamlinger.

Men det skete alligevel.

Foreløbig breder Bevægelsen sig i nogenlunde Ro; de Skærmydsler, der opstod, kom ikke for Domstolene den første Tid.

En af de første blev Lærer P. Christiansen, Skafterup Skole, Aarsag til. Han var af Greve F. A. Holstein blevet forflyttet fra Menstrup til Skafterup i Begyndelsen af 1832, vel sagtens fordi han sympatiserede med de opvakte. Paa Højtiderne Jul, Paaske og Pinse plejede han at samle Børnene Søndag Mor-

gen og forklare dem Højtidens Betydning. Det skete ogsaa i Skafterup Paaskemorgen 1832. Ved den Lejlighed var nogle Venner fra Bisserup samt en Del Forældre kommet tilstede.

Herover blev Sognepræsten i Kvislemark-Fyrendal, C. Tryde, i hvis Pastorat Skolen laa, meget fortørnet. Han „begyndte at gøre Alarm som var der ildløs i hele Grevskabet, klagede over Lærerens gudelige Forsamlinger med opvakte Kristne i Bisserup og med Skolebørn paa Højtidsdagene, skal have overlæst Provst og Biskop med Klager og tordnede et helt Aar igennem paa Prædikestolen imod ham og de andre opvakte, saa Fyrendal Sognefolk slet ikke forstod, hvad der gik af deres ellers saa sagtmodige Præst, som nu hver Dag var Fyr og Flamme paa Prædikestolen med noget, de ikke vidste, hvad var“. 1)

Ovennævnte Fremstilling af Trydes Syn paa Forsamlingerne turde være lidt ensidig. Det er sandt, at han ikke yndede dem, men i Embedets Arkiv er kun fundet een Klage. Og han forfulgte ikke Forsamlingsfolkene med Politi; men tog Kampen op med dem paa lige Fod: med aandelige Vaaben.

For at skaffe Konflikten ud af Verden tilbød Greve F. A. Holstein nu P. Christiansen, at Møderne maatte holdes i Bisserup Hjælpeskole, siden de ikke maatte holdes i Skafterup Skole.

Tryde aandede lettet op. Nu var den nye Bevægelse blevet bremset i hans Pastorat og dermed formodentlig kvalt i Fødselen.

Men at standse en frembrydende Livsbevægelse

1) „Den nordiske Kirketidende“ udg. af Lindberg.

er lige saa umulig som at hæmme en Flods Løb. Før eller siden bryder den sig Vej frem et andet Sted og med forøget Styrke.

Det ser næsten ud som en Skæbnens Ironi, at da Sognepræsten havde standset Forsamlingsbevægelsen i den søndre Del af Sognene, brød den 3-4 Aar senere frem i den nordre Del, og paa det mest usandsynlige Sted — lige bag Præstens Havegårde!!

I det lille Hus, som ligger der endnu (Mtr. Nr. 9), boede i 1836 Stenhugger Engelbrecht Pedersen, der sluttede sig til de opvakte. Han chokerede en skønne Dag sin nærmeste Nabo, Pastor Tryde, ved at anmelde Forsamling i sit Hjem til førstkommende 2. Sønd. efter Helligtrekonger 1836.

Af den Skrivelse, som Sognepræsten i den Anledning affattede og sendte til Ministeriet findes en Afskrift. ¹⁾ Den lyder saaledes:

„2. Sønd. efter H. 3 K. var jeg tilstede ved en gudelig Forsamling hos Engelbrecht Pedersen i Quislemark: — Forsamlingen bestod af 8 à 9 Personer af begge Kjøen, foruden en Del Børn, som kom og gik. — Der blev sunget og læst som sædvanlig af Brodersens Psalmebog, og oplæst en Prædiken over Dagens Evangelium af Luther efter Vexels Udgave: — i Slutningen holdtes en lang Bøn af en Person, hvis Dialekt var fynsk; Bønnen var uden Salvelse, ja uden Sammenhæng og fuld af Gjentagelser. — Den var upaatvivlelig dog indstuderet og lært udenad, hvilket sluttes deraf, at der undertiden læstes Feil, hvilket tilkjendegaves ved et betonet *Nei* og en Om-sigen og Rettelse. — Efter Bønnen reiste en anden

¹⁾ Kvislemark-Fyrendal Præsteembedes Liber daticus 1836.

sig, som med Ros omtalede *sin Broders Ord* i Bønnen og med meget stærk Stemme holdt et formanende Foredrag, fuld af Kraft, men ikke uden Feiltagelser ved historiske Notitser, iblandt andet om, at Ninive staar endnu den Dag i Dag, fordi den gjorde Bod ved Profetens Prædiken, samt om Jerusalems Forstyrrelse, hvorledes da de fangne Jøder blev solgte, 30 for en Penning, fordi de havde købt den ene for 30 Penning. — Han tilføjede med stærke Gebærder og Slag i Bordet og Trusel om, at Svovl og Ild viselig skulde falde ned fra Himmelen, og fortære dem, om de ikke omvendte sig saa og enkelte Udfald imod Geistlige, som imodstod de sande Troende. — Forsamlingen varede fra omtrent Kl. 4 Eftermiddag til Kl. 6. —“

— — Saavidt den Quislemark Præst. Men hvad kan have foranlediget, at han synes at ville tage Kampen op paany?

Pastoratets gamle Embedsbog ¹⁾ giver Løsning paa dette Spørgsmaal, idet Pastor Tryde i den har indført et ministerielt Cirkulære under 2. Jan. 1836 — altsaa ca. 3 Uger før ovennævnte Forsamling —, som han modtog fra Amtsprovsten:

„ da Cancelliet af forskellige Aarsager, og de i Anledning af samme indhentedede Oplysninger, er blevet overbevist om, at der især i nogle af Rigets Stifter, afholdes talrige saakaldte gudelige Forsamlinger tildels foranlediget ved en eller anden tilreisende, eller sigtende til at samle det størst mulige Antal Underskrifter paa Begjæring om Forandring i Henseende til Bøger, der er autoriseret til Brug ved

¹⁾ Liber daticus. 1836.

Religionsundervisningen og i den bestaaende viselige Orden, saa vil Cancelliet herved tjenstlig have Deres Høiærværdighed anmodet om behageligt at indskærpe de Herrer Geistlige i det Dem anbetroede Stift nøie at overholde de i Forordning af 13. Jan. 1741 om gudelige Forsamlinger allernaadigst givne Forskrifter, i hvis Følge slige Forsamlinger ikke maa være talrige og heller ikke afholdes af omflakkende Personer eller uden vedkommende Geistliges Nærværelse eller Forevidende“.

Sognepræst Tryde har altsaa kun handlet som nidkær Embedsmand, der mente, at han burde meddele Cancelliet i hvert Fald eet Exempel paa det i Cirkulæret antydede. Det blev nok ogsaa ved denne ene Gang. En ældre Mand i Kvislemark Sogn erindrer, at Præsten og Engelbrecht engang imellem røg lidt i Haarene paa hinanden. Men ellers gik det hele i Fredsommelighed.

— — — *I Marvede* mærkede man Forsamlingsbevægelsen kort efter, at den var begyndt i Venslev.

Her havde Smed Daniels og Hustrus Hjem i en Menneskealder været som en Bavne, der lyste op i Rationalismens Mørke. At de havde beredt Vejen aandeligt kendtes paa den Modtagelighed levende Kristendom fandt. Lærer P. Christiansen i Menstrup stillede sig snart i Spidsen for de opvakte, men da han allerede 1831 blev forflyttet til Skafterup, var han kun med de første Maaneder. Ved Bispevisitats skildres han som „en saare duelig og derhos flittig og nøjagtig Vejleder. Ungdommen er fortrinlig undervist, en vakker og brav Mand“. Ogsaa hans Kollega i Spjellerup, der hører under Marvede Sogn, Hans

Jensen ¹⁾ kom til Forsamlinger rundt om og holdt dem i sit eget Hjem. Han blev brugt som Taler og maa vel nærmest anses for at være P. Christiansens aandelige Arvtager. Ved en Visitats 1835 karakteriserer Biskop Mynster — der ikke yndede de gudelige Forsamlinger — ham med følgende Ord: „hører til de „opvakte“ og mangler altsaa ikke Selvtillid, kathekeriserer godt. Han holder gudelige Forsamlinger, men hvor det gaar ordentlig til“. Antagelig har han sin Viden fra Sognets Præst, L. V. Monrad, der stillede sig venligt overfor dem. ²⁾

I de følgende Aar fængede den Ild, der var tændt ved Mødet hos R. Ottesen, rundt i de omliggende Sogne. Sjælen i Arbejdet blev snart Jakob Hansen Fisker fra Bisserup. Paa det Tidspunkt den første gudelige Forsamling fandt Sted var han endnu uden videre aandelig Interesse. Men under en Opbyggelse, som R. Ottesen holdt i Bisserup 2. Paaskedag 1830, blev han grebet af Ordet; forinden var der dog gaaet en Forberedelsestid, idet en ældre Mand i Byen, Lars Hansen, jævnligt havde talt med ham om aandelige Spørgsmaal og vakt Længsel hos ham. Nu begyndte han at indfinde sig ved Møderne, gik i Kirke om Søndagen, ja travede endog helt til Slotsbjergby for at høre P. A. Fenger prædike. ³⁾

Men han kunde ikke blive staaende ved at *høre*. Jakob Fisker følte Kald til at gaa ud og vidne for andre. Sit Fiskeri vilde han ikke slippe. Men naar

¹⁾ Johs. C. Jessen: V. og Ø. Flakkebj. H.s Skolehistorie 1938 Side 205.

²⁾ I. P. Mynster: Visitatsbøger I 35 (v. B. Kornerup).

³⁾ Jens Peter Jensen: Jakob Fisker. 1932.

han om Lørdagen havde røgtet det, gik han gerne ud, hvor man bad ham komme og holde Møde.

En af de Byer han hyppigt talte i, var Karrebækstorp.

Her havde et Hjem, Niels Andreasens, aabnet sig. Ogsaa de tre Brødre Andreas, Niels og Kristen Mikelsen tog venligt imod ham. ¹⁾ Gennem dem fik han Forbindelse med en 4. Broder, Hans, der boede i Aaderup; under et Møde hos ham blev han Redskab til, at den kendte Gmd. Niels Jensen fra Sværdborg blev vakt, der senere kom til at indtage en lignende Stilling i Sydsjælland som Jakob Fisker i Sydvestsjælland.

Jakob Fiskers Opbyggelser forløb ikke altid fredeligt. Naar det rygtedes, at der holdtes Forsamling, samledes adskillige, for det meste Byens Ungdom, ofte udenfor det Hjem og søgte at forstyrre ved Tilraab. Undertiden forulempede de Taleren, naar han gik hjem.

Hos en Forsamling hos Niels Andreasen i Karrebækstorp havde Jakob Fisker faaet en vakt Mand fra Bisserup Jens Kristiansen Væver med. De var kørende i et lille Enspænderkøretøj. Da de paa Hjemvejen passerede Gumperup (det senere Klinteby), hvor Hovedvejen dengang løb, vilde nogle unge Karle lave Løjer med dem. Derved kom en af dem, Hans Larsen, til at tage vel meget ved det ene Hjul, saa Vognen væltede.

Mens de endnu laa i den væltede Vogn paa Vejen, sagde Jens Væver sagtmodigt: „Det er haardt for

¹⁾ Winther: Menighedsliv i Østsjælland og Kbhvn.

dig, Hans, at staa Gud imod; for nu bliver der bedt for dig“. ¹⁾

Og det slog til. Ordet brændte sig ind i Hans Larsens Sind og han fik ikke Fred, før han blev vakt og kom med. Senere sagde han ofte til Jens Væver med et Smil: „Hvor var det godt, at jeg væltede dig!“

I Sneslev, Førsløv Sogn, hvor Jordbunden var beredt ved Skoleholder Johs. Kastrups Gerning, der først afsluttedes omkring 1818, kunde man have ventet, at der allerede var aandsbeslægtede, der lod høre fra sig, saa snart de fik at vide, hvad der skete rundt om. Men det var ikke Tilfældet. Haugianerne skal have været i Sneslev 1812, og prædikedet. ²⁾ Men de efterlod sig intet Spor. Først da to vakte Fynboer nedsatte sig i Sognet, mærkedes det, at der var Grokraft i den Sæd, den gamle Skoleholder havde saæet. De to Mænd var Jens Corneliussen og Sivert Kristiansen, to Fynboer fra Davindeegnen, der sammen med sidstnævntes Broder Jens besluttede at udvandre fra deres Fødeø. Jens bosatte sig i Bisserup som Væver og er omtalt ovenfor. Corneliussen fik en Fæstegaard i Venslev 1830, men blev 5 Aar senere Medhjælper hos den kendte Pædagog Anders Stephansen, der ledede et Institut for Børn paa Fyrendal. Og med ham flyttede han faa Aar senere til Førsløv. Sivert Kristiansen købte Overdrevsmøllen i Sneslev og blev boende der Resten af sit Liv. Han og Corneliussen knyttede straks Forbindelse med de opvakte. Begge kom de til Forsamling og begge havde

¹⁾ Kvislemark-Fyrendal Kirkeblad 1941 (Meddelt af Fru Marie Jørgensen, Skafterup).

²⁾ Meddelt af Sognepræst Miskow i Krummerup.

de vistnok jævnlig Opbyggelser i deres Hjem. C. tog en Del ud at tale.

Imidlertid kom Gendøbere til Egnen og agiterede. C. lod sig ikke rokke. Men Sivert fik de med sig. Han undlod at lade sine Børn døbe som smaa i flere Aar. Men saa opstod en Skarlagensfeber-epidemi. Han blev bange for, at et Barn skulde dø udøbt og hidkaldte Sognepræsten, der dog nægtede at døbe det, medmindre Sivert atter indtraadte i Folkekirken, og paa den Maade skabte en vis Garanti for, at Barnet blev opdraget i Tro paa Barnedaabens Betydning. Nødtvungent bøjede Sivert sig for det Krav, og han forblev i Folkekirken til sin Død. Han havde den Glæde, at Sønnen Kristian fulgte i hans Spor.

I de Aar blev Bevægelsens Tyngdepunkt Bisserup. ¹⁾

Her boede nogle af de Mænd, der blev dens bedste Talsmænd: Jakob Fisker, Jens Kristiansen Væver, Hans Danielsen o.fl. Og her greb den stærkest om sig.

Ovennævnte Hans Larsen bosatte sig i Bisserup som Sandgraver. I hans Hjem holdtes jævnlig Opbyggelse. Han karakteriseres som en stilfærdig Mand, der vel aldrig tog Ordet offentlig, men ved sin uselviske Færd øvede godt i det stille og gav rundeligt til andre, skønt han selv sad i smaa Kaar. Lidt ældre end han var Kristen Larsen, der ogsaa hørte til Pionererne; en faamælt Mand, der ogsaa aabnede sit Hjem. Han var Aalefisker og velstaaende. Guds Riges Arbejde havde en god Støtte i ham, ogsaa økonomisk. ²⁾

Jens Væver holdt ikke alene Opbyggelse i sit

¹⁾ Optegnet af denne Afhandlings Forf. (i det følgende forkortet til O. F.). ²⁾ O. F.

Hjem, men talte ved Forsamlingerne. Han var i Besiddelse af stort Trosmod og vidnede frejdigt om sin Tro enten det var blandt ligesindede eller i Rettens Skranke. Engang blev han stævnet i Henhold til Plakat af 13. Jan. 1741 for at have holdt gudelig Forsamling. Herredsfogeden foreholdt ham hans Forseelse og spurgte, hvilket Forsvar han havde! Jens Væver svarede frimodigt: „Kun en fattig Synders, der maa være Guds Barn! Saa maa jeg vel bekende det for Mennesker, naar jeg ikke kan tie stille?“¹⁾ Hans Hustru havde den tunge Skæbne at paadrage sig et Benbrud i 45 Aars Alderen, et Brud hun aldrig kom sig for, skønt hun levede mange Aar efter. Denne Prøvelse bar hun og hendes Mand med stor Taalmodighed.

Engang fik en berygtet Mand i Bisserup, den slette H., Tyfus. Ingen turde paa Grund af Smittefaren gaa ind i hans Hus og pleje ham.

Skønt han havde spottet Væverens Familie for deres Trosliv; sagde Jens Væver til sin Hustru, saa snart han hørte, at H. laa syg og hjælpeløs, at han vilde gaa hen og pleje ham.

„Du vil da ikke gaa derhen; han har gjort Nar af dig?“ indvendte hun.

„Jeg gaar,“ sagde han, „og bliver ikke smittet, hvis Gud ikke vil det.“²⁾

Hans Danielsen var Skrædder. Han regnedes for en af Bevægelsens lyseste Hoveder, havde let ved at færdes med Mennesker og var i Besiddelse af en naturlig Veltalenhed, hvorfor han anvendtes meget som Taler.

1) og 2) O. F.

Der kunde være Grund til at nævne ogsaa Navne paa nogle af de Kvinder, der fulgte deres Mænd ind i den gryende Dag, der var ved at bryde frem i det aandelige Liv; de tog deres Del af Opgaven. Det var dem, der gæstfrit stillede Hjemmet til Raadighed for Møder og Samtaler, og det var dem, der passede Gerningen hjemme, mens Mændene tog rundt og talte. Om de fleste af dem ved vi intet, men een skal dog fremhæves: Jakob Fiskers Hustru Johanne. Hun og hendes Mand havde ingen Børn, men de tog et Barn til sig og gav det et godt Hjem. Og iøvrigt blev deres Hjem Samlingsstedet for de gudelige, hvor de kunde gaa ud og ind som de lystede.

I Venslev stod Forsamlingsbevægelsens Vugge. Og i Venslev fik den sin stærkeste Udvikling.

Her ledede dens to første Førere, Rasmus Ottesen og Lærer Rasmus Sørensen, skiftevis og i Fællesskab de gudelige Forsamlinger. Naar de holdt dem sammen, indledte man med en Salme, hvorefter der var Bøn samt Oplæsning ved Lærer Sørensen af et Kapitel i Bibelen, som han udlagde kort og enfoldigt. Enhver kunde saa frit udtale sig om, hvad han havde paa Hjertet, især i Tilslutning til det oplæste. S. sluttede med Bøn og R. Ottesen læste en Søndagsprædiken efter Luthers Postille som Skik og Brug var paa Fyn, bad en Bøn og sluttede med en Salme.

Naar R. Sørensen var fraværende, undlod man Bibellæsningen.

— De første 3-4 Aar voksede Tilslutningen jævnt. Det var mest Folk fra Sognet, der deltog. Men omkring ved 30ernes Midte eller lidt før skete en Forandring i Retning af stærkt øget Tilvækst.

Den ydre Aarsag var en Avispolemik mellem den af Forsamlingsfolkene meget yndede Præst P. A. Fenger, Slotsbjergby, og Redaktøren af Vestsjællands Avis, Sognepræst Bastholm, Slagelse. B. følte sig angrebet i en Prædiken, som Fenger havde holdt, og skrev en skarp Artikel i sit Blad. Fenger svarede igen. Indlæg fulgte nu paa Indlæg. Slotsbjergbypræsten fik Støtte fra flere af de førende Penne: Greve F. A. Holstein, Lærer Rasmus Sørensen, Venslev, Kapellan Holm, Hyllested, og Sognepræst Rønne, Haarslev. Den livlige Pastor Clausen, Gimlinge, sammenlignede træffende disse indbyrdes vidt forskellige Mænds Maade at føre Debatten paa — der blev en af Datidens største Avisfejder og er gaaet over i Historien under Navnet den vestsjællandske Krig — med Hærens Vaabenarter. Greven, Rønne og Fenger var det solide Infanteri, Grundvaabenet, den akademiske Holm det hurtige og lette Kavalleri. R. Sørensen repræsenterede det tunge Skyts: Artilleriet. Dette sidste forstaas ud fra den Titel, han gav sit Stridsskrift: „Vor kristne Tros Forsvar mod Pastor Bastholms Angreb, med Bevis, at hans Ytringer i disse er ugudelige, ukristelige og løgnagtige.“¹⁾

Rigtignok fik han et Sagsanlæg paa Halsen, der resulterede i en Bøde paa nogle Rdl. Men det virkede som en vældig Reklame for de gudelige. Folk fik Opmærksomheden henledt paa dem og følte sig tiltalt af deres ærlige, uforfærdede Færd. Nye Ansigter dukkede op ved Opbyggelserne. Ved en gudelig Forsamling, der godt et Aar efter Avisfejden, nemlig i Jan. 1835, holdtes i Venslev Skole, deltog mellem 100 og 130.

1) P. Boisen: Præsten F. L. Boisens Liv og Levned. 104 ff.

Denne Vækst syntes glædelig. Men i Virkeligheden rummede den en Fare, hvad snart skulde vise sig.

Forsamlingernes Maal, fra den første blev holdt 5-6 Aar tidligere, var Opbyggelse, personlig Samtale og Sjælesorg. Man vilde leve med hverandre i en kristelig Enhed som Lemmer paa et Legeme, gennemtrængt af een Aand. — Dette kunde bedst realiseres, naar der kun var 10-20 tilstede.

Ved de store Forsamlinger blev det væsentlig Lederne, der talte, de øvrige var tavse. Opbyggelserne mistede den Karakter af Fortrolighed de havde. Der kom noget officielt over dem.

Desuden tog man Spørgsmaal frem, der laa fjernt fra det rent opbyggelige. Man drøftede Sognebaandsløsning, Præsteordinationens Værdi og Barnedaabens Gyldighed! ¹⁾ Dette rummede Fare for, at man kom til at strides om Troen i Stedet for at være i Troen.

I Slutningen af 30-erne begyndte sekteriske Bevægelser at fiske i rørt Vande. Det værste var, at Ottesen og R. Sørensen begyndte at vakle i deres folkekirkelige Stade. 1837 forberedte R. Sørensen større Skridt til Udtrædelse af Folkekirken og støttedes af Gravør Mønsted, Slagelse, samt Ottesen. Mønsted gik senere over til Baptismen og Sørensen tog deres Læresætninger i Forsvar. Ottesen, der 1835 stod den grundtvigske Anskuelse nær, var ikke blevet uberørt af de baptistiske Synspunkter.

Ingen af de to tog dog det endelige Skridt, men forblev i Folkekirken.

Snart glider de noget i Baggrunden. Ottesen forlod 1836 Venslev. Faa Aar senere trak Sørensen sig

¹⁾ Holm: F. A. Holstein. 1843. S. 232.

noget tilbage og blev stærkt interesseret i offentlige Anliggender. 1) Mænd som Jakob Fisker, Hans Danielson og Jens Corneliussen samt Jakob Hugger fra Venslev, trofaste Børn af Folkekirken, overtager Ledelsen. Og det spores snart. Forsamlingerne kommer ind i et roligt Leje. En Del faldt fra, men det havde til Følge, dels at de, der blev tilbage, var saa meget mere trofaste, dels, at man atter kunde føre det oprindelige Ideal frem: Opvækkelse.

I Slutningen af 30erne holdes Opbyggelserne i Venslev i deres oprindelige Form som smaa Forsamlinger. En af Deltagerne fra denne Tid hed Maren Nielsen, gift med Niels Nielsen, Venslev. 2) I 1840 rejste hun fra Sognet og i den Anledning holdtes en Afskedsfest for hende af hendes Trosfæller. Ved den Lejlighed skrev hun en Afskedssang, der siden er blevet bevaret i Afskrift. 3) Da den er den eneste af de Sange og Salmer, der er blevet skrevet af Forsamlingsfolkene her paa Egnen, der er blevet bevaret, skal den gengives her:

En kærlig Afsked vil jeg tage
 med eder alle, store og smaa,
 og ønske, at vi alle Dage
 i Aanden sammenbindes maa
 og her i Tiden lovlig stride,
 saa vi kan Sejerskronen faa
 og stilles ved den højre Side,
 naar Dommens store Dag skal staa.

O, vel os da, naar vi skal samles
 hos Gud i evig Salighed.

1) Biografisk Haandlexicon. S. 529.

2) og 3) O. F.

Hvor al vor Sorg og Strid forvandles
til idel Fryd og Salighed,
vor Jesus selv paa Tronen skue
samt mange Engles Tusinder,
da skal vi aldrig mere grue
for nogen Spot og Lidelse.

Ak, I, som har begyndt at vandre
paa Livets Vej til Salighed,
staa fast i Striden med hverandre,
vig ej tilbage noget Fjed.

Lad Verden spotte, le og glæde
sig her en kort og stakket Stund,
de, som her le, skal hisset græde,
det siger selv Sandhedens Mund.

Nu da til Slutning vil jeg sige
til eder alle et Farvel!
Tænk paa det søde Himmerige,
sørg trolig for din arme Sjæl.
Det er det sidste jeg vil bede,
o, Herre, hør mit Hjertes Bøn:
Du selv os frem til Maalet lede,
og være vores Del og Løn.

(Fortsættes).

AARSMØDET

Historisk Samfund for Sorø Amt holdt Aarsmøde i Slagelse Søndag den 15. August med Besøg ved Antvorskov Ruiner.

Deltagerne, ca. 70, samledes paa Nytorv og drog derfra til Antvorskov. Formanden, Amtmand *V. Topsøe*, bød velkommen, hvorefter Lærer *F. C. Jacobsen*, Slagelse, gav et Rids af Stedets Historie.

Selve Aarsmødet fandt Sted i Anlægspavillonen, hvor Formanden aflagde Beretning. Medlemstallet var steget med 35 til 454. Men Foreningen trænger til endnu flere Medlemmer, da Udgifterne, bl. a. til Trykningen af Aarbogen, er stigende. Foruden Aarbogen har Medlemmerne faaet et Eksemplar af „Slagelse Herreds Skolehistorie“ samt 2. Hefte af „Danmarks Riges Breve“. I det nye Aar er Medlemstallet steget til 469.

Kassereren, Lærer *F. C. Jacobsen*, Slagelse, fremlagde Regnskabet, der balancerer med 2765 Kr. I Kontingent er indkommet 1392 Kr. og i Tilskud 727 Kr. Aarbogen har kostet 1706 Kr. Kassebeholdningen er nu 369 Kr.

Alle Valg til Bestyrelsen var Genvalg: Overlærer *Heltoft*, Haslev, cand. mag. *Gunnar Knudsen*, København, Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted, og Gaardejer *Johs. T. Christensen*, Vollerup. Til Revisor genvalgtes Lærer *Kæstel*, Ringsted.

Sognepræst, Dr. theol. *N. Nøjgaard* talte derefter om Johannitterordenen med særligt Henblik paa Antvorskov, som var det første Johannitterkloster i Danmark og bevarede Stillingen som det største og fornemste i Norden. Senere kom der Klostre i Odense, Viborg, Ribe, Horsens og Nyk. M. (Dueholm). De danske Johannitterklostre havde aldrig Ridderordener, og det er derfor uklart, hvorfor Johannitternes Krigsfane kom med ved Korstoget til Estland, men der er stor Sandsynlighed for, at vort Lands Flag stammer fra Antvorskov.

Amtmand Topsøe takkede Dr. Nøjgaard og Lærer Jacobsen og fortalte til Slut Træk af Antvorskovs Historie.

Frederik II gjorde Antvorskov til et Slot. Han opholdt sig meget paa det og døde her. Frederik IV gjorde Antvorskov til Grevskab. Senere blev det Hovedsæde i Rytterdistriktet, men da Ryttergodset blev solgt, blev Antvorskov nedlagt. — En Tid ejedes Antvorskov af Gehejmekonferensraad Constantin-Bruun. Han var gift med den litterært interesserede Frederikke Münter, og deres Hjem var et Tilholdssted for mange af Guldalderens store Mænd.

Forsamlingen takkede med Bifald, og derefter sluttede Formanden Aarsmødet.

Med dette Bind følger Indholds-Oversigt og Register for Blindene XXVI—XXX.

Medlemmer af Historisk Samfund for Sorø Amt kan faa Bogen „*Agersø i Store Belt*“, af Pastor, Dr. phil. *Axel Garboe* (Bogladepriis 12 Kr.) for 5 Kr. ved Henvend. til Forfatteren, Adr. Skibby.

INDHOLD AF XXXI BIND

	Side
Ramel-Sehesteds Kapel i Sorø. Af Adjunkt L. Balslev, Sorø	3
Navnet Slagelse. Af cand. mag. Gunnar Knudsen, København	43
Træk af Folkelivet i Vestsjælland. Af Lærer Johs. C. Jessen, København.....	48
Herluf Daa til Snedinge. Af Viceinspektør V. Møller, København	82
Tilstanden i Sorø Amts Købstæder 1660 og 1682. Af Lærer Fritz Jacobsen, Slagelse.....	90
Den gudelige Bevægelse i Sydvestsjælland. Af Sognepræst Aa. Lambert-Jensen, Kvislemark-Fyrendal.....	111
Aarsmødet i Slagelse	134
Indhold	136

Rettelse til Medlemslisten i Aarbog XXX:

Slagelse

Hachenberger, I., Garver.

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

XXVI—XXX

1938—1942

INDHOLDS-OVERSIGT

for Bindene XXVI—XXX

AMTET I SIN HELHED OG ALMINDELIGE EMNER:

- P. Severinsen: *Chr. Jespersen*. XXVI, 60.
Samfundets Bestyrelse: *P. Severinsen*. XXVII, 3.
O. Friis-Hansen: *H. J. Helms*. XXVII, 7.
Fritz Jacobsen: *Kongens Vildtbane*. XXVII, 26
Fritz Jacobsen: *Krohold og Brændevinsbrænding*.
XXVII, 95.
Fritz Jacobsen: *Kongeveje i Sorø Amt*. XXX, 3
H. Ussing: *Sakse og Midtsjælland*. XXXVIII, 3.
J. Heltoft: *Gamle Ord og Talemaader*. XXVIII, 105.
Aug. F. Schmidt: *De tvende Kirketaarne*. XXIX, 8.
M. A. Ebbesen: *Begivenheder i Sorø Amt under
Krigen med Englænderne 1807-14*, XXIX, 103.
Aarsberetninger og Boganmeldelser.

ALSTED:

- Anders Bæksted: *Ole Worm: Alsted-Stenen*.
XXVII, 10.
John Knox: *Agerdyknings- og Forstinstituttet paa
Mørupgaard ved Sorø*. XXX, 35.

SLAGELSE:

- Fritz Jacobsen: *Nogle Oplysninger om Skovene paa
Antvorskov Gods*. XXVIII, 34.
Fritz Jacobsen: *Tidsbilleder fra Antvorskov Gods i
Tidsrummet 1658-1774*, 3.
Niels Nøjgaard: *Bidrag til Slagelse Latinskoles Hi-
storie*. XXIX, 8.

III

VESTER FLAKKEBJERG HERRED:

- Inger Tryde: *De Basnæs Bønder og deres sociale og økonomiske Forhold i Tiden før de store Landboreformer*. XXVI, 21.
- Chr. Jespersen: *Sagn og Eventyr fra Skælskør-Eggen* II. XXVI, 62.
- M. A. Ebbesen: *Bataljer ved Omø og Agersø i Krigsaarene 1807-14*. XXVI, 79.
- Preben Skov: *Skælskør Skæppemaal og Døbefonten i Båstad*. XXVII, 49.
- Vilhelm Marstrand: *Skælskør Vartegn*. XXVIII, 95.
- Poul Rasmussen: *Skælskør Tøndemaal*. XXIX, 42.

ØSTER FLAKKEBJERG HERRED:

- Johs. T. Christensen: *Mads i Haven*. XXX, 44.
- A. Lambert-Jensen: *Jens Corneliussen fra Førsløv*. XXX, 67.

RINGSTED:

- Niels Stenfeldt og Gunnar Knudsen: *Vagabonder, Haraldsted og Allindemagle 1640*. XXVI, 94.
- August F. Schmidt: *Fra Jyderup Sogn. A. H. P. Christensens Optegnelser*. XXXV, 56.
- August F. Schmidt: *Pastor Alexander Petersen til Jystrup og Cora Nygaard*. XXVIII, 60.
- Erik Qvistgaard: *Kongens Hus i Haraldsted*. XXVII, 94.
- Lauritz Hansen: *Naar Bytrommen kaldte. Minder fra Borgervæbningens Dage. Hvorledes man i Ringsted narrede Vægterne*. XXVII, 88.
- Ellen Olsen: *Lauritz Koks Digt om Ringsted*. XXVIII, 69. XXIX, 114.
- J. Naumann: *Ejerskikkelser fra Skjoldnæsholm*. XXIX, 45.
- N. P. Pedersen: *Træk fra Indre Missions Frembrud i Haslev*. XXIX, 38.

REGISTER

A.

Abel, Jacob, Præst XXVIII 43
 Absalon XXVIII 3
 Adeler, Gundstved XXVII 41
 Agersø XXVI 79 f.
 Ahlefeldt XXIX 56
 Allindemagle XXVI 94, XXIX 65
 Alsted XXVII 10 f., XXVIII 10
 Andersen, Bjørn, Lensmand
 XXIX 50
 Andersen, Frands XXVI 106
 Andreassen, Jens XXIX 86 f.
 Antvorskov XXVI 3 f., 34 XXVII
 30 f. XXVIII 30, 34 f.
 Arnold, Islænding XXVIII 30
 Aslak, Rorskarl XXVIII 25
 Atterup XXVI 14

B.

Baastad XXVII 48 f. XXVIII 99
 Bagge, Christopher XXVI 11 13
 Barfred, XXVI 108
 Basnæs XXIV 21 f. 69, 75,
 XXVII 38
 Baumann XXIX 89 f.
 Beck, Vilhelm XXIX 99
 Bendt, St. Kirke, XXIX 48
 Bisserup XXVIII 31, 40
 Bjergby XXVI 10 13 f.
 Bjernede XXVI 108, XXVIII 31
 Bjørnebæk XXVIII 31
 Bjørneskov XXVIII 33
 Boeslunde XXVI 14 19 60,
 XXVIII 29
 Borkar XXVIII 21
 Borreby XXVI 71, XXVII 38
 Braaby XXVI 14
 Brandt C. F. XXIX 79

Bredsdorff XXX 37
 Bregninge XXV 102
 Bremerholm XXVI 95, XXVII 41,
 XXVIII 44
 Bringstrup XXVII 6
 Brorup XXVI 7
 Brændevinsbrænding XXVII 96 f.
 Busk, Frederik Hansen, Præst
 XXVII 100
 Busk, Frederik Jensen, Præst
 XXVI 84
 Bytrommen XXVII 88
 Bøgebjerg XXVIII 29
 Bøgelunde XXVI 65
 Bøstrup XXVI 14, XXVIII 49 58

C.

Castenskiold XXIX 34 37 103
 Christensen, Balthazar XXIX 67
 Christensen, Johs. T. XXX 44
 Christian I XXIX 47
 Clausholm XXIX 49
 Classen J. F. XXX 35
 Colds Stubbe XXVI 60
 Colnet, Robert XXVIII 51
 Corneliusen, Jens XXX 67 f.

D.

Daa, Claus XXVII 29, XXVIII 33
 Danneskiold-Laurvig XXIX 55 f.
 Davidsen, P. C. XXIX 99
 Dorothea af Brandenburg
 XXIX 45
 Dresselberg, Niels Andersen

E.

Ebbe(rup) XXVIII 9
 Ebbesen, M. A. XXIX 103

Ebbesøn, Sune XXVIII 4
 Edvardsen, Friis XXVII 49 f.
 Egede XXVIII 29
 Egeslevlille XXVI 9 68, XXVI 45
 Egeslevmagle XXVI 9 71
 Egholm XXVI 83
 Ellekilde, Hans XXVI 105,
 XXVII 57
 Engelstrup XXVIII 45
 Esholte XXVI 19, XXVIII 42
 XXX 21
 Eskild XXVIII 31
 Eskildstrup XXVIII 53 58
 Espe XXVIII 29
 Estrup XXIX 70

F.

Fenger, Ferdin. XXVIII 62
 Fjenneslevlille XXIX 3
 Fjenneslev XXVI 110
 Flakkebjerg XXVI 13 34
 Folkesagn XXVI 60 f.
 Forsamlingsfolk XXIX 79 f.,
 XXX 69 f.
 Frederikskilde XXVIII 61
 Frejabjerg XXVI 71
 Frimodt XXIX 86
 Førlevlille XXX 66

G.

Gerlev XXVI 10 17
 Giersing XXX 37
 Gimlinge XXX 45
 Gimlinge Torp XXVIII 51 58
 Gjerdrup XXVI 72, XXVII 38
 Gjø, Eline XXIX 48
 Glænø XXVII 40
 Grathe Hede XXVIII 25
 Grængebjerg XXVI 65
 Grøfte XXVIII 37

Guderott XXVII 47
 Gudum XXVI 20
 Gyldenholm XXX 49
 Gyldenløve, Ulrik Frederik
 XXIX 54
 Gynter, Ernst XXVII 87
 Gørlevsø XXVI 4

H.

Haarslev XXVI 4
 Hagbyrd XXVIII 13 33
 Hake XXVIII 10 17 f.
 Haldager XXVI 4
 Halkevad XXVI 19
 Hammeldrupgaard XXVIII 42
 Hammerich XXVIII 63
 Hansen, Mads XXVIII 43
 Haraldsted XXVI 94 f., XXVII
 71 f., XXIX 45
 Hardenberg, Anna XXVIII 93
 Harrested XXVII 73 f.
 Haslev XXIX 78 f.
 Hauch, Carsten XXX 37
 Haverslev XXVI 108
 Haverup XXVII 10
 Heininge XXVI 19
 Helgesen, Povl XXIX 47
 Helleholm XXVIII 20
 Hellestrup XXIX 69
 Helmosen XXVIII 20
 Helms, H. J. XXVII 7
 Helseby XXVI 49
 Hemmeshøj XXVI 20
 Herlufsholm XXVII 7
 Hesselby XXVI 71
 Heygaard XXX 37
 Holberg XXIX 47
 Holmstrup XXVI 16 19
 Holstein XXVI 25, XXVII 43
 Holsteinborg XXVI 66, XXVII 38

Hoveri XXVII 57 f.
 Hulby XXVI 17
 Hvetbo Herred XXVI 19
 Hvide Skjalm XXVIII 25 f.
 Hyllerrup XXVI 19
 Hærvig XXVI 18

I.

Indre Mission XXIX 78 f.
 Ingefred XXVIII 32

J.

Jensen, J. K. XXIX 100
 Jelling XXVI 108
 Jernskæg, Peder Nielsen XXIX 45
 Jespersen, Chr. XXVI 60
 Johannesen, Niels XXIX 85
 Juel, Karen XXVI 3
 Jystrup XXVII 56 f., XXVIII 60,
 XXIX 48

K.

Katrine, den himmelske XXIX 91
 Keldstrup XXVI 16
 Kellegaard XXVI 106
 Kielsen XXX 36
 Kindertofte XXVIII 55
 Kirke-Flinterup XXIX 69
 Kirkerup XXVI 19 68, XXVIII
 45 53
 Knox, John XXX 35
 Kok, Laurits XXVIII 69, XXIX 114
 Kongeveje XXX 3 f.
 Korsevad XXVIII 27
 Korsør XXVI 3 13 34 80 f.,
 XXVIII 27
 Kragh, Erik XXV 78 80
 Krarup, C XXX 78
 Krigsbegivenheder XXVI 79 f.,
 XXIX 103 f.

Krognos, Mourits Olsen XXIX 48
 Kruse, Vibeke XXVII 78, 80

L.

Landsgrav XXVI 13 19
 Laurenberg XXVII 22
 Lejregaard XXIX 45
 Leth XXIX 79
 Lille-Valby XXVI 13
 Lundbye XXVI 25
 Lundsgaard XXVI 3
 Lützwow, Hugo XXVI 3
 Lyngby XXVI 8
 Lyngge XXVIII 60
 Lørup XXVIII 38
 Løwenørn XXVII 97
 Løvesø XXVI 4

M.

Magleby XXVI 49
 Marstrand, Vilhelm XXIX 42
 Messenius XXVII 15 24
 Mikkels Sogn XXVI 7 10
 Müller, Henrik XXIX 51
 Munk, Ebbe XXVIII 38 47
 Mynster, XXVIII 45
 Mørupgaard XXX 35 f.

N.

Neblerød XXVII 38
 Neergaard, Adelslægt XXIX
 61 f., XXVII 59
 Neergaard, Peter XXVI 19
 Nericius, Laurentius, Ærkebi-
 skop XXVII 16 f.
 Nieuwenhuis, Jacob, Professor
 XXVIII 61
 Nordrup XXVIII 38
 Normand, Ernst XXVIII 47
 Nyegaard, Cora XXVIII 60 f.,
 XXIX 65

Nyesø XXVI 4
 Nygaard, P. N. XXX 42
 Nyrup XXVIII 54
 Næsby XXVIII 44

O.

Oddebjerg XXVIII 52
 Omø XXVI 79 f., XXIX 103
 Orebo XXVI 4
 Oreby XXVI 52
 Ottestrup XXVI 20
 Oxe, Peder XXIX 49

P.

Pebringe XXVII 39 58
 St. Peders Sogn XXVI 10
 Pedersborg XXVIII 32
 Pedersen, Morten, Abbed XXIX 4
 Petersen, Alexander XXVIII 60,
 XXIX 65
 Plat, du XXIX 108.

R.

Radulf XXVIII 4
 Rappenborg XXX 21
 Reedtz Fr. XXVIII 47
 Rewentlov XXIX 66
 Ringsted XXVI 3 13 95, XXVII
 91, XXVIII 28 69
 Rollerup XXVIII 35
 Romso XXVI 86
 Rosenkrantz, Arne XXIX 48
 Rosenvinge, H. Willumsen
 XXVIII 51
 Rosted XXVIII 58
 Rotkirch, Wenzel XXVIII 38 47
 Ryg, Asger XXIX 3
 Rørdam, P. XXVII 63

S.

Sagnet om Hagbard og Signe

XXVII 12 f., XXVIII 8 f.
 Saltsø XXVI 3
 Saxo XXVII 10 f., XXIII 3 f.
 Sasser XXVIII 23
 Scheuermann XXVII 90
 Schönheyder XXVI 82
 Sepperup XXVI 54
 Serdrup XXVI 13
 Severinsen, P. XXVII 3, XXIII 19
 Sigersted XXVIII 4
 Sigvald, Konge XXVIII 9 20
 Skjoldnæsholm XXVII 57 f.
 XXIX 45 f.
 Skinkel, Hedvig XXIX 57
 Skolehistorie XXIX 8 f., XXX
 35 f.
 Skove paa Antvorskov Gods
 XXVIII 34 f.
 Skørpinge XXVI 10 19, XXX 44
 Skælskør XXVI 9, XXVII 49,
 XXVIII 95
 Slagelse XXVI 3 5 9 11, XXIX 8,
 XXVIII 38 41 56 57
 Slotsbjergby XXX 44
 Sludstrup XXIX 69, XXVI 10
 Snare, Esbern 3 f
 Sociale Forhold før Landbore-
 formerne paa Antvorskov
 Gods XXVI 1-20, Basnæs
 21-59
 Sorø XXVI 24
 Sorø Akademi XXIX 51
 Sorterup XXVIII 55
 Sparre XXX 37
 Spydagergaard XXVI 78
 Sparløstøstenen XXVIII 104
 Stam, Olaf XXVIII 28
 Stampe XXVIII 60
 Steenberg, Præst XXVII 91
 Stemann XXVIII 61

VIII

Stenstrup XXVI 4, XXVIII 52
 Storebælt XXVI 99 f.
 Store-Valby XXVI 14 17
 Studeby XXVI 19
 Suensen, J. J. XXVI 83
 Sumsø XXVI 4
 Sunesøn, Andersen XXVII 53,
 XXVIII 97
 Sunesøn, Peder XXVIII 4
 Svendstrupgaard XXVI 11
 Syv, Peder XXVIII 70
 Sæbygaard XXVI 4
 Sønderup XXVI 4
 Sørby XXVI 19
 Sørbylille XXVI 13 19

T.

Taarnborg XXIX 45
 Talemaader XXVIII 108 f.
 Tausen, Hans XXIX 9
 Testrup XXIX 78
 Tinstofte XXVI 47
 Thurah, L. de XXVI 107
 Tjustrup XXVIII 37
 Tjæreby XXVI 36
 Tørsted XXVI 108
 Tove XXVIII 32
 Topshøj Skov XXVIII 22 24
 Torstenson, Peder XXVIII 4,
 XXVIII 32
 Troldehøj XXVI 76
 Tuel Aa XXVIII 23
 Tyelse XXVI 4
 Tystofte XXVI 60 71 78

U.

Ulfeldt XXIX 52
 Ulvsmose Vænge XXVIII 55
 Urne, Axel XXVII 72

W. V.

Vagabønder XXVI 94 f.
 Valbrønd XXVIII 20
 Vanløselille XXVI 107, XXVIII
 60, XXIX 48 65
 Vedbysønder XXVI 19, XXVIII
 44, XXX 5
 Vedel, Anders Sørensen XXVII 23
 Vedskølle XXVI 75
 Vejrum XXVI 108
 Vemmelev XXVI 8
 Venslev XXVI 86
 Wüs Mose XXVIII 51
 Vildtbane XXVII 26 f.
 Willemoes XXIX 79
 Wind, Iver XXIX 57
 Vindstrup Sø XXVI 4
 Vinstrup XXVI 18, XXVIII 51 f.
 Voigt XXX 37
 Vollerup XXVI 13, XXX 44
 Vollerupgaard XXVIII 50
 Volstrup XXVI 108
 Worm, Chr. XXIX 23
 Worm, Ole XXVII 10 f., XXVIII
 19
 Vresen XXVI 92
 Vægtene XXVII 93
 Wøldike, Rektor XXIX 23

Z.

Zuschlag XXIX 57

Ø.

Øder XXVIII 9
 Ørnehoved XXVI 82
 Ørslev XXVIII 9
 Ørsted XXIX 13 14

Aa.

Aahøj XXVI 76

